

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ადმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტი

ემზარ მაკარაძე

თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი
პრობლემები 2000-2024 წლებში

თბილისი - 2025

მონოგრაფიაში განხილულია თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები 2000-2024 წლებში.

ნაშრომი განკუთვნილია თურქოლოგების, აღმოსავლეთმცოდნეების, ისტორიკოსების, სტუდენტებისა და შესაბამისი საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორები:

ნინო კოპალიანი

პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

რევაზ დიასამიძე

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

რეცენზენტები:

გიორგი ახალკაციშვილი

აღმოსავლეთმცოდნე, ისტორიკოსი. ოსმალეთისა და თურქეთის
შემსწავლელი ასოციაციის (კალიფორნია) წევრი

სულხან კუპრაშვილი

ისტორიის მეცნიერების დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

იბეჭდება საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის
საგამომცემლო-სარედაქციო საბჭოს გადაწყვეტილებით

ISBN 978-9941-8-7537-3

შინაარსი

შესავალი	4
თავი I. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2000-2014 წლებში	6
თავი II. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2015-2024 წლებში ...	61
თავი III. თანამედროვე თურქეთის ორი ძირითადი პოლიტიკური დოქტრინა	89
დასკვნა	106
ქრონოლოგია	109
ბიოგრაფიული ცნობები	112
გამოყენებული ლიტერატურა	122

შესავალი

XXI საუკუნის დასაწყისი თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში განსაკუთრებით საინტერესოა, რადგანაც, სწორედ ამ პერიოდში, ქვეყნის ცხოვრებაში აქტიურად იჩინა თავი საერო და რელიგიური მიმართულებების წრეთა დაპირისპირებამ.

XXI საუკუნის დასაწყისში ისლამური მიმართულების სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წარმატება მოულოდნელი არ იყო. მას ნიადაგი მოუშადა XX საუკუნის 90 - იანმა წლებმა, როდესაც ისლამური ორიენტაციის კეთილდღეობის პარტიამ მოიპოვა შოკისმომგვრელი გამარჯვება და პირველად რესპუბლიკური თურქეთის ისტორიაში მოიპოვა უმრავლესობა პარლამენტში.

XXI საუკუნის დასაწყისში მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ შოკური ეფექტი მოახდინა, როგორც რესპუბლიკური თურქეთის საერო ხელისუფლებაზე, ისე დასავლელ პოლიტიკოსებზე. თურქეთი, ნატოს წევრი და ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყანა, ისტორიული არჩევანის წინაშე დადგა: კვლავ გადაიქცეოდა ისლამურ სამართალსა და ფასეულობებზე დაფუძნებულ სახელმწიფოდ თუ დარჩებოდა საერო სახელმწიფო.

2000-2024 წლებში მმართველი ხელისუფლება (როგორც სამხედრო, ასევე სამოქალაქო) გვერდს უვლის ქვეყანაში არსებული სოციალურ – პოლიტიკური ვითარების ნამდვილ მიზეზებს, თუმცა ბევრი მათგანი მათ მიერვე არის ხელოვნურად შექმნილი.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია, ნათლად და სიღრმისეულად განვიხილოთ 2000 – 2024 წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის აქტუალური საკითხები, კერძოდ, ისლამური

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიისა და მისი ლიდერის - რეჯევ თაიფ ერდოღანის როლი ქვეყნის ცხოვრებაში.

კვლევის პროცესში ჩვენ შემოვიფარგლეთ შემდეგი საკითხებით:

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2000-2024 წლებში და მისი გავლენის მექანიზმები საზოგადოებაზე;
2. ისლამური სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის როლი ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში;
3. პოლიტიკური ისლამის ადგილი საერო თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში.

ნაშრომის ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს 2000-2024 წლებს. ეს უმთავრესად განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ სწორედ ამ დროს თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ეტაპი, რომელიც ხასიათდება პოლიტიკური ისლამის შემდგომი აღმავლობით ქვეყნის საზოგადოებრივ – პოლიტიკურ ცხოვრებაში, რამაც ისლამური სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას და მის ლიდერს, რეჯევ თაიფ ერდოღანს, დიდი წარმატებები მოუტანა და ნათელი გახადა მათი პოზიციები და დამოკიდებულება საერო მმართველობასა და დემოკრატიული ღირებულებებისადმი თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში.

ამგვარად, წარმოდგენილ ნაშრომში აღნიშნული საკითხების შესწავლა ნათელს მოფენს 2000 – 2024 წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ზემოაღნიშნულ საკითხებს.

თავი I. თურქეთის რესპუბლიკა 2000-2014 წლებში

XXI საუკუნის 10-იან წლებში, „არაბული გაზაფხულის“¹ დაწყების შემდეგ აქტიურად განიხილებოდა ე.წ. „თურქული მოდელის“ დაწერვის პერსპექტივა ახლო აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. ამ პროცესს ხელს ოფიციალური ანკარაც უწყობდა და ყველანაირად ცდილობდა წარმოეჩინა თურქეთი ისლამისა და დემოკრატიის სინთეზის ყველაზე წარმატებულ მაგალითად.

თავის მხრივ, ახლო აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, ურთიერთობა ისლამსა და დემოკრატიულ ინსტიტუტებს შორის არაერთხელ გამხდარა კამათის საგანი.

ბოლო პერიოდში ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი გახდა დემოკრატიული არჩევნების გზით ხელისუფლების სათავეში ისლამური პარტიების მოსვლა. ასეთ ქვეყნებს შორის რესპუბლიკური თურქეთი დღემდე ყველაზე წარმატებულ და ნათელ მაგალითად ითვლება.

ახლო აღმოსავლეთში „პოლიტიკური ისლამის“ გაძლიერებამ რეგიონში პოლიტიკური სიტუაციის დაძაბვა გამოიწვია. XX საუკუნეში არსებული პლურალიზმის² ნაცვლად დღეს ხისტი პოლიტიკური პოლარიზაცია მივიღეთ. ასეთი კონფიგურაცია კიდევ უფრო ართულებს ისედაც მძიმე

---

1 „არაბული გაზაფხული“ – არაბული სამყაროს საპროტესტო აქციები, ცნობილი როგორც „არაბული გაზაფხული“ (მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში გამოიყენებენ ასევე ტერმინს პანარაბული რევოლუცია. 2010-2011 წლების მასობრივი სახალხო მოძრაობა არაბულ სამყაროში. მღელვარება თავდაპირველად დაიწყო ტუნისში, შემდეგ მან მოიცვა: ეგვიპტე, ალჟირი, იორდანია, იემენი, ზაპრეინი და ლიბია. მცირე ინციდენტები აღინიშნა მავრიტანიაში, საუდის არაბეთში, ომანში, სუდანში, სირიაში, ერაყში, მაროკოში, ჯიბუტში).

2 **პლურალიზმი** – ნიშნავს განსხვავებული აზრების, მსოფლმხედველობების, ცხოვრების წესის, ინტერესების თანაარსებობას.

პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კრიზისს რეგიონში. ისლამური პარტიები, რომლებიც ექსტრემიზმის, ძალადობისა და დანარჩენ სამყაროსთან კონფრონტაციისკენ მოუწოდებენ საკუთარ ამომრჩევლებს, უფრო ამ კრიზისის ხელისშემწყობია, ვიდრე მისი მომგვარებელი.

„თურქული მოდელი“ არის ევროპული ფასეულობების (ადამიანის უფლებები, დემოკრატიული მთავრობა, ...) და „ზომიერი“ ისლამის ერთიანობა, რომელიც, თითქოსდა იდეალურად უნდა მორგებოდა პოსტრევოლუციურ ახლო აღმოსავლეთს, თუმცა 2014 წლის განმავლობაში განვითარებულმა მოვლენებმა ნათლად აჩვენა, რომ თურქეთი არც ისე დემოკრატიულია, როგორაც მას მიიჩნევდნენ დასავლეთში.

დემოკრატიული რეფორმები თურქეთში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო. 1946 წელს ერთპარტიული მმართველობა ქვეყანაში მრავალპარტიული, დემოკრატიული სისტემით შეიცვალა. ეს იყო ქვეყნის მაშინდელი მთავრობის შეგნებული გადაწყვეტილება და პროცესი მშვიდობიანი გზით განხორციელდა. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოში თვით პროცესი არ იყო მთლიანად დემოკრატიული. თურქეთი ჩამოყალიბდა ავტორიტარულ სახელმწიფოდ საარჩევნო დემოკრატით. პოლიტიკური პარტიები და საარჩევნო სისტემა ძირითადი დემოკრატიული პრინციპების დაცვით ფუნქციონირებდა, მაგრამ მთავრობა ქემალისტური იდეოლოგიის დამცველი არმიის მკაცრი კონტროლის ქვეშ იყო.

XX საუკუნის 80-იან წლებში ნაციონალურ-ისლამურ სინთეზს ქვეყანაში მიემხრო მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რამაც 90-იან წლებში ნიადაგი მოუმიზადა პოლიტიკური ისლამის განმტკიცებას, რაც, ისლამისტების აზრით, თანასწორობისა და სოციალური სამართლიანობის პრინციპებზე

იქნა დაფუძნებული და მას შესწევდა ძალა დაებრუნებინა თურქეთი ე. წ. „ისლამის ოქროს ხანაში“.

90-იან წლებში ქვეყანაში პოლიტიკური პროცესების განვითარებაზე პასუხისმგებლობა თავის თავზე აიღო ჯერ ისლამური კეთილდღეობის, ხოლო შემდეგ სათნოების პარტიამ, რომლებიც არჩევნებიდან არჩევნებამდე უფრო ძლიერ დასაყრდენს იძენდნენ საზოგადოებაში.

90-იან წლებში ისლამური იდეოლოგიის მქონე პოლიტიკური პარტიების კიდევ უფრო გააქტიურება და მათი ხელისუფლების სათავეში მოსვლა დაკავშირებული იყო ახალ პროცესთან. ეს უმთავრესად გამოიწვია თურქულ საზოგადოებაში რელიგიური ფასეულობების წინ წამოწევამ და სახელისუფლებო პარტიებში ისლამური ორიენტაციის მომხრეთა ზრდამ, რაც თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში ახალი ეპოქის დასაწყისს მოასწავებდა. ყოველივე ამას XXI საუკუნის დასაწყისში თან დაერთო პრეზიდენტის საარჩევნო კამპანიაც. თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტს (სულეიმან დემირელი) საპრეზიდენტო ვადა გაუდიოდა. ამ ეტაპზე პრეზიდენტობის კანდიდატს მეჯლისი ირჩევდა, დეპუტატთა საერთო რაოდენობის 550) 2/3, ანუ 367 ხმით.

აკმედ ნურგალიევი
სეზერი

საპრეზიდენტო არჩევნების პირველ ტურში, რომელიც შედგა 2000 წლის 27 აპრილს, აკმედ ნურგალიევი მიიღო დეპუტატთა 281 ხმა და 220 ხმით გაუსწრო მეორე ადგილზე მყოფ ნეზხათ იალჩინთაშს, რომელმაც მხოლოდ 61 ხმა მოიპოვა. 2000 წლის 1 მაისს გამართულ მეორე ტურში, სეზერს 314 ხმა ჰქონდა და ეჭვს არ იწვევდა, რომ 5 მაისს გამართული

არჩევნების მესამე ტურში ის გაიმარჯვებდა. ასეც მოხდა, მესამე ტურში სეზერმა მოახერხა მიეღო 330 დეპუტატის მხარდაჭერა და გახდა თურქეთის რესპუბლიკის მეათე პრეზიდენტი.

2000 წლის 16 მაისს სულეიმან დემირელმა ოფიციალურად მოიხსნა პრეზიდენტის უფლებამოსილება. აჰმეთ ნეჯდეთ სეზერმა კი მეჯლისის წინაშე ფიცის დადებისას ჩამოაყალიბა თავისი პოლიტიკური კურსის ძირითადი დებულებები. მან რესპუბლიკურ თურქეთში კვლავ აღიარა ლაიციზმი ქვეყნის პოლიტიკური მოწყობის ხელშეუხებელ პრინციპად, რომლის გარეშე დემოკრატიულ თურქეთში სახელმწიფოსა და საზოგადოების ცხოვრების მოწესრიგება წარმოუდგენელი იქნებოდა. პრეზიდენტის თქმით, მისი საქმიანობის უმთავრესი და სწორი გზა „ათათურქის პრინციპების დაცვა და განმტკიცებაა“.

აჰმედ ნეჯდეთ სეზერმა თავის გამოსვლაში, ფაქტობრივად, დააფიქსირა ათათურქის პრინციპებზე დაფუძნებული რესპუბლიკური თურქეთის არსებობა, რომელსაც, მისი აზრით, ვერანაირი ძალა ვერ დაშლიდა.

არჩევნებში დემოკრატიული ძალების გამარჯვების მიუხედავად, ქვეყანაში კვლავ შეინიშნებოდა ისლამური სათნოების პარტიის რეიტინგის ზრდა, რომელმაც არჩევნებში მესამე ადგილი დაიკავა და კიდევ ერთხელ აჩვენა ხელისუფლებას, რომ არ აპირებდა ფარ-ხმლის დაყრას და ყოველ ღონეს იხმარდა ხელისუფლებაში კვლავ მოსასვლელად.

რესპუბლიკური თურქეთის მომხრეები და, რაც მთავარია, სამხედრო გენერალიტეტი ყველანაირი ბერკეტებითა და მეთოდებით ცდილობდა გზიდან ჩამოეშორებინათ ისლამური მიმართულების პარტიები და ამით შეენარჩუნებინათ ქვეყანაში ის ღირებულებები, რომლებსაც საფუძველი XX

საუკუნის 20-იან წლებში ჩაუყარა თურქეთის პირველმა პრეზიდენტმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა.

სათნოების პარტიის სასამართლო პროცესი ოცდახუთ თვეს გრძელდებოდა. 2001 წლის 22 ივნისს ეს პარტია საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის, მუსტაფა ბუმინის განცხადებით, დაშლილად გამოცხადდა. პარტია დაიშალა არა იმიტომ, რომ იგი აკრძალული კეთილდღეობის პარტიის მემკვიდრე იყო, არამედ იმიტომ, რომ ეს ორგანიზაცია იქცა მმართველობის ლაიცისტური ფორმის მოწინააღმდეგეთა ერთ-ერთ ძირითად ცენტრად.

საკონსტიტუციო სასამართლომ სათნოების პარტიის მთელი ქონება სახელმწიფო ხაზინას გადასცა, პარტიის ხუთ დეპუტატს (მერვე ქავაჩს, ნაზლი ილიჯაქს, ბექირ სობაჯს, რამაზან იენიდეს, მეჰმეთ სილაის), ანტილაიცისტური ქმედებების გამო, შეუწყვიტა უფლებამოსილებანი და 5 წლით აუკრძალა პოლიტიკური საქმიანობა.

სათნოების პარტიის ლიდერმა რეჯაი ქუთანმა და მისმა თანაპარტიელებმა მკაცრად გააკრიტიკეს სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელმაც რადიკალურად შეცვალა პოლიტიკურ სცენაზე ძალთა თანაფარდობა (ისლამური პარტიის დეპუტატები პარლამენტში დარჩნენ დამოუკიდებელი დეპუტატის სტატუსით).

სათნოების პარტიის დაშლის შემდეგ თურქეთის ეროვნულ კრებაში დეპუტატები შემდეგნაირად განაწილდნენ: მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია - 123 ადგილი, ნაციონალური მოძრაობა - 126, დედასამშობლო - 88, ჭეშმარიტი გზის - 83, დამოუკიდებელი დეპუტატები - 113.

სათნოების პარტიის აკრძალვის შემდეგ, 2001 წლის ივლის-აგვისტოში თურქეთში ჩამოყალიბდა ისლამური ორიენ-

ტაციის - ბედნიერების პარტია, რომლის თავმჯდომარე გახდა რეჯაი ქუთანი და სამართლიანობისა და განვითარების პარტია, რომლის ლიდერი გახდა სტამბოლის ყოფილი მერი, რეჯეფ თაიფ ერდოღანი.

2002 წლის მიწურულიდან თურქეთის პოლიტიკურ წრეებში დაიწყო საუბარი ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების შესაძლო ჩატარებაზე. ქვეყნის ხელისუფლების მიერ ამგვარი შესაძლებლობის უარყოფის მიუხედავად, ანალიტიკოსთა დიდი ნაწილი თავიდანვე მიიჩნევდა, რომ ქვეყანაში შექმნილი ვითარება მოვლენების ამგვარი განვითარების რეალურ საფუძველს იძლეოდა. კერძოდ, პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევითის შერყეული ჯანმრთელობა და ევროკავშირში ინტეგრაციის პროცესში პარტიებს შორის წარმოქმნილი უთანხმოება მოსალოდნელი სამთავრობო თუ პოლიტიკური კრიზისის შესაძლო დასაწყისად იყო მიჩნეული. ივნისის დასაწყისში საზოგადოებასთან შეხვედრისას ბ. ეჯევითმა გააცხადა პრეზიდენტის ნაციონალური მოძრაობის პარტიასთან დაპირისპირება. პარტიის ლიდერი დევლეთ ბაჰჩელი სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა თურქეთის კონსტიტუციაში იმგვარ ცვლილებათა შეტანას, როგორცაა: სიკვდილით დასჯის გაუქმება; ქურთულ ენაზე სწავლებისა და სატელევიზიო გადაცემათა შემოღება და სხვა.

მმართველ პარტიებს შორის კონსენსუსის მიუღწევლობა ისეთ პრინციპულ საკითხზე, როგორც ევროკავშირში თურქეთის ინტეგრაცია, ქვეყანაში სამთავრობო კრიზისის დაწყების მიზეზი შეიძლება გამხდარიყო. ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი იტოვებდა იმედს, რომ ოპოზიციურ პარტიათა ლიდერებთან კონსულტაციებით მოახერხებდა პარლამენტში ზემოხსენებულ საკონსტიტუციო ცვლილებათა მიღებას, თუმცა

პოლიტიკურ წრეებში კრიზისის თავიდან აცილების ერთადერთ საშუალებად თავიდანვე მიიჩნევდნენ ვადამდელ არჩევნებს. ამ მოსაზრებას დევლეთ ბაჰჩელის განცხადება აძლიერებდა. მისი პარტიის პოზიცია ხელს შეუშლიდა სამთავრობო პოლიტიკური კურსის გატარებას.

ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების ირგვლივ დებატები მას შემდეგ გამწვავდა, რაც პრემიერ-მინისტრმა, მემარცხენე-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა, ბიულენტ ეჯევითმა, დეპუტატებთან შეხვედრისას განაცხადა, რომ „ჰორიზონტზე არჩევნების გამართვის შესაძლებლობა ჩანდა“ და თანაპარტიელებს მოუწოდა წინასაარჩევნო კამპანიისაკენ. ეჯევითის ეს განცხადება შეიძლება შეფასდეს როგორც მთავრობის მიერ (რომელიც მოვლენათა ამგვარი განვითარების კატეგორიული წინააღმდეგი იყო) ვადამდელ არჩევნებთან დაკავშირებით მიცემული პირველი „ნიშანი“.

მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ ეჯევითი აიძულა საზოგადოებისათვის განემარტა მისი სიტყვები, რომ ის „ჰორიზონტის“ მიღმა 2004 წელს დაგეგმილ საპარლამენტო არჩევნებს გულისხმობდა და არა - ვადამდელს.

ქვეყანაში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, ეჯევითის გადადგომის აუცილებლობაზე დებატები კიდევ უფრო გამწვავდა. ოპოზიციური პარტიის დეპუტატებთან ერთად თავად პრემიერ-მინისტრის თანაპარტიელთა ერთი ნაწილიც მისი გადადგომის მოთხოვნით გამოვიდა.

ქვეყანაში დიდი გამოხმაურება მოჰყვა ნაციონალური მოძრაობის პარტიის ლიდერისა და ვიცე-პრემიერის დევლეთ ბაჰჩელის 5 ივლისის განცხადებას ვადამდელი არჩევნების ჩატარების შესახებ. სამთავრობო კოალიციის წევრ პარტიათა ლიდერები: ბ. ეჯევითი და მ. ილმაზი კატეგორიულად ეწინა-

აღმდეგობოდნენ ვადამდელ არჩევნებს. მათი მოსაზრებით, პოლიტიკური გაურკვეველობა ქვეყანაში ეკონომიკური პროგრამის განხორციელების ერთ-ერთ უმთავრეს შემაფერხებელ ფაქტორად განიხილებოდა, რის გამოც აუცილებელი ხდებოდა მოეწვიათ პარლამენტის სხდომა და მიეღოთ გადაწყვეტილება ვადამდელი არჩევნების ჩატარების შესახებ. მათი აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო 3 ნოემბრისათვის. ყოველივე ეს კი იმას მოასწავებდა, რომ თურქეთის მოქმედი ხელისუფლება არჩევნებს ჯანსაღ ატმოსფეროში ჩაატარებდა.

პოლიტიკურ წრეებში არაერთგვაროვანი გამოძახილი მოჰყვა ბაჰჩელის ამ გამოსვლას. სამთავრობო კოალიციის წევრის დედასამშობლოს პარტიის ლიდერი მ. ილმაზი არჩევნების დაგეგმილ დროს ჩატარების მომხრე იყო; სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის თავმჯდომარე დ. ბაიკალი კი - ქვეყანაში არსებული ვითარებიდან ერთადერთ გამოსავლად ვადამდელი არჩევნების ჩატარებას მიიჩნევდა, ხოლო ისლამური ორიენტაციის მქონე სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ლიდერი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი თვლიდა, რომ დევლეთ ბაჰჩელიმ გამოსვლა ძალზე დააგვიანა და აუცილებელი იყო არჩევნების უფრო ადრე ჩატარება.

დევლეთ ბაჰჩელი

თურქეთის წინასაარჩევნო პოლიტიკურ ცხოვრებაში საზოგადოების ყურადღება კიდევ ორმა ფაქტორმა მიიპყრო: პირველი - სახელმწიფო მინისტრის, ქემალ დევრიშის, აღიარებამ, რომ აპირებდა პოლიტიკური მოღვაწეობის დაწყებას (იგი ერთადერთი მინისტრი იყო, რომელიც არცერთი პოლიტიკური პარტიის წევრი არ იყო) და მეორე - პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევითსა და

მის უახლოეს თანაპარტიელსა და ვიცე - პრემიერ ჰუსამეთინ ოზქანს შორის დაწყებული დაპირისპირება, როდესაც მას ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო უთანხმოება მოუვიდა ბიულენტ ეჯევითთან (ორივე ფაქტი შეფასდა, როგორც წინასაარჩევნო პოლიტიკური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი მოვლენა). ამ ფაქტმა მემარცხენე-დემოკრატიული პარტიის რიგებში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ჰ. ოზქანის ამ ნაბიჯს სამი სახელმწიფო მინისტრის (რეჯეფ ონალი, მუსტაფა ილმაზი და ისთემიჰან თალაი) გადადგომა და ოცამდე დეპუტატის პარტიის რიგებიდან გასვლა მოჰყვა. ვადამდელი არჩევნების ჩატარების პროცესმა დამატებითი იმპულსი შეიძინა.

არჩევნების გამართვის კონკრეტულ თარიღზე ალაპარაკდა კოალიციური მთავრობის წევრი, დედასამშობლოს პარტიის თავმჯდომარე მ. ილმაზი. ამ საკითხთან დაკავშირებით პარლამენტში წარმოდგენილ პარტიათა ლიდერებს შორის განსხვავებული მოსაზრებები არსებობდა, რაც უმთავრესად თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების პროცესის კრიტიკულ ფაზაში შესვლით იყო გამოწვეული. კერძოდ, 2002 წლის 20 დეკემბერს კოპენჰაგენში დაგეგმილ ევროპის კავშირის სამიტზე უნდა გარკვეულიყო, თუ რომელი სახელმწიფოები შეძლებდნენ ხსენებულ ორგანიზაციაში გაწევრიანებაზე დიალოგის დაწყებას. მ. ილმაზი მიიჩნევდა, რომ ნოემბერში არჩევნების გამართვა (ნაციონალური მოძრაობის პარტიის ინიციატივა) ხსენებული დიალოგის დაწყებისათვის აუცილებელი პოლიტიკური კრიტერიუმების შესრულების პროცესს მნიშვნელოვნად შეაფერხებდა. მიმომხილველთა გარკვეული ნაწილის აზრით, დ. ბაჰჩელის ეს წინადადება სწორედ ამას ისახავდა მიზნად. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იგი სიკვდი-

ლით დასჯის შესახებ კანონის გაუქმების, ეროვნულ უმცირესობათა ენებზე სწავლების და სხვა კატეგორიული წინადადებების წინააღმდეგი იყო.

2002 წლის 5 ივლისს სახელმწიფო მინისტრმა ჰასან გემიჯმა და განათლების მინისტრმა მეთინ ბოსტანჯიოღლუმ დატოვეს მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია.

თურქეთის საზოგადოების ყურადღება მიიპყრო საგარეო საქმეთა მინისტრმა, ისმაილ ჯემმა და სახელმწიფო მინისტრმა, ქემალ დერვიშმა. მთავრობაში მიმდინარე კრიზისის ფონზე ისინი განიხილებოდნენ ძალად, რომელთაც ქვეყნის მომავალი უნდა განესაზღვრათ. მათ შეუერთდა გადამდგარი ვიცე-პრემიერი ჰუსამეთინ ოზქანიც, რამელმაც გააძლიერა მოსაზრება, თითქოსდა ჯემი-დერვიში-ოზქანის სამეული შეეცდებოდა ახალი პოლიტიკური პარტიის ფორმირებას. 2002 წლის 11 ივლისს, ისმაილ ჯემმა დატოვა საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობა და მემარცხენე-დემოკრატიული პარტიის რიგები. 2002 წლის 22 ივლისს მან ჩამოაყალიბა ახალი თურქეთის პარტია, რაც თურქულ საზოგადოებაში შეფასდა, როგორც ბ. ეჯევითის მთავრობისათვის მიყენებული ყველაზე მძიმე დარტყმა, რომელმაც საბოლოოდ ცხადყო, რომ არსებული ხელისუფლება არსებობის გაგრძელებას ვერ შეძლებდა, ვადამდელი არჩევნების ჩატარება გარდაუვალ რეალობად იქცა.

ის, თუ რამდენ ხანს შეძლებდა ბ. ეჯევითის მთავრობა პოზიციების შენარჩუნებას, დამოკიდებული იყო ორ ძირითად ფაქტორზე: პირველი, დაიწვედა თუ არა კოალიციური მთავრობის დეპუტატთა რაოდენობა 276-ზე ქვევით (პარლამენტში ნდობის ვოტუმის შესანარჩუნებლად საჭირო რაოდენობა) და მეორე, დარჩებოდა თუ არა მთავრობაში ქემალ დერ-

ვიში, რომელსაც შეემლო ქვეყანაში სტაბილური ეკონომიკური ვითარების შენარჩუნება. ქ. დევრვიში პოლიტიკურ პარტიათა ლიდერების მხრიდანაც ზეწოლას განიცდიდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც შეიქმნა ჯემი-დევრვიში-ოზქანის ახალი პოლიტიკური მოძრაობა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესო განცხადება გააკეთა პრემიერმა ბ. ეჯევითმა, რომ ქემალ დევრვიშის გადადგომის შემთხვევაში ისიც დატოვებდა თანამდებობას. ფაქტობრივად, ყოველივე ეს მეტყველებდა დევრვიშის დადებით იმიჯზე.

2002 წლის 17 ივლისს გამართულ კოალიციური მთავრობის წევრ პარტიათა ლიდერების შეხვედრაზე გამოიკვეთა ვადამდელი არჩევნების ჩატარების თარიღი. ბ. ეჯევითმა და მ. ილმაზმა გაიზიარეს დ. ბაჰჩელის მოსაზრება არჩევნების ჩატარებაზე 2002 წლის 3 ნოემბერს. იმავდროულად მათ მიიღეს გადაწყვეტილება მთავრობაში დარჩენისა და არჩევნებამდე ხელისუფლების სათავეში ყოფნის შესახებ (მიუხედავად იმისა, რომ კოალიციური მთავრობის წევრი პარტიების დეპუტატთა რიცხვი ნდობის შენარჩუნებისათვის აუცილებელ რაოდენობაზე დაბლა დაცა – 272 დეპუტატი).

პრემიერ-მინისტრმა და მემარცხენე-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა ბ. ეჯევითმა, რამდენიმე დღის წინ, კოალიციური მთავრობის წევრ პარტიათა ლიდერებთან მიღწეული შეთანხმების მიუხედავად, განაცხადა, რომ იგი ვადამდელი არჩევნების ჩატარების წინააღმდეგი იყო და კონსულტაციების გამართვა დაიწყო ცალკეულ პოლიტიკურ პარტიებთან. სახელმწიფო ტელევიზიით (TRT-1) გამოსვლისას მან განაცხადა, რომ სოციოლოგიური გამოკითხვების შედეგად, ხელისუფლებაში მოსვლის მაღალი შანსი ჰქონდათ ისლამური ორიენტაციის მქონე სამართლიანობისა და განვითარების და

პროქურთული ორიენტაციის პარტიებს. ბ. ეჯვეითის მოსაზრებით, ისლამური და პროქურთული ორიენტაციის პარტიათა წარმატებას, შეიძლება, სერიოზული საფრთხე შეექმნა ქვეყანაში არსებული ლაიცისტური რეჟიმისთვის.

თურქეთის პარლამენტმა 2002 წლის 28 ივლისს განაახლა მუშაობა და 1 აგვისტოს მიიღო საბოლოო გადაწყვეტილება ვადამდელი არჩევნების მიმდინარე წლის 3 ნოემბერს გამართვის შესახებ.

ანალიტიკოსთა აზრით, არჩევნებისას საზოგადოება ძველ და ტრადიციულ პოლიტიკურ პარტიებს ნაკლებად ენდობოდა და სურდა ხელისუფლებაში ახალი პოლიტიკური ძალების მოსვლა. ვარაუდით, არჩევნებში გამარჯვების რეალური შანსი შედარებით ახალ, ისლამური ორიენტაციის მქონე სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას ჰქონდა. წინასწარი სოციოლოგიური გამოკითხვების შედეგებიც ქვეყანაში ამ პარტიის ლიდერის რეჯეფ თაიფ ერდოღანის მზარდ პოპულარობაზე მეტყველებდა.

არჩევნებში წარმატების რეალური შანსი გააჩნდათ მემარცხენე ორიენტაციის მქონე სახალხო-რესპუბლიკურ (თავმჯდომარე - დენიზ ბაიკალი) და ახალი თურქეთის (თავმჯდომარე - ისმაილ ჯემი) პარტიებსაც. უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ დ. ბაიკალმა 1999 წლის საპარლამენტო არჩევნებში 10%-იანი ბარიერის გადალახვა ვერ შეძლო და პარლამენტს მიღმა დარჩა. აქედან გამომდინარე, იგი ამ ეტაპზე ხელისუფლებაში მყოფ პოლიტიკურ ძალებთან არ ასოცირდებოდა, რაც მისი პარტიის რეიტინგის ზრდას მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს. ისმაილ ჯემი კი თურქეთის ერთ-ერთ ყველაზე პოპულარულ და წარმატებულ პოლიტიკურ მოღვაწედ ითვლებოდა, მის მიერ ფორმირებული პარტია საზოგადოებაში ნოვატ-

ორული იდეებისა და მიდგომების გამტარებელ ძალად აღიქმებოდა. წინასაარჩევნო პერიოდში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საკითხს, თუ რომელ პარტიაში გაერთიანდებოდა სახელმწიფო მინისტრი ქემალ დერვიში? მისი გაწევრიანება იმ პოლიტიკური ერთეულის რეიტინგს მნიშვნელოვნად გაზრდიდა. 2002 წლის 5 აგვისტოს იგი გადადგა დაკავებული თანამდებობიდან, თუმცა ამაში მოულოდნელი არაფერი ყოფილა. ფაქტია, რომ მისი სახელი ბოლო დროს ხშირად ასოცირდებოდა ყოფილ საგარეო საქმეთა მინისტრ ისმაილ ჯემთან და მის პარტიასთან. 15 აგვისტოს ქემალ დერვიშის განცხადებამ თავისი არჩევანის მემარცხენე - ცენტრისტულ სახალხო-რესპუბლიკურ პარტიაზე შექერების შესახებ ქვეყნის პოლიტიკურ წრეებში არაერთგვაროვანი რეაქცია გამოიწვია. განცხადების თანახმად, მისი მიზანი არჩევნების წინ მემარცხენე ძალების გაერთიანება იყო. აქეთკენ მოუწოდებდა, ახალი თურქეთისა და სახალხო - რესპუბლიკურ პარტიებს, თანაც ისე, რომ მემარცხენე ძალების ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში თვითონ უარს იტყოდა პრემიერ-მინისტრის პოსტზე და აღნიშნულ თანამდებობას როტაციული პრინციპით ორ-ორი წლით ისმაილ ჯემსა და დენიზ ბაიკალს სთავაზობდა. ი. ჯემმა უარი განაცხადა ასეთ შემოთავაზებაზე, რაც საკმარისი აღმოჩნდა ქემალ დერვიშისათვის, რათა არჩევანი დ. ბაიკალზე შეეჩერებინა, რაც, ცხადია, არაერთგვაროვნად იქნა აღქმული. ერთნი ფიქრობდნენ, რომ მისი ეს ნაბიჯი რ. ერდოღანის ისლამური სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ხელისუფლების სათავეში ერთპიროვნულად მოსვლის აღკვეთის სურვილმა განაპირობა, მეორენი კი მიიჩნევდნენ, რომ ქ. დერვიშის ახალი თურქეთის პარტიაში გაწევრიანების შემთხვევაშიც კი კითხვის ნიშნის ქვეშ რჩებო-

და აღნიშნული პარტიის მიერ 10%-იანი საარჩევნო ბარიერის გადალახვის საკითხი.

სექტემბრისათვის ქვეყანაში საარჩევნო სამზადისი სრული დატვირთვით მიმდინარეობდა, რაც ძირითადად პარტიებს შორის წინასაარჩევნო ბლოკების ჩამოყალიბებასა და პარტიული სიების ახალი წევრებით განმტკიცების მცდელობაში გამოიხატებოდა. მაგალითად, სამთავრობო კოალიციის წევრი პარტიებიდან ნაციონალური მოძრაობის პარტია ყოველგვარ საარჩევნო ბლოკში გაერთიანების კატეგორიული წინააღმდეგი იყო. პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევითის „დემოკრატიული-მემარცხენე“ პარტია კი არჩევნების წინ დეპუტატთა ნახევარმა დატოვა. კოალიციის მესამე წევრმა - დედასამშობლოს პარტიამაც დეპუტატთა დიდი რაოდენობა დაკარგა, ამ შემთხვევაში მიზეზად მ. ილმაზისადმი უნდობლობას ასახელებდნენ.

როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო საინფორმაციო საშუალებებში დიდი რეზონანსი გამოიწვია 20 სექტემბერს უმაღლესი საარჩევნო კომისიის მიერ გამოტანილმა დადგენილებამ, რომლის მიხედვითაც სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ლიდერს რ. ერდოღანსა და ცნობილ ისლამისტ ნ. ერბაქანს აკრძალათ არჩევნებში დეპუტატობის კანდიდატის სტატუსით მონაწილეობა. ისინი კონსტიტუციის 312-ე მუხლით იყვნენ ნასამართლევნი, რაც იდეოლოგიური დანაშაულის ჩადენისა და ანარქისტული მოღვაწეობის წაქეზების გამო პოლიტიკურ მოღვაწეობაში გარკვეულ შეზღუდვებს ითვალისწინებდა, მათ შორის, პარლამენტის წევრად არჩევის უფლების ჩამორთმევასაც. მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროისათვის პარლამენტის მიერ გაუქმებული იყო 312-ე მუხლის მეორე ნაწილი, უმაღლესმა საარჩევნო კომისიამ შეუძლებლად მიიჩნია ძველი ფორმულირების მიხედვით გასამართლებუ-

ლი პირების უდანაშაულოდ ცნობა. ამას დაემატა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც აიძულებდა რ. ერდოღანს პარტიის დამფუძნებლის სტატუსზე უარი ეთქვა და თავმჯდომარის თანამდებობა დაეტოვებინა. იგი გადაწყვეტილების მხოლოდ პირველ ნაწილს დაემორჩილა. მიმომხილველთა აზრით, ერდოღანი მემკვიდრის ვინაობას არჩევნების შემდეგ დაასახელებდა.

არჩევნების წინ ექვს არ იწვევდა ის გარემოება, რომ 10%-იან საარჩევნო ბარიერს გადალახავდა სახალხო-რესპუბლიკური და სამართლიანობისა და განვითარების პარტიები. მესამე პარტია, რომელსაც წარმატებას უწინასწარმეტყველებდნენ, ჭეშმარიტი გზის პარტია იყო.

კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტის განკარგულებით სამთავრობო კაბინეტის ჩამოყალიბება იმ პარტიას დაევალებოდა, რომელიც არჩევნებში ხმათა უმრავლესობას მოიპოვებდა და შესაბამისად, პრემიერ-მინისტრის ადგილსაც ის დაიკავებდა. მსგავს სიტუაციაში სამართლებრივ გადაწყვეტილებას მიიღებდა ქვეყნის პრეზიდენტი აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი.

2002 წლის 3 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა დაახლოებით 80%-მა. შედეგების მიხედვით, არჩევნებში მონაწილე 19 პარტიიდან, 10%-იანი ბარიერი გადალახა მხოლოდ სამართლიანობისა და განვითარების და სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიებმა:

	პარტია	%	დეპუტატი
1.	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	34,1%	363
2.	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	19,02%	178
3.	დამოუკიდებელი		9

ამომრჩეველთა ხმების მონაპოვრით სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ 550 სადეპუტატო მანდატიდან მიიღო - 363, რაც ხელისუფლების სათავეში აღნიშნული პარტიის ერთპიროვნული მოსვლის მაუწყებელი იყო.

არჩევნებში ისლამური პარტიის გამარჯვებასთან დაკავშირებით მიმომხილველები აღნიშნავდნენ, რომ 1983-1987 წლების შემდეგ თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მსგავსი ფაქტი (ერთი პარტიის ხელისუფლების სათავეში მოსვლა) აღარ მომხდარა.

არჩევნების შედეგად პარლამენტს მიღმა დარჩნენ როგორც ქვეყნის ხელისუფლების სათავეში მყოფი კოალიციური მთავრობის პარტიები, ასევე პარლამენტში წარმოდგენილი სხვა ოპოზიციური პარტიებიც.

2002 წლის არჩევნებში ტრიუმფალური გამარჯვების შემდეგ სამართლიანობისა და განვითარების პარტია ხელისუფლების სათავეში მოვიდა. ამ პარტიის წევრების პოლიტიკური ხედვა მთლიანად ემყარებოდა კეთილდღეობისა და სათნოების პარტიების რიგებში მიღებულ გამოცდილებას. პარტიების პოლიტიკური კურსი თავდაპირველად მიმართული იყო ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის დარეგულირებისკენ. ისინი აქტიურად უჭერდნენ მხარს ქვეყანაში საბაზრო ეკონომიკის განვითარებას, უსამართლობასთან და კორუფციასთან ბრძოლას. ხელისუფლების სათავეში მოსული სამართლიანობისა და განვითარების პარტია აქტიურად მოუწოდებდა რელიგიური ტოლერანტობის, ლიბერალური ეკონომიკისა და დემოკრატიისაკენ. ამან მმართველი პარტიისადმი არა მარტო კონსერვატორების, არამედ ლიბერალების მხარდაჭერაც განაპირობა, რამაც თავის მხრივ, საშუალება მისცა პროისლამურ

პარტიას განემტკიცებინა ძალაუფლება ლაიცისტურ სახელმწიფოში.

არჩევნების შემდეგ დღის წესრიგში დადგა მომავალი პრემიერ-მინისტრის საკითხი. ერთ-ერთ რეალურ კანდიდატად სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის თავმჯდომარის პირველი მოადგილე პოლიტიკურ საკითხებში აბდულაჰ გიული განიხილებოდა, რომელსაც პოლიტიკური მოღვაწეობის საკმაოდ დიდი გამოცდილება ჰქონდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ქვეყნის პრეზიდენტი სეზერი არჩევნების შემდეგ სიმპათიებით იყო განმსჭვალული თურქეთის კონტროლის პალატის ყოფილი თავმჯდომარის, ვეჯდი გიონულის, მიმართაც. პრემიერ-მინისტრის შესაძლო კანდიდატურად იმ პერიოდში სახელდებოდნენ აგრეთვე ცნობილი თურქი სახელმწიფო მოღვაწეები: აბდულქადირ აქსუ და ბიულენტ არდინჩი, თუმცა პოლიტიკოსთა აზრით, ახალი პრემიერის მოღვაწეობა მოკლევადიანი იქნებოდა, რადგან ერდოღანის პოლიტიკურ აკრძალვებს ვადა 2003 წლის იანვარში გასდიოდა.

363 სადეპუტატო მანდატის მფლობელ სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას 4 დამოუკიდებელი ან სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის დეპუტატის მხარდაჭერით შეეძლო კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანისათვის აუცილებელი ხმების (საერთო რაოდენობის ორი მესამედის) მოგროვება, რაც მას შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელების საშუალებას მისცემდა.

არჩევნების შესახებ პირველი შეფასებები რიგ პარტიათა ლიდერებმა წინასწარი შედეგების გამოქვეყნებისთანავე გააკეთეს. დედასამშობლოს პარტიის თავმჯდომარის მოადგილემ

სელჩუკ ფეჰლივანოღლუმ უარყო ერთპარტიული პარლამენტის კანონიერება.

პრემიერ-მინისტრმა ბ. ეჯევიტმა არჩევნების შედეგებით თავისი უკმაყოფილება გამოხატა. მისი აზრით, სამთავრობო კოალიციის წევრმა პარტიებმა ვადამდელი არჩევნების ჩატარების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებით საკუთარ თავს თვითმკვლელობის განაჩენი გამოუტანეს. ეჯევიტმა ექვი გამოთქვა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის დემოკრატიული ფასეულობებისადმი ერთგულებაზე. ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ პარტიას ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში თავისი სამომავლო პროგრამის შესახებ არ განუცხადებია, მას ოპტიმიზმის საფუძველს არ აძლევდა. თუმცა, მან მაინც გამოთქვა იმედი, რომ სამართლიანობისა და განვითარების პარტია ლაიციზმისა და დემოკრატიის გზით ივლიდა.

ნაციონალური მოძრაობის პარტიის ლიდერმა დევლეთ ბაჰჩელმა საკუთარ თავზე აიღო პასუხისმგებლობა არჩევნებში პარტიის წარუმატებლობის გამო.

რ. თ. ერდოღანის განცხადებით, სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის არჩევნებში გამარჯვება თურქეთში ახალი ეპოქის დასაწყისი იყო. სპეციალურ ინტერვიუში მან განაცხადა, რომ კოპენჰაგენის სამიტამდე დარჩენილ მოკლე დროში მისი პარტია ძალ-ღონეს არ დაიშურებდა, რათა სრულფასოვნად შეესრულებინა თურქეთის ევროკავშირში გაწევრიანების პროცესის შეუფერხებლად წარმართვისათვის საჭირო ყველა აუცილებელი პირობა. რაც შეეხება პრემიერ-მინისტრის კანდიდატურას, იგი პრეზიდენტთან მოლაპარაკებით გადაწყდებოდა. ჟურნალისტებთან შეხვედრა ერდოღანმა მუსტაფა ქემალ ათათურქის სიტყვებით დაიწყო: „მა-

ლაუფლება უპირობოდ ხალხს ეკუთვნის,“ რითაც ლაიციზმის პრინციპებისადმი თავისი ერთგულება დაადასტურა.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა არჩევნების შეფასებისას პრესკონფერენციაზე ისაუბრა იმ ძირითადი გარანტიების შესახებ, რასაც სამართლიანობისა და განვითარების პარტია ქვეყნის მოსახლეობას ჰპირდებოდა: რომ ხელისუფლება პატივისცემით მოეკიდებოდა მოქალაქეთა ცხოვრების წესს; დააჩქარებდა ევროპის კავშირში თურქეთის სრულფასოვანი გაწევრიანების პროცესს; თურქეთი გააძლიერებდა მსოფლიო საზოგადოებაში ინტეგრაციას; წაახალისებდა უცხოურ კაპიტალდაბანდებების განხორციელების პროცესს; გააგრძელებდა მსოფლიო სავალუტო ფონდის პროგრამების განხორციელებას. ის შეეხო სხვა საკითხებსაც: კერძოდ, თავსაბურავის თემას, რომელიც საზოგადოებაში დაპირისპირების მიზეზი გახდა. უპირატესობა არ მიენიჭებოდა მას და მოხდებოდა აღნიშნული პრობლემის ურთიერთდათმობათა გზით გადაწყვეტა; დაცული იქნებოდა რწმენის თავისუფლება, პატივისცემით მოეკიდებოდნენ ქვეყნის ნებისმიერი მოქალაქის რელიგიურ აღმსარებლობას; ცხოვრებაში გაატარებდნენ საკანონმდებლო ცვლილებებს, მიმართულს ეროვნული უმცირესობისათვის მშობლიურ ენაზე ტელე-რადიო მაუწყებლობის განხორციელებასა და განათლების მიღებაზე; ქვეყნის სამხედრო ხელისუფლებასთან შეთანხმებით შემოღებულ იქნებოდა ფასიანი სამხედრო სამსახური, რომელიც ბიუჯეტში შემოსავლების გაზრდის მნიშვნელოვან წყაროდ გადაიქცეოდა და სხვა.

თურქეთში გამართულ საპარლამენტო არჩევნებს ფართო გამოხმაურება მოჰყვა მსოფლიოს მასობრივ საინფორმაციო საშუალებებში. ტელეკომპანია STT-მა, არჩევნების შედე-

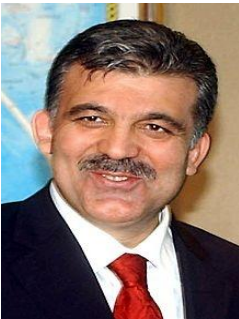
გები „პოლიტიკურ მიწისძვრად“ შეაფასა და ტრადიციული პარტიების წარუმატებლობა თურქეთში არსებულ ეკონომიკურ კრიზისს დაუკავშირა.

ფრანგული გაზეთის „Le Figaro“ – ს შეფასებით, ქვეყანა, სადაც დემოკრატიული ფასეულობების შენარჩუნება არმიის ძალისხმევით ხდება, პოლიტიკური სტაბილურობისაგან შორსაა. სააგენტოს განცხადებით, სამთავრობო კოალიციის წევრი პარტიებიდან, ეკონომიკური კრიზისით შეწუხებული მოსახლეობის პროტესტის გამო, ვერცერთმა ვერ შეძლო საარჩევნო ბარიერის გადალახვა.

თურქეთის საქმიანი და პოლიტიკური წრეები სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიერ მემარჯვენე ცენტრისტული პოზიციის დაკავებას ელოდნენ, რაც, მათი აზრით, აღნიშნულ ძალას უფრო მეტ წარმატებას მოუტანდა, ვიდრე რადიკალური ისლამის გზით სვლა. თურქეთში 3 ნოემბერს გამართულ საპარლამენტო არჩევნებს დადებითი გამოხმაურება მოჰყვა მსოფლიო საზოგადოებრიობის (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, ევროპის კავშირი) მხრიდანაც. მსოფლიოს წამყვანმა ქვეყნებმა ერდოღანის ხელისუფლებასთან თანამშრომლობის სურვილი დაადასტურეს. არჩევნების შედეგებით კმაყოფილება გამოხატეს ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკურმა წრეებმაც. გავლენიანი თურქი ბიზნესმენების აზრით, ხელისუფლების სათავეში ერთი პარტიის მოსვლას ეკონომიკური რეფორმების გატარების პროცესი უნდა გაეადვილებინა, რაც ქვეყნის კრიზისიდან გამოსვლას შეუწყობდა ხელს. ერდოღანის დამაიმედებელმა და მომრიგებელურმა განცხადებებმა ხელი შეუწყო ქვეყანაში პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის სწრაფ სტაბილიზაციას.

არჩევნებში მემარჯვენე ცენტრისტული პარტიების (ჭემ-მარიტი გზის, დედასამშობლოს და ნაციონალური მოძრაობის) კრაზი საბედისწერო აღმოჩნდა. ამ პარტიების ლიდერებმა (თ. ჩილერი, მ. ილმაზი და დ. ბაჰჩელი) არჩევნების შემდეგ განაცხადეს პარტიის თავმჯდომარის პოსტიდან გადადგომისა და აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეობის დასრულების შესახებ. უფლებამოსილების მოხსნის განცხადებით პრეზიდენტის წინაშე წარსდგა პრემიერ-მინისტრი ბ. ეჯევითი. პრეზიდენტმა ა. ნ. სეზერმა დააკმაყოფილა აღნიშნული მოთხოვნა, თუმცა ეჯევითს სთხოვა ახალი მთავრობის ჩამოყალიბებამდე ხელისუფლების სათავეში დარჩენა.

2002 წლის 18 ნოემბერს ქვეყნის პრეზიდენტმა ა. სეზერმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა და 58-ე მთავრობის ჩამოყალიბება დაავალა ერდოღანის პირველ მოადგილეს - აბდულაჰ გიულს.

აბდულაჰ გიული

აბდულაჰ გიულის პრემიერად დანიშვნის შემდეგ დღის წესრიგში დადგა აუცილებლობა პარლამენტს მოკლე დროში მიეღო ის საკონსტიტუციო ცვლილებები, რომელთა შედეგად რ. თ. ერდოღანის პრემიერ-მინისტრად გახდომას სამართლებრივი წინაღობა აღარ ექნებოდა.

1983 წლიდან 1994 წლამდე რ. თ. ერდოღანის პოლიტიკური საქმიანობა დაკავშირებული იყო ისლამური „კეთილდღეობის პარტიასთან“. პარტიაში მისი მოღვაწეობის ზენიტი იყო სტამბოლის მერის არჩევნებში გამარჯვება. ეს თანამდებობა მას 1994-97 წლებში ეკავა. პარტია, რომელსაც რ. თ. ერდოღანი წარმოადგენდა გამოირჩეოდა პროისლამური მიმართულებით, რის

გამოც იგი 1998 წლის 26 იანვარს ოფიციალურად აკრძალეს. ხოლო რ. თ. ერდოღანი პოლიტიკური საქმიანობის გამო დააპატიმრეს. 1997 წელს პროვინცია სიირტში გამართულ მიტინგზე მან ისლამისტური ლექსი წაიკითხა და ამ ფაქტის გამო, ძებნილად გამოცხადდა. დაკავების შემდეგ, მას ათთვიანი პატიმრობა შეუფარდეს. აღსანიშნავია, რომ ლექსი, რომელიც ერდოღანმა წაიკითხა, სულაც არ იყო აკრძალული და პირიქით, ის თურქეთის განათლების სამინისტროს მიერ, სასკოლო პროგრამაშიც კი იყო შეტანილი. მისჯილი ათი თვიდან, თურქეთის მომავალმა ლიდერმა ციხეში მხოლოდ ოთხი თვე გაატარა. კეთილდღეობის პარტიის გაუქმების შემდეგ პარტიის წევრებმა შექმნეს ახალი სათნოების პარტია. თუმცა, პარტიის პოლიტიკა არ შეცვლილა. რეჟეფ თაიფ ერდოღანი, ციხიდან გამოსვლის შემდეგ, აბდულაჰ გიულის გუნდს შეუერთდა, ამის შემდეგ მათ ახალი პარტიის შემქნაზე დაიწყეს მუშაობა. 2001 წლის 14 აგვისტოს შექმნეს ახალი - „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია.

საკონსტიტუციო ცვლილებების შედეგად რ. თ. ერდოღანს უფლებამოსილება მიეცა, მონაწილეობა მიეღო საპარლამენტო არჩევნებში, რომელშიც მისმა პარტიამ გამარჯვება მოიპოვა.

2003 წლის 14 მარტს ერდოღანი გახდა თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი, რომელსაც ქვეყნის პრეზიდენტმა სეზერმა ოფიციალურად დაავალა 59-ე მთავრობის ჩამოყალიბება.

2003 წლიდან სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მმართველობა კვლავ რჩებოდა როგორც ზომიერი ისლამისტური და კონსერვატიული ძალა.

2003 წელს თურქეთის მთავრობამ გაატარა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური რეფორმები, რამაც გამოიწვია ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდა და ინფლაციის შემცირება. გაიზარდა უცხოური ინვესტიციები და გაჯანსაღდა საბანკო სექტორი.

2003 წლის მაისში პარლამენტმა მიიღო კონსტიტუციური ცვლილებების პაკეტი, რომელიც მიზნად ისახავდა დემოკრატიული რეფორმების გატარებას.

2003 წელს გაგრძელდა IMF-ის მიერ მხარდაჭერილი ეკონომიკური სტაბილიზაციის პროგრამა. ქვეყანაში დაიწყო ბრძოლა ინფლაციის წინააღმდეგ და ეკონომიკური ზრდის სტიმულირება, აგრეთვე ბრძოლა კორუფციის წინააღმდეგ.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ 2003 წელს დაიწყო უფრო ლიბერალური მიდგომის გატარება ქურთული საკითხის მიმართ. მიიღეს კანონები, რომლებიც აფართოებდა ქურთული ენის გამოყენების უფლებებს.

2003 წელს თურქეთში გატარდა რეფორმები ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოს შემადგენლობასა და ფუნქციებში, დაიწყო პროცესი სამხედროების პოლიტიკური გავლენის შემცირებისთვის. მიღებულ იქნა ახალი კანონები წამების წინააღმდეგ; გატარდა რეფორმები მედიის თავისუფლების გასაუმჯობესებლად, თუმცა, კვლავ არსებობდა შემფოთება მედიის კონტროლის გამო.

2003 წელს ქვეყანაში გაჩნდა დაძაბულობა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ისლამური ფესვებისა და თურქეთის სეკულარული ტრადიციების გამო. დაიწყო დებატები რელიგიის და რელიგიური სკოლების (იმამ-ჰატიბის სკოლები) როლზე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

2003 წელი იყო მნიშვნელოვანი გარდამავალი პერიოდი თურქეთისთვის, სადაც ახალმა მთავრობამ დაიწყო მნიშვნე-

ელოვანი რეფორმების გატარება. ეს წელი ასევე ხასიათდებოდა ბალანსის ძიებით ტრადიციულ სეკულარულ ღირებულებებსა და ახალი მთავრობის ისლამურ მისწრაფებებს შორის.

2004 წლის 28 მარტს თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები. ეს არჩევნები მნიშვნელოვანი იყო, რადგან ის იყო პირველი ადგილობრივი არჩევნები მას შემდეგ, რაც 2002 წელს ხელისუფლებაში მოვიდა სამართლიანობისა და განვითარების პარტია.

გამარჯვებულმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ მოიპოვა ხმების დაახლოებით 41.67%; რესპუბლიკურმა სახალხო პარტიამ - 18.23%, ხოლო ნაციონალისტური მოძრაობის პარტიამ - 10.45%.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ შეინარჩუნა კონტროლი ქვეყნის ორ უმსხვილეს ქალაქზე: სტამბოლსა და ანკარაზე.

არჩევნების შედეგები ადასტურებდა როგორც სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის პოზიციების გამყარებას, ისე მათი რეფორმების პროგრამისათვის მოსახლეობის მხარდაჭერას.

ამ არჩევნებმა გააძლიერა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის პოზიცია და გავლენა ადგილობრივ დონეზე, რაც შემდგომში აისახა ქვეყნის პოლიტიკურ დინამიკაზე.

2004 წლის მაისში პარლამენტმა მიიღო კონსტიტუციური ცვლილებების პაკეტი, რომელიც მოიცავდა სამხედროების გავლენის შემცირებას თურქეთში და ადამიანის უფლებების გაძლიერებას.

2004 წლის სექტემბერში თურქეთში მიღებულ იქნა ახალი სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც ძალაში შევიდა 2005 წელს.

2004 წელს გაგრძელდა ეკონომიკური რეფორმები, რომლებმაც გამოიწვია ინფლაციის შემცირება და ეკონომიკური ზრდა. დაიწყო მოსამზადებელი სამუშაოები ახალი თურქული ლირის შემოსაღებად, რომელიც 2005 წელს შემოიღეს.

გატარდა ზომები ქურთული ენისა და კულტურის უფლებების გასაფართოებლად. მიუხედავად ამისა, ქურთებით დასახლებულ რეგიონში კვლავ რჩებოდა დაძაბულობა.

2005 წლის ერთ - ერთი მთავარი ღირებულება იყო ეკონომიკური რეფორმების გაგრძელება, რამაც გამოიწვია ინფლაციის შემცირება და ეკონომიკური ზრდა. თურქეთმა დაიწყო ახალი ვალუტის - „ახალი თურქული ლირის“ შემოღება.

2005 წელს რ. თ. ერდოღანმა გააკეთა ისტორიული განცხადება დიარბაქირში, სადაც მან აღიარა „ქურთული პრობლემის“ არსებობა. დაიწყო დიალოგი ქურთულ საზოგადოებასთან და გაჩნდა იმედი კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარებისა.

2005 წელს თურქეთში გრძელდებოდა სამხედროების პოლიტიკური გავლენის შემცირების პროცესი. მიუხედავად ამისა, სამხედროები კვლავ რჩებოდნენ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალად ქვეყანაში. გრძელდებოდა დებატები რელიგიის როლზე თურქეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის პოლიტიკა ხშირად აღიქმებოდა როგორც საფრთხე სეკულარული ელიტის მიმართ. გატარდა რეფორმები ადამიანის უფლებების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად, რაც ნაწილობრივ ევროკავშირის

მოთხოვნებით იყო განპირობებული. მიუხედავად ამისა, საერთაშორისო ორგანიზაციები კვლავ გამოთქვამდნენ შემფოთებას გარკვეული საკითხების არასახარბიელო მდგომარეობის გამო.

თურქეთში 2005 წელს ძალაში შევიდა ახალი სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც მიზნად ისახავდა თურქეთის კანონმდებლობის ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოებას.

2005 წელს, მიუხედავად გარკვეული პროგრესისა, თურქეთში კვლავ არსებობდა შემფოთება მედიის თავისუფლების შეზღუდვის გამო.

2006 წელს სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის საქმიანობა კიდევ უფრო გამყარდა, რეჟეფ თაიფ ერდოღანი კვლავ პრემიერ-მინისტრის პოსტზე რჩებოდა, თუმცა გაიზარდა დაპირისპირება ოპოზიციურ ძალებთან. გახშირდა დამაბულობა და შეიარაღებული დაპირისპირებები PKK-სთან (ქურთისტანის მუშათა პარტიასთან). მწვავე ხასიათი მიიღო დამაბულობამ სეკულარულ ელიტასა და სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას შორის რელიგიის როლის გააქტიურების გამო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ასევე პიკს მიაღწია დამაბულობამ სამხედროებსა და მთავრობას შორის.

მიუხედავად გარკვეული პროგრესისა, საერთაშორისო ორგანიზაციები კვლავ აკრიტიკებდნენ თურქეთს ადამიანის უფლებათა დარღვევების გამო.

2007 წელს მთავრობამ წამოაყენა საკონსტიტუციო ცვლილებების პაკეტი, მათ შორის პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევის შესახებ.

2007 წლის აპრილში თურქეთის პოლიტიკურ საქმიანობაში ერთ მხარეს იდგნენ: მოქმედი პრეზიდენტი (აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი), ჯარი, პროფკავშირები, უნივერსიტეტების

რექტორები, ოპოზიციური პარტიები, ხოლო მეორე მხარეს - მმართველი სამართლიანობისა და განვითარების პარტია.

მხარეთა დაპირისპირების ძირითადი მიზეზი იყო მოქმედი პრემიერ-მინისტრ რეჯევ თაიფ ერდოღანის მიერ პრეზიდენტის თანამდებობაზე თავისი კანდიდატურის დასახელება, რასაც ოპოზიციის მხრიდან 2007 წლის 14-15 აპრილს ანკარაში ნახევარმილიონიანი საპროტესტო მიტინგი მოჰყვა.

თავად რ.თ. ერდოღანი და მისი მომხრეები აქტიურ მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ თავიანთ მხარდამჭერ პარლამენტის წევრებთან, ახალგაზრდულ და ქალთა ორგანიზაციებთან.

2007 წლის 18 მარტს მმართველმა პარტიამ შვიდსაათიანი შეხვედრის დროს განიხილა საკითხი ერდოღანის პრეზიდენტობის კანდიდატობასთან დაკავშირებით. პარტიამ თავად ერდოღანს მიანდო ამ საკითხის გადაწყვეტა. ხანგრძლივი ფიქრის შემდეგ, რეჯევ თაიფ ერდოღანმა მოხსნა თავისი კანდიდატურა და პრეზიდენტობის კანდიდატად დაასახელა თავისი მოადგილე, საგარეო საქმეთა მინისტრი, აბდულაჰ გიული.

მმართველი სამართლიანობისა და განვითარების პარტიიდან აბდულაჰ გიულის პრეზიდენტობის კანდიდატად დასახელებამ ოპოზიციის, საერო და სამხედრო ელიტის გაღიზიანება გამოიწვია. მთელ ქვეყანაში გაიმართა საპროტესტო აქციები, რომლებშიც მონაწილეობდა მილიონობით ადამიანი. დემონსტრანტებმა მმართველი პარტია სახელმწიფოს საერო პრინციპების უარყოფასა და თურქეთის ისლამიზაციის მცდელობაში დაადანაშაულეს. გენშტაბის ხელმძღვანელების გამოსვლებში საუბარი იყო სახელმწიფოში არსებული ისლამიზაციის საფრთხის შესახებ, ხოლო ცენტრალური საინ-

ფორმაციო საშუალებები ახალი სამხედრო გადატრიალების შესახებ ლაპარაკობდნენ.

თურქეთში შექმნილმა წინააღმდეგობამ და დაძაბულობამ ქვეყანა ვადამდელ საპარლამენტო არჩევნებამდე მიიყვანა.

2007 წლის 22 ივლისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 42.5 მილიონმა ამომრჩეველმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ:

	პარტია	%	დეპუტატი
1.	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	46,58%	341
2.	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	20,87%	112
3.	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	14,27%	71
4.	დემოკრატიული პარტია (DP)	5,41%	—
5.	დამოუკიდებელი		26

პრემიერ-მინისტრ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ, 2002 წლის საპარლამენტო არჩევნებთან შედარებით, ხმების რაოდენობა 34,1 პროცენტიდან 46,47 პროცენტამდე გაზარდა, თუმცა წინა მოწვევის პარლამენტისგან განსხვავებით, პარტიას დეპუტატთა ნაკლები რაოდენობა ეყოლებოდა. რისი მიზეზიც გახლდათ ორი ოპოზიციური პარტიის მიერ ათპროცენტოანი საარჩევნო ბარიერის გადალახვა.

სეკულარული თურქეთის მმართველმა პარტიამ ბოლოს 53 წლის წინ შეძლო არჩევნებში უკეთესი შედეგის ჩვენება.

მსგავსი წარმატების მიღწევა 1954 წელს დემოკრატიულმა პარტიამ მოახერხა. ამის შემდეგ ყველა მმართველი პარტია არჩევნებში კარგავდა მხარდამჭერებს. მიუხედავად ამისა, 2007 წლის არჩევნების შედეგები პრემიერ-მინისტრის მორალური გამარჯვებაც იყო. მხარდამჭერებთან შეხვედრისას ერდოღანი აცხადებდა, რომ „დემოკრატიამ თურქეთში ძალიან მნიშვნელოვანი ტესტი ჩააბარა. ვისთვისაც არ უნდა მიგეცათ ხმა, ჩვენ პატივს ვცემთ თქვენს არჩევანს და განსხვავებულ აზრს. ჩვენი პასუხისმგებლობაა დავიცვათ რესპუბლიკის პრინციპები, რაც მუსტაფა ქემალ ათათურქმა დაუსახა თურქ ერს.“

2007 წლის საპარლამენტო არჩევნების შედეგები ოპოზიციური სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის ლიდერ დ. ბაიკალისათვის არასასიამოვნო იყო. პარლამენტს დაუბრუნდა ულტრამემარჯვენე ნაციონალური მოძრაობის პარტია დევლეთ ბახჩელის ხელმძღვანელობით.

პარლამენტში განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით მოხვდნენ (26) დამოუკიდებელი დეპუტატები, მათ შორის 25 დეპუტატი ქურთული დემოკრატიული პარტიის წევრი იყო.

2007 წლის 20 აგვისტოს ჩატარდა პრეზიდენტის არჩევნების პირველი ტური, რომელსაც ბოიკოტი გამოუცხადა მეჯლისში შემავალმა ოპოზიციურმა პარტიებმა. შედეგად, არჩევნების პირველ ტურში პრეზიდენტობის ერთადერთმა კანდიდატმა, აბდულაჰ გიულმა, ფარული კენჭისყრით მოაგროვა 367 ხმა, რაც საკმარისი არ აღმოჩნდა გამარჯვებისათვის. თურქეთის კონსტიტუციის მიხედვით, პირველ და მეორე ტურში, 550 ადგილიან მეჯლისში პრეზიდენტობის კანდიდატმა ხმათა კონსტიტუციური უმრავლესობა უნდა მოაგროვოს.

2007 წლის 28 აგვისტოს თურქეთის პარლამენტმა მესამე ტურში სახელმწიფოს ახალი მეთაური ხმათა უმრავლესობით აირჩია. სახელმწიფოს მეთაურის უფლებამოსილება 56 წლის აბდულაჰ გიულმა ქვეყნის მოქმედი პრეზიდენტისაგან (აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი) ანკარაში, ჩანკაიას რეზიდენციაში, გადაიბარა.

2007 წლის 21 ოქტომბერს თურქეთში მმართველი პარტიის ინიციატივით ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებების შესახებ (1. პარლამენტის ნაცვლად პრეზიდენტს ირჩევდა მოსახლეობა; 2. საპრეზიდენტო ვადა შემცირდა შვიდიდან ხუთ წლამდე; 3. პრეზიდენტს უფლება ჰქონდა მეორე ვადით ეყარა კენჭი; 4. საპარლამენტო არჩევნები ხუთი წლის ნაცვლად შემცირდა ოთხ წლამდე; 5. საპარლამენტო ქვორუმი 367-დან შემცირდა 184-მდე და სხვა.), ცვლილებებს მხარი დაუჭირა მასში მონაწილეთა 68,95%-მა.

მმართველმა პარტიამ აღნიშნული ცვლილებების შემდეგ განაგრძო ახალი რეფორმების გატარება.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წარმატებების მიუხედავად, ქვეყანაში კვლავ აქტიურობდა ლაიცისტურად განწყობილი სამხედრო ძალა, რომლებსაც არ უწყვეტიათ ქვეყანაში აქტიური მოძრაობა. მათი ერთ-ერთი ბოლო გაელვება იყო 2008 წელს საკონსტიტუციო სასამართლოში მმართველი პარტიის აკრძალვის მოთხოვნით საქმის აღძვრა. აღნიშნული საქმე პარტიის სასარგებლოდ დასრულდა, თუმცა არც სამართალდამცავი ორგანოები მსხდარან გულხელდაკრეფილნი. 2007 წლიდან დაიწყო ე. წ. „ერგენეკონის საქმის“ გამოძიება,

რომელიც დღემდე არ დასრულებულა და თან ახლავს ათეულ-ლობით სამხედროს, ჟურნალისტის, მეცნიერის, პოლიტიკოსისა და ა. შ. დაპატიმრების ტალღა. მათ ბრალად ედებათ ტერორისტული ორგანიზაციის შექმნა, რომელსაც უნდა გამოეწვია არეულობა ქვეყანაში. შექმნილი ქაოსის ფონზე კი გზა გაეხსნებოდა სამხედრო გადატრიალებას.

ე. წ. „ერგენეკონის საქმე“ იმიტაც არის განსაკუთრებული თურქეთის ისტორიისათვის, რომ პირველად მოხდა თურქეთის მოქმედი სამხედრო მოსამსახურეების (მათ შორის გენერლების) დაკავება-გასამართლება.

ორგანიზაციის წინააღმდეგ თურქეთის სხვადასხვა პროვინციებში განხორციელებული დაკავებებისა და ჩხრეკების დროს სამართალდამცავმა ორგანოებმა ამოიღეს დიდი ოდენობით იარაღი, რომელიც გამოძიებამ წარმოადგინა სამხილის სახით.

საინტერესოა, რომ დაკავებულთა მიმართ სიმჰათიები გამოთქვეს როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე ძალებმა (მათ შორის ოპოზიციურმა პოლიტიკურმა პარტიებმა).

2009 წლის 29 მარტს თურქეთში მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარების ფონზე ჩატარდა ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობდა 21 პოლიტიკური პარტია და დამოუკიდებელი კანდიდატები.

ადგილობრივი არჩევნები თურქეთში მძიმე და დაძაბულ ვითარებაში მიმდინარეობდა.

თურქეთში 177221 საარჩევნო უბანზე 70 მილიონ ამომრჩევლისგან ხმა მისცა 48 მილიონმა. მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ ამომრჩეველთა ხმების 38,17% მოიპოვა. 23,5%-ით მეორე ადგილზე გავიდა სახალხო

- რესპუბლიკური პარტია, 14,3%-ით მესამე ადგილი დაიკავა ნაციონალური მოძრაობის პარტიამ.

მმართველმა პარტიამ შეინარჩუნა თავისი პოზიციები თურქეთის დიდ ქალაქებში, როგორებიცაა: სტამბული და ანკარა, მაგრამ დათმო პოზიციები ანტალიაში, დიარბაქირსა და იზმირში.

არჩევნების შემდეგ ერდოღანმა განაცხადა: „ჩვენ მივიღეთ გამოწვევა ხალხისაგან და ავიღეთ მათგან მაგალითი“.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ინიციატივით 2010 წლის 12 სექტემბერს ჩატარდა რეფერენდუმში საკონსტიტუციო ცვლილებებზე. რეფერენდუმში მონაწილეთა 57,88%-მა მხარი დაუჭირა შემოთავაზებულ წინადადებას.

რეფერენდუმის შედეგად ცვლილებები განხორციელდა საკონსტიტუციო და სამხედრო სასამართლოებში, მოსამართლეთა და პროკურორთა უმაღლეს საბჭოებში; ყურადღება მიექცა ადამიანის უფლებების დაცვას, შეიცვალა პარლამენტის უფლებამოსილების ვადა და ა. შ.

ერდოღანის მთავრობის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული პროექტი იყო ე. წ. „ქურთული ინიციატივა,“ რომელიც მიზნად ისახავდა ქურთული წარმოშობის მოქალაქეების წინაშე მდგარი პრობლემების მოგვარებას. ამ მიზნით თურქეთის სახელმწიფო ტელევიზიაში 24 - საათიანი მაუწყებლობა დაიწყო ქურთულენოვანმა არხმა, გაიხსნა ქურთული ენის შემსწავლელი კურსები და ფაკულტეტები უმაღლეს სასწავლებლებში; შემუშავდა და განხორციელდა სოციალური და ეკონომიკური ხასიათის პროექტები ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთში მცხოვრებ მოქალაქეებისათვის, თუმცა, ამის მიუხედავად, პროქურთულ ორგანიზაციებს მაინც არასაკმარი-

სად მიაჩნდათ ხელისუფლების ქმედებები. ისინი მოითხოვდნენ ე. წ. „დემოკრატიულ ავტონომიას,“ რაც მიუღებელი იყო თურქეთის ხელისუფლებისათვის.

2011 წლის 21 თებერვალს თურქეთის მმართველი სამართლიანობისა და განვითარების პარტია მეჯლისში შევიდა წინადადებით, რომ მეჯლისის არჩევნები დანიშნულიყო 2011 წლის 12 ივნისს, პარლამენტმა ეს წინადადება 2011 წლის 3 მარტს დაამტკიცა.

2011 წლის 11 აპრილს პოლიტიკურმა პარტიებმა უმაღლეს საარჩევნო საბჭოში წარადგინეს საკუთარი კანდიდატების სიები. 24 პოლიტიკური პარტიიდან ექვსმა განაცხადა უარი მონაწილეობაზე, დანარჩენმა 18-მა კი გამოხატა სრული მზადყოფნა ბრძოლისთვის.

წინასწარი მონაცემებით, ხსენებული 18 პარტიიდან 10%-იან ბარიერს მხოლოდ სამართლიანობისა და განვითარების, სახალხო - რესპუბლიკური და ნაციონალური მოძრაობის პარტიები გადალახავდნენ.

ქურთული მშვიდობისა და დემოკრატიის პარტიამ აირჩია უკვე გამოცდილი და წარმატებული ტაქტიკა. მან, არსებული კანონის შესაბამისად, დამოუკიდებელ კანდიდატებად წარადგინა თავისი წარმომადგენლები სამხრეთ-აღმოსავლეთ საარჩევნო ოლქებში, რომლებიც უპირატესად ეთნიკური ქურთებით არიან დასახლებულნი. ახალი პარლამენტის მუშაობის დაწყების შემდეგ ეს დეპუტატები ჩამოაყალიბებდნენ საკუთარ ფრაქციას და დააფიქსირებდნენ, რომ წარმომადგენდნენ მშვიდობისა და დემოკრატიის პარტიის ინტერესებს.

დანარჩენ პარტიათა მცდელობა, გაერთიანებულიყვნენ ბარიერის გადასალახავად, როგორც მოსალოდნელი იყო, კრახით დასრულდა.

ერთი შეხედვით, ძალთა ასეთი მარტივი განაწილება არ ხდოდა საპარლამენტო არჩევნების წინასაარჩევნო კამპანიას მძაფრს. გამარჯვების შემთხვევაში მმართველ სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას (უკვე მესამედ), საშუალება ეძლეოდა, ჩამოეყალიბებინა ერთპარტიული ხელისუფლება, რაც რეკორდული იქნებოდა თურქეთის მრავალპარტიული სისტემის ფუნქციონირების ისტორიაში. სწორედ ეს ჰქონდა მიზნად დასახული მმართველ პარტიას და მის ლიდერს - რეჯეფ ერდოღანს.

წინასაარჩევნო მარათონი პირველ ეტაპზე მმართველმა პარტიამ ყველაზე წარმატებით და ორგანიზებულად გაიარა. რა თქმა უნდა, ამაში დიდ როლს თამაშობს ადმინისტრაციული რესურსი, თუმცა ასევე უნდა აღინიშნოს ამ პარტიის წინასაარჩევნო ბრძოლის ყველა მიმართულებით გამოყენებული მოქნილი ტაქტიკა და სტრატეგია.

ამ დასკვნას ამყარებდა წინასაარჩევნო გამოკითხვები. მაგალითად, თურქული კვლევითი ცენტრის, Andyar - ის მიერ ჩატარებული გამოკითხვის შედეგებიდან აშკარად ჩანდა, თუ როგორ იმატა მმართველი პარტიის მხარდამჭერთა რაოდენობამ 2010 წლის სექტემბრის შემდეგ, რაც გვაფიქრებინებდა, რომ ეს, მართლაც, წარმატებული წინასაარჩევნო კამპანიის შედეგი იყო. ნაციონალური მოძრაობის და სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის წარმატების შემთხვევაში ექსპერტები განიხილავდნენ მათ მიერ კოალიციური მთავრობის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას, თუმცა მოვლენების ამგვარი განვითარება ნაკლებად სავარაუდო იყო, უპირველეს ყოვლისა, იმის გამო, რომ პარტიებს შორის დიალოგს საკმაოდ დიდი სირთულეები ჰქონდა. გარდა ამისა, უკანასკნელ პერიოდში ნაციონალური მოძრაობის პარტიის გარშემო საკმაოდ დიდი

აჟიოტაჟი წარმოიშვა (გამოქვეყნდა კანიდატების ეროტიკული სკანდალური ვიდეოები). ექსპერტების წრეში საკმაოდ აქტიურად განიხილებოდა ვერსია, რომ ეს სკანდალები ინიცირებული იყო კონკრეტული პოლიტიკური ძალის მიერ იმ მიზნით, რომ ნაციონალებს დაეკარგათ 10%-იანი ბარიერის გადალახვის შანსი. არიელ კონენმა (ექსპერტთა საბჭოს, Trend-ის წევრი) გამოთქვა მოსაზრება, რომ ეს აჟიოტაჟი ყველაზე მეტად ხელს მმართველ პარტიას აძლევდა, ვინაიდან, თუკი ნაციონალები ვერ გავიდოდნენ პარლამენტში, ამით სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას რეალური შანსი ექნებოდა მოეპოვებინა საკონსტიტუციო უმრავლესობა.

ექსპერტთა ნაწილი გამოთქვამდა მოსაზრებას, რომ თურქეთში პოლიტიკური პარტიების წარმატება არჩევნებზე მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებული იყო მათ ლიდერებზე.

ამ ფონზე საინტერესოა 2010 წლის დეკემბერში თურქული სტრატეგიული და სოციალური კვლევების ცენტრის - „ეტროპოლის“ მიერ ჩატარებული გამოკითხვები, რომელთა შედეგად თურქეთის მოსახლეობის 40.6%-მა პოლიტიკური

პარტიის სასურველ ლიდერად დასახელა რეჯეფ ერდოღანი (სამართლიანობისა და განვითარების პარტია), 22.5%-მა ქვემოთ კილიჩდაროღლუ (სახალხო-რესპუბლიკური პარტია), 8.6%-მა კი დევლეთ ბაჰჩელი (ნაციონალური მოძრაობა). ეს ყველაფერი მიუთითებდა იმაზე, რომ მმართველ პარტიას ჰყავდა ქარიზმატული ლიდერი, რაც მრავალი ექსპერტის აზრით, წარმატების ერთ-ერთი საკმაოდ მნიშვნელოვანი წინაპირობა იყო.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანის უმთავრესი მიზანი იყო ქვეყანა სერიოზული არეულობის გარეშე მიეყვანა საპარლამენტო არჩევნებამდე, ვინაიდან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მმართველი პარტიის რეიტინგი მკვეთრად დაეცემოდა.

შიდაპოლიტიკური დესტაბილიზაცია ქვეყანაში შეეძლო გამოეწვია მხოლოდ ქურთების მუშათა პარტიას, თუმცა, 2010 წლის 13 ოქტომბერს ერდოღანმა, ქურთების წინამძღოლის, სამუდამო პატიმრობაში მყოფი აბდულა ოჯალანის, დახმარებით, საპარლამენტო არჩევნებამდე შეძლო ამ პარტიასთან მოლაპარაკება. მიუხედავად ამისა, ქურთების საკითხი კვლავ ნომერ პირველ პრობლემად რჩებოდა არჩევნებში.

წინასაარჩევნო მარათონის დროს პირველი სერიოზული გამწვავება, ქურთული მშვიდობისა და დემოკრატიის პარტიის კანდიდატების გამო, მოხდა 19 აპრილს, როდესაც უმაღლესმა საარჩევნო საბჭომ სიიდან ამოიღო პარტიის შვიდი კანდიდატი იმ მიზეზით, რომ ისინი ნასამართლევი იყვნენ, რაც არ აძლევდა მათ უფლებას, კენჭი ეყარათ პარლამენტში. ამ გადაწყვეტილების წინააღმდეგ თურქეთის მთელ რიგ პროვინციებში ასეულობით დემონსტრანტი გამოვიდა. მმართველი პარტიის ოპონენტებმა ეს გადაწყვეტილება შეაფასეს, როგორც მიმართული დემოკრატიული პრინციპების წინააღმდეგ.

წარმოქმნილი პრობლემის გადასაჭრელად პრეზიდენტის რეზიდენციაში შედგა შეხვედრა ქვეყნის პრეზიდენტ აბდულაჰ გიულსა და დიდი ნაციონალური კრების სპიკერ მეჰმეთ ალი შახინს შორის. შეხვედრამდე თავის განცხადებაში პრეზიდენტმა აღნიშნა: „პრობლემის გადაჭრის საკითხს ყველა კონსტრუქციულად უნდა მიუდგეს... ამასთან, მათი კან-

დიდატურები მოხსნილია გარკვეული დოკუმენტაციის არ-
წარდგენის გამო.“ თავის მხრივ, შაჰინმა განაცხადა, რომ სურს
ეს გადაწყვეტილება გადაიხედოს, თუ კანონმდებლობის
მხრიდან არ არის რაიმე ბარიერი ამ კანდიდატებთან დაკავ-
შირებით. შეხვედრიდან 24 საათის შემდეგ ქურთული პარტი-
ის კანდიდატები აღადგინეს.

ქურთული პრობლემა და მისი გადაჭრის გზები წინასა-
არჩევნო კამპანიის მსვლელობაში ბევრი პარტიისთვის პო-
ტენციური მომხრეების რაოდენობის ზრდის სერიოზული
ბერკეტი იყო. სახალხო-რეპუბლიკურმა პარტიამ ამ საკით-
ხთან დაკავშირებით თავისი პროგრამაც კი გამოაქვეყნა. დო-
კუმენტი სთავაზობდა მთელ რიგ ცვლილებებს პოლიტიკურ,
სოციალურ, კულტურულ და ეკონომიკურ სფეროებში. გან-
სხვავებით მმართველი პარტიისგან, რომელიც ამტკიცებდა,
რომ ქვეყნის აღმოსავლეთ რეგიონების ეკონომიკური განვი-
თარება გადაჭრიდა თურქეთში მცხოვრები ქურთების ყველა
პრობლემას, სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის გენერალური
თავმჯდომარე, ქემალ კილიჩდაროღლუ, ხაზს უსვამდა ქურ-
თებთან სერიოზული პრობლემების არსებობას დემოკრატიი-
სა და ადამიანის უფლებების კუთხით.

აპრილში ასევე გაჩაღდა პოლემიკა ქვეყანაში საპრეზი-
დენტო მმართველობის შემოღების პერსპექტივაზე. მთავრო-
ბის ხელმძღვანელი თავის სამოქმედო გეგმაში აცხადებდა,
რომ თურქეთში ახალ საპრეზიდენტო მმართველობის ფორ-
მაზე გადასვლის საკითხზე უნდა ჩატარდეს რეფერენდუმი.

2011 წლის 12 ივლისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენ-
ტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 50.2 მილიონმა
ადამიანმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა
პარტიამ:

	პარტია	%	დეპუტატი
1.	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	49,85	327
2.	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	25,98	135
3.	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	13,04	53
4.	დამოუკიდებელი	6,58	35

როგორც ვხედავთ, საპარლამენტო არჩევნებში სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ გაიმარჯვა. საერთო ჯამში, მმართველმა პარტიამ შეძლო არა მარტო მიღებული ხმების რაოდენობის გაზრდა, არამედ თურქეთის 81 პროვინციიდან გაიმარჯვა 61-ში (მათ შორის სტამბოლში, ანკარაში, ტრაპიზონში, ანტალიაში, ართვინში და ა. შ.).

2011 წლის საპარლამენტო არჩევნებში მმართველი პარტიის წარმატების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად, თურქეთის ეკონომიკისა და სახელმწიფო უწყებების მუშაობის გაუმჯობესებას მიიჩნევენ. 2010 წელს თურქეთის ეკონომიკა 8,9%-ით გაიზარდა, ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავალი კი - 10079 დოლარამდე ავიდა.

პარტიის გეგმებში შედიოდა ისეთი პროექტების განხორციელება, როგორებიც იყო: არხების გაყვანა შავი და ეგეოსის ზღვის აუზებში, სტამბულთან ახალი ქალაქის აშენება, ახალი ხიდების, აეროპორტების, საავადმყოფოების მასობრივი მშენებლობა და სხვა.

2011 წლის 12 ივნისის საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ, თურქეთში ყველაზე აქტუალური საკითხი საკონსტიტუციო ცვლილებები იყო. წინა წლის სექტემბერში ჩატარე-

ბული რეფერენდუმის დროს ამ საკითხს მოსახლეობის 58% მიემხრო.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიერ შემუშავებულ საკონსტიტუციო ცვლილებათა პაკეტში, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი იყო იუსტიციის სისტემის რეორგანიზაცია, რომელიც მიზნად ისახავდა სამხედროების პოლიტიკური გავლენის შესუსტებას.

თურქეთის რესპუბლიკის ისტორიის მანძილზე პოლიტიკა და ჯარი ერთმანეთისგან გამიჯნული არ ყოფილა. წლების განმავლობაში სამხედროები ქემალისტური რესპუბლიკის პრინციპების სადარაჯოზე იდგნენ. ყოველთვის, როცა პროდასავლური, ანტიკომუნისტური ან სეკულარული პრინციპები საფრთხის ქვეშ დგებოდა, სახელმწიფო საქმეებში თურქეთის ჯარი ერეოდა. სამხედრო ძალამ, ბოლო 50 წლის განმავლობაში, არჩეული მთავრობა 4 - ჯერ გადააყენა (1960, 1971, 1980, 1997). სამხედროების მიერ ჩამოყალიბებული „ღრმა სახელმწიფო“ (Derin Devlet) ³ დროთა განმავლობაში პარალელურ მთავრობად იქცა.

2007-2012 წლებში, სამხედრო გენერალიტეტის საქმიანობასთან დაკავშირებული გამოძიების დროს, 500-მდე გენერალი და ოფიცერი დააკავეს. პროკურორები მსჯელობდნენ, რომ მკვლელობების, ტერორიზმის და ქაოსის გამო

---

³ **ღრმა სახელმწიფო** (თურქ. Derin devlet) — შესაძლო გავლენიანი, ანტიდემოკრატიული კოალიციური ჯგუფები თურქეთის პოლიტიკურ სისტემაში, რომელიც შედგება მაღალი დონის ორგანიზაციებისგან, როგორცაა სპეცსამსახურები (შიდა და უცხოური), შეიარაღებული ძალები, უსაფრთხოების სამსახური, სასამართლო და მაფია. ღრმა სახელმწიფოს ცნება მსგავსია „სახელმწიფო სახელმწიფოში“.

„ღრმა სახელმწიფო“ წარმოიშვა თურქეთში 1990-იან წლებში, როდესაც სამხედროებმა დაიწყეს თანამშრომლობა ნარკომოვაჭრეებთან და მკვლელებთან ქურთი მეამბოხეების წინააღმდეგ ბრძოლის დროს.

თურქეთის სტაბილურობას ექმნებოდა საფრთხე და ახალი სამხედრო გადატრიალებისთვის ნიადაგი მზადდებოდა.

პირველად თანამედროვე თურქეთის ისტორიაში 2010 წლის ნოემბერში სამი გენერალი დაითხოვეს თავიანთი პოსტებიდან სამოქალაქო ხელისუფლების გადაწყვეტილებით. ეს გენერლები იმ 200 ოფიცერს შორისაა, რომლებიც ეჭვმიტანილნი არიან 2003 წლის სამხედრო გადატრიალების მოწყობის მცდელობაში (საქმე აღიძრა 2010 წელს), რასაც არ ადასტურებენ სამხედროები. ამ ფაქტმა გაამწვავა ურთიერთობა მთავრობასა და არმიას შორის.

სამხედროებსა და ხელისუფლებას შორის დაპირისპირება 2012 წელსაც გრძელდებოდა. ხელისუფლებასთან კონფლიქტის შემდეგ, რასაც შეიარაღებული ძალების ძველი ხელმძღვანელობის გადადგომა მოჰყვა, თურქეთის პრეზიდენტმა, აბდულაჰ გიულმა, დაამტკიცა შეიარაღებული ძალების უმაღლესი ხელმძღვანელობის ახალი შემადგენლობა.

თურქეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის უფროსად დაინიშნა ქვეყნის ჟანდარმერიის ყოფილი უფროსი ნეჯდეთ ეზელი, სახმელეთო ჯარების ხელმძღვანელობა ჩაიბარა გენერალმა ჰაირი ქივრიქოღლუმ, სამხედრო-საზღვაო ძალებს უხელმძღვანელებდა ადმირალი - ემინ მურად ბილგელი, ხოლო სამხედრო-საჰაერო ძალებს - გენერალი მეჰმედ ერთენი.

თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა 2011 წლის 8 ივლისს მეჯლისში წაიკითხა ახალი, რიგით 61-ე მთავრობის პროგრამა, რომელიც იქცა მომავალი ოთხი წლის თურქეთის საშინაო პოლიტიკის მთავარ მამოძრავებელ ძალად.

მიმომხილველები ვარაუდობდნენ, რომ თურქეთში საკონსტიტუციო ცვლილებების განხორციელების შემდეგ, პრემიერი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი სერიოზულად იფიქრებდა საპრეზიდენტო არჩევნებზე საკუთარი კანდიდატურის დაყენებაზე.

2011 წლის 12 ივლისის არჩევნებში რეჯეფ თაიფ ერდოღანის პარტიის წარმატებამ კიდევ ერთხელ აჩვენა ის კურსი, რომელსაც სამართლიანობისა და განვითარების პარტია ახორციელებდა და რომელსაც მხარს უჭერდა თურქეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წევრების მიერ არჩეული კურსი ობიექტურად ყველაზე უფრო სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა. მათ მოახერხეს პრიორიტეტების სწორად განაწილება, გაამახვილეს რა ყურადღება მმართველობის დასაწყისში ქვეყნის შიდა მდგომარეობაზე, რითაც თავიდან აიცილეს დაპირისპირება ქემალისტური პრინციპების მიმდევარ სამხედროებთან.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წარმატება პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის ეკონომიკურ მიღწევებთან. აღმოჩნდა, რომ ის ერთადერთი პარტიაა, რომელმაც შეძლო თურქეთის ეკონომიკის განვითარება. 2002 წლიდან 2007 წლამდე თურქეთში 181 მილიარდი ამერიკული დოლარიდან – 410 მილიარდ ამერიკულ დოლარამდე გაიზარდა. მმართველმა პარტიამ შემოიღო ახალი თურქული ლირა (2005 წ.) და მოახერხა ლირის კურსის გამყარება.

პოლიტიკურ რეალობასთან და პრაგმატიზმთან დაახლოებამ თურქეთში პოლიტიკური ისლამის შემდგომი განვითარება გამოიწვია. სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის აბსოლუტური გამარჯვება 2002 წლიდან მოყოლებული

ყველა შემდგომ არჩევნებზე ნათლად აჩვენებს, რომ ეკონომიკის განვითარების და ცხოვრების დონის ამაღლების პირობებში იდეოლოგია უკანა პლანზე გადადის. ამომრჩევლისათვის სულერთია, ეს რეფორმები ვინ ჩაატარა: ისლამისტურმა თუ სეკულარულმა მთავრობამ. რეგიონის სხვა ქვეყნებისაგან განსხვავებით, თურქეთმა შეძლო პრაგმატული და ტოლერანტული პოლიტიკური კურსის შემუშავება. სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წარმატება გარკვეულწილად გამოწვეული იყო იმით, რომ პარტიის ლიდერები გაემიჯნენ რადიკალურ ისლამსა და მასთან დაკავშირებულ ყველა სტერეოტიპს. მათ უარყვეს იდეა, რომ „ისლამი – ეს არის გამოსავალი“ და პირიქით, პოლიტიკური კურსი დემოკრატიული პროცესების პატივისცემასა და მათში აქტიურად მონაწილეობაზე დაამყარეს.

გასული წლების განმავლობაში თურქეთი მნიშვნელოვან თანხას ხარჯავდა ჰუმანიტარულ აქციებზე, უმეტესწილად დემოკრატიული ორიენტაციის ორგანიზაციებს უწევდა დახმარებას. 2013 წლის მონაცემებით თურქეთი ჰუმანიტარული დახმარების გაცემის კუთხით, მსოფლიოში მეოთხე ადგილზე იყო აშშ-ს, ევროკავშირისა და ბრიტანეთის შემდეგ.

შეიძლება ითქვას, რომ 2013 წლიდან მმართველი პარტიის არსებობაში დაიწყო ახალი ეტაპი. 2013 წლის გეზის პარკის მოვლენები ერთგვარი შემობრუნების წერტილად შეიძლება ჩაითვალოს, როდესაც ნათლად გამოჩნდა თურქეთის მაშინდელი პრემიერ-მინისტრის დამოკიდებულება, თუ რამდენად დაშორდა რეალურად მმართველი პარტია იმ დემოკრატიულ საფუძვლებს, რომლებზე დაყრდნობითაც მოვიდა თურქეთის სათავადად.

ის ფაქტი, რომ მთავრობა არ აღმოჩნდა მზად წასულიყო რაიმე სახის დათმობაზე საკუთარი ხალხის წინაშე, გახდა პარკის დასაცავად მოწყობილი მშვიდობიანი აქციის ფართომასშტაბიან ანტისამთავრობო გამოსვლებში გადაზრდის მიზეზი. მოსახლეობის ნაწილი გამოვიდა სულ უფრო და უფრო ამპარტავანი, ავტორიტარული, განსხვავებული აზრის მიმართ შეურიგებელი მთავრობის წინააღმდეგ. ამას დაემატა საკანონმდებლო ცვლილებებიც, მოსახლეობის ცხოვრების წესს რომ შეეხო:

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ თავისი მმართველობის წლებში მიიღო რიგი კანონპროექტები, რომლებიც ისლამური ფუნდამენტალიზმით იყო ნაკარნახევი. ასე, მაგალითად, ალკოჰოლით ვაჭრობის შემცირება, სახელმწიფო სამსახურებში ჩადრის ტარების უფლება და სხვა. კანონი ალკოჰოლთან დაკავშირებით კრძალავს მის გაყიდვას მეჩეთებისა და სკოლების მიმდებარე ტერიტორიებზე, ასევე მის რეალიზაციას 10 საათის შემდეგ. ოპოზიციის წინააღმდეგობის მიუხედავად, კანონპროექტი შეიმუშავეს, განიხილეს და დაამტკიცეს ორი კვირის ვადაში.

თურქეთის მმართველი პარტია თავიდანვე მკაცრ განცხადებებს აკეთებდა მიმდინარე საპროტესტო გამოსვლების წინააღმდეგ. გეზის პარკი არ არის პირველი ამბიციური პროექტი პრეზიდენტ ერდოღანისათვის. 29 მაისს ერდოღანმა განაცხადა: „რაც უნდა მოიმოქმედოთ, ჩვენ მივიღეთ გადაწყვეტილება და მას განვახორციელებთ“. 1 ივნისს მაშინდელმა პრემიერ-მინისტრმა განაცხადა, რომ ნებისმიერი 20 დემონსტრანტის სანაცვლოდ მას შეუძლია პარტიის 200 000 მომხრის გამოყვანა, ხოლო იქ, სადაც 100 000 შეიკრიბებოდა, იგი მილიონს მიიყვანდა. იმ დროს, როდესაც ერდოღანის

პოზიცია ხისტი რჩებოდა და გამორიცხავდა რაიმე სახის კონსენსუსს, საპროტესტო აქცია ანტისამთავრობო გამოსვლებში გადაიზარდა და ლოზუნგი „შევიწარჩუნოთ ხეები“ შეიცვალა მთავრობის გადადგომის მოთხოვნით.

31 მაისს, სტამბოლში, თაქსიმის მოედანთან ახლოს მდებარე „გეზის“ პარკში, მშვიდობიანი აქცია პოლიციამ ცრემლსადენი გაზით დაშალა. აქციის მონაწილეებს პარკი 4 დღის განმავლობაში ჰქონდათ დაკავებული და მისი რეკონსტრუქციის გეგმის გაუქმებას მოითხოვდნენ. აქციის დაშლას კი პროტესტის ბევრად უფრო დიდი ტალღა მოჰყვა და სტამბოლის ქუჩები მოქალაქეებსა და პოლიციას შორის შეტაკებების ადგილად იქცა.

აქციის მონაწილეები ამბობდნენ, რომ გეზის პარკის სტამბოლის ცენტრის ერთ-ერთი იშვიათი მწვანე ზონაა. მათი თქმით, რეკონსტრუქციის გეგმა ამ ზონის გაქრობას და მის სასტუმროებითა და მაღაზიებით ჩანაცვლებას გულისხმობდა. ტაკსიმის მოედანი, რომელთან ახლოსაც მდებარეობს პარკი, ტურისტებით ერთ-ერთი ყველაზე დატვირთული ადგილია. აქციის მონაწილეთაგან ერთ-ერთს ეჭირა ოსმალის სულთნის ტანსაცმელში გამოწყობილი თურქეთის პრემიერ-მინისტრის, რეჯეფ თაიფ ერდოღანის ფოტო წარწერით: „ხალხი შენ არ დაგიჩოქებს“. „ჩვენ არ გვყავს ხელისუფლება, ჩვენ გვყავს თაიფ ერდოღანი“, - განუცხადა „გეზის“ პარკში მყოფმა აქციის ერთ-ერთმა მონაწილემ კორაი სალისკანმა, „როიტერის“ ჟურნალისტს. „ისინი ჩვენ არ გვისმენენ, ეს არის უკმაყოფილების „ზაფხულის დასაწყისი,“ – დაამატა მან. მას შემდეგ, რაც პოლიციამ „გეზის“ პარკში შეკრებილი მოქალაქეები ძალის გამოყენებით დაშალა, უკვე ორმხრივმა დაპირისპირებამ სტამბოლის ქუჩებში გადაინაცვლა.

31 მაისის მოვლენებს აქტიურად გამოეხმაურა როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოური პრესა, მაგრამ სატელევიზიო არხების უმრავლესობა, ისევე, როგორც თავად პრემიერ-მინისტრი, მთელი კვირა დუმდნენ. დემონსტრანტები თურქულ მედიას სახელმწიფოსთან კოლაბორაციონიზმში ადანაშაულებდნენ და ამბობდნენ, რომ მიმდინარე მოვლენებზე სიახლეებს უცხოური პრესიდან იგებდნენ. იმ კვირის შაბათ დღეს ერდოღანი აქციის დაშლასა და შეტაკებებს გამოეხმაურა და განაცხადა, რომ პოლიცია ყოველთვის შეასრულებდა თავის მოვალეობას, რადგან ტაკსიმის მოედანზე არ შეიძლებოდა ექსტრემისტების ველურებივით სირბილი. „ისინი ქვაფენილებს ყრიან და ადგილობრივი მაღაზიების ვიტრინებს ამტვრევენ. ეს არის დემოკრატია?“ – განაცხადა პრემიერ-მინისტრმა, რომელმაც უარყო დემონსტრანტების მიერ წამოყენებული ბრალდება, რომ ის დიქტატორია.

„ადამიანებს მობეზრდათ საჯარო დისკუსიების ნაკლებობა, უპატივცემულობა, უკანონობა და ამ ხელისუფლების ავტორიტარიზმი,“ – აცხადებდა სურეია ონდერი, ქურთული „მშვიდობისა და დემოკრატიის“ პარტიის წარმომადგენელი, რომელიც შეტაკებისას დაშავდა.

1 ივნისს, შაბათს, მწვავე შეტაკებების შემდეგ, პოლიცია იძულებული გახდა ტაკსიმის მოედანი დაეტოვებინა. დემონსტრანტები გამარჯვებას ზეიმობდნენ. „ჩვენ გავიმარჯვეთ, „გეზის“ პარკი ისევ ჩვენია“, – ეუბნებოდა ერთ-ერთი დემონსტრანტი „გარდიანის“ კორესპონდენტს.

შაბათს, სტამბულის ცენტრში, რამდენიმე მოხალისე ექიმმა და სამედიცინო ფაკულტეტების სტუდენტებმა სახელდახელოდ სამედიცინო პუნქტები მოაწყვეს, სადაც შეტაკებებში დაშავებულ დემონსტრანტებს ეხმარებოდნენ. უკვე

კვირას, 2 ივნისს „საერთაშორისო ამნისტიამ“ გაავრცელა ცნობა 2 დაღუპულისა და ათასი დაშავებულის შესახებ. „სამარცხვინოა ასეთი ულმობელი პასუხი ტაკსიმის აბსოლუტურად მშვიდობიანი პროტესტის მიმართ,“ – განაცხადა „ამნისტია ევროპის“ თავმჯდომარემ, ჯონ დალუისენმა.

მას შემდეგ, რაც პოლიციასა და დემონსტრანტებს შორის დაპირისპირებამ უკიდურესად სასტიკი ხასიათი მიიღო, რეჟეფ თაიფ ერდოღანი აქციის მონაწილეებს ტერორისტებად მოიხსენიებდა და ხაზს უსვამდა, რომ რაიმე სახის კომპრომისი მათთან გამორიცხული იყო. იგი ასევე მკვეთრად რეაგირებდა ტაქსიმისა და თაჰრირის მოედნების შედარებაზე და გამორიცხავდა არაბული გაზაფხულის ტალღის გავრცელებას თურქეთში. „ეს არ არის რევოლუცია, ეს არ არის ამბოხი და ეს ნამდვილად არ არის „თურქული გაზაფხული“, ახლა „ზაფხულია“, - განაცხადა თურქეთის მაშინდელმა პრემიერ-მინისტრმა.

საპროტესტო გამოსვლების დასაწყისში ინფორმაციის გავრცელების ერთადერთი წყარო სოციალური ქსელები იყო. ინფორმაცია და, შესაბამისად, ბევრი დეზინფორმაცია, პირველ რიგში YouTube-ისა და Twitter-ის მეშვეობით ვრცელდებოდა. თურქულმა მედიამ აქტიურობა მას შემდეგ დაიწყო, რაც მიმდინარე მოვლენებმა საერთაშორისო ყურადღება მიიპყრო. თუმცა თავდაპირველად თურქი ჟურნალისტები დიდი სიფრთხილით სვამდნენ შეკითხვებს, განსაკუთრებით პოლიციის მიერ გადამეტებული სისასტიკის ფაქტებთან დაკავშირებით.

Youtube-თან და Twitter-თან ერთად თურქეთის მთავრობამ მთლიანობაში 166 საიტი დაბლოკა.

BBC-ის ცნობით, ტვიტერის დაბლოკვას წინ უძღოდა, პრემიერ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის პირობა, რომ „ტვიტერის“ გავლენას აღმოფხვრიდა. „არ მაინტერესებს, რას ამბობს საერთაშორისო თანამეგობრობა. ყველა დაინახავს თურქეთის რესპუბლიკის ძალას,“ - თქვა ერდოღანმა. მან ეს მას შემდეგ განაცხადა, რაც მომხმარებლები ტვიტერზე აზიარებდნენ მტკიცებულებებს, რომლებიც ასახავდა პრემიერის კავშირს კორუფციასთან.

2014 წლის ივლის-დეკემბრის Twitter-ის ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, თურქეთი პირველ ადგილზე იყო იმ ქვეყნებს შორის, რომლის ხელისუფლება ითხოვდა სოციალური ქსელიდან თურქეთის შესახებ სხვადასხვა, მისთვის მიუღებელი, ინფორმაციის ამოღებს ან დაბლოკვას.

მიმდინარე მოვლენებმა ნათლად აჩვენა, რომ თურქეთში აღარ არის ისეთი თავისუფალი მედია, როგორც სამართლიანობის და განვითარების პარტიის მმართველობის პირველ პერიოდში იყო.

კიდევ ერთი გახმაურებული ინციდენტი თურქეთში 2013 წლის 17 დეკემბერს დაიწყო, როდესაც პოლიციამ დააკავა ქრთამის აღებაში ეჭვმიტანილი რამდენიმე ათეული ადამიანი, მათ შორის შინაგან საქმეთა, ეკონომიკის, გარემოს დაცვისა და ურბანული დაგეგმარების მინისტრების შვილები. აღნიშნულ პირებს ბრალად ტენდერებში გამარჯვების სანაცვლოდ ქრთამის აღება და ირანში ოქროს კონტრაბანდა ედებოდათ.

ერდოღანმა შექმნილი სიტუაცია, ისევე როგორც 2013 წლის ივნისის ანტისამთავრობო გამოსვლები, „შეთქმულების თეორიით“ ახსნა. ადგილობრივი არაკეთილმოსურნე ძალები, თურქეთის ეკონომიკური ზრდითა და რეგიონში დამოუკი-

დებელი საგარეო პოლიტიკური კურსით უკმაყოფილო უცხოურ ფინანსურ ორგანიზაციებთან, მედიასთან და მთავრობებთან თანამშრომლობაში დაადანაშაულა, რომლებიც ერთად მოქმედებდნენ სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წინააღმდეგ. ერდოღანმა მმართველი პარტიის წევრებისა და მათი ოჯახის წევრების წინააღმდეგ დაწყებულ გამოძიებას „სასამართლო გადატრიალება“ უწოდა, რომლის ორგანიზებაშიც ფეთჰულაჰ გიულენს დასდო ბრალი.

ერდოღანისა და გიულენის დაპირისპირების რეალური მიზეზი ყოფილი მოკავშირეების განსხვავებულ პოლიტიკურ შეხედულებებზეა დაფუძნებული. პრემიერის საერთაშორისო რეპუტაცია ჯერ კიდევ 2012 წელს შეირყა, როდესაც მან კანონმდებლობის საკუთარ თავზე მორგება დაიწყო. მოგვიანებით, „გეზის“ პარკის დაცვის მიზნით დაწყებული ანტისამთავრობო გამოსვლები სპეციალური დანიშნულების რაზმებმა ჩაახშეს. თურქეთის სასამართლომ პრემიერ-მინისტრის მოწინააღმდეგე 250 - მდე პირს სახელმწიფო გადატრიალების ორგანიზება დააბრალა, რამაც ოპონენტების პოლიტიკური დევნის შესახებ ბრალდებები გაააქტიურა. მიუხედავად ამისა, ერდოღანი ბოლო დრომდე 50%-მდე ამომრჩევლის ნდობით სარგებლობდა.

დეკემბერში კორუფციის ბრალდებით პოლიციამ წამყვანი ბანკის მმართველი და ერდოღანის პარტიასთან დაახლოებული სხვა 20-მდე პირი დააკავა. შინაგან საქმეთა მინისტრის შვილის, ბარიშ გულერის, სახლიდან პოლიციამ დიდი რაოდენობით თანხა ამოიღო. სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული Halkbank-ის დირექტორის, სულეიმან ასლანის, სახლში მან ყუთებში დამალულ 4,5 მილიონ დოლარსაც მიაგნო.

ასლანთან ერთად დააკავეს ირანელი ბიზნესმენი - რეზა ზარაბიცი.

თურქული მედიის ცნობით, ბრალდებულთა საქმიანობა, რომელიც ირანთან ოქროთი და გაზით უკანონო ვაჭრობას უკავშირდებოდა, საერთაშორისო საზოგადოების მიერ არ იყო სანქცირებული, ამ საქმიანობამ ბოლო წლებში ირანში 120 მილიარდი დოლარის ღირებულების ოქროს შედინებას და ამ გზით, ირანული ეკონომიკის მნიშვნელოვან გაძლიერებას შეუწყო ხელი. Halkbank-ში ამტკიცებდნენ, რომ ამ, „გაზი ოქროს ნაცვლად“, ტიპის შეთანხმებებში უკანონო არაფერი იყო. თუმცა, დადასტურების შემთხვევაში, ერთი შეხედვით მომგებიანი გარიგებები NATO-ს წევრი თურქეთის საერთაშორისო რეპუტაციას მნიშვნელოვან დარტყმას მიაყენებდა.

გამოძიება იკვლევდა კორუფციულ გარიგებებს საჯარო ტენდერებში ჯანდაცვისა და მშენებლობის კუთხითაც. ეს უკანასკნელი ერდოლანის რეპუტაციას განსაკუთრებულ ჩრდილს აყენებდა, რადგან სახელმწიფო განსახლების ორგანოს პირადად პრემიერ-მინისტრი კურირებდა.

კორუფციულ სკანდალში არაპირდაპირ ჩართული სამივე მინისტრი მალევე გადადგა, ხოლო ერთმა მათგანმა მსგავსი ქმედებისკენ პრემიერ-მინისტრსაც მოუწოდა.

სიტუაცია კიდევ უფრო გამწვავდა 2014 წლის პირველ დღეებში, როდესაც პროკურორებმა კორუფციის ბრალდებით პრემიერ-მინისტრის შვილის, ბილალ ერდოლანის, დაკავება მოითხოვეს, რაც, მათივე განცხადებით, პრემიერ-მინისტრის მიერ პოლიციაზე ზეწოლის გამო ვერ მოხდა. ბრალდებების საპასუხოდ, ერდოლანმა მინისტრთა კაბინეტი სასწრაფოდ გადააწყო და პოლიციასა და პროკურატურაში მასობრივი წმენდა დაიწყო. თურქულ გაზეთ „Taraf“-ის ინფორმაციით,

შემთხვევიდან მხოლოდ ერთ კვირაში 300 - მდე პოლიციელი დაითხოვეს, გამოძიების დაწყებიდან 2015 წლამდე კი თანამდებობა 1500 - ზე მეტ სამართალდამცავს დაატოვებინეს. ნათელია, რომ პრემიერ-მინისტრი არჩევნებამდე ძალაუფლების კონცენტრაციას სწრაფი რეაგირებით ცდილობდა, რადგან შიდაპარტიული ლიმიტის გამო ერდოლანს პრემიერის პოსტის დაკავება მხოლოდ სამი ვადით შეეძლო, ხელისუფლებაში დარჩენის პრაქტიკულად ერთადერთ გზას პრეზიდენტობა წარმოადგენდა.

პრემიერ-მინისტრ რეჟეგ თაიფ ერდოლანის ინიციატივით, კონსტიტუციასა და საპრეზიდენტო არჩევნების შესახებ კანონში შესული ცვლილებების თანახმად, თურქეთი საპარლამენტო რესპუბლიკიდან საპრეზიდენტოდ გარდაიქმნებოდა. ცვლილებების შემდეგ, მოხდებოდა ძალაუფლების კონსოლიდაცია პრეზიდენტის ხელში. პირდაპირი გზით არჩეულ ლიდერს პოსტზე ყოფნა განახლებული 5 წლიანი ვადით შეეძლებოდა. საკითხი, მიიღებდა თუ არა აბდულაჰ გიული არჩევნებში მონაწილეობას, სპეკულაციის საგნად იქცა, თუმცა ერდოლანი ქვეყნის სათავეში დარჩენას მომავალი ათწლეულის განმავლობაშიც გეგმავდა.

სირთულეების მიუხედავად, ერდოლანის რეიტინგს მნიშვნელოვანი ცვლილება არ განუცდია. მოსახლეობის დიდი ნაწილი კორუფციას არა კონკრეტულად პრემიერის, არამედ, ზოგადად, თურქული მმართველობის პრობლემად მიიჩნევდა. მეტიც, საშუალო კლასის თურქებში საკმაოდ გავრცელებული იყო მოსაზრება, რომ სამართლიანობისა და განვითარების პარტია კორუფციასა და მაფიასთან ყველაზე ეფექტურად მებრძოლი პარტია იყო.

თურქული კვლევითი ორგანიზაციის Konsensus Research & Consultancy-ის შეფასებით, ერდოღანი ამომრჩევლის მხარდაჭერას მხოლოდ იმ შემთხვევაში დაკარგავდა, თუ მთელი წლის განმავლობაში კორუფციის ახალ-ახალი მტკიცებულებები გამოიკვეთებოდა.

ამ ფონზე, საერთაშორისო საზოგადოებრიობა, ერთი მხრივ, თურქეთში სტაბილურობაზე, მეორე მხრივ კი, წამყვან ისლამურ სახელმწიფოში დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის ბედზე ღელავდა. ევროკავშირს შეუძლია, თურქეთის ამ ორგანიზაციაში გაწევრიანების შესახებ მოლაპარაკებები ეფექტურ ბერკეტად გამოიყენოს ერდოღანის მმართველობის შესარბილებლად. პოლიტიკური და დიპლომატიური ზეწოლა შესაძლოა აშშ-ის მხრიდანაც, თუმცა დასავლეთი ამავდროულად ფრთხილად უნდა იყოს, რომ გარეშე ჩარევებით NATO-ს წევრი თურქეთის საერთაშორისო გავლენა და მერყევი დემოკრატიული ინსტიტუტები კიდევ უფრო არ შეასუსტოს.

2014 წლის 18 თებერვალს თურქეთის პარლამენტმა მიიღო კანონი ინტერნეტთან დაკავშირებით, რომლის მიხედვითაც, მთავრობას სასამართლოს გარეშე ინტერნეტ რესურსების ბლოკირების საშუალება მიეცა. სამართლიანობისა განვითარების პარტიის წევრები, რომლებიც აქამდეც არ სწყალობდნენ სოციალურ ქსელებს, კანონს საზოგადოების პორნოგრაფიული თუ სხვა ზიანის მომტანი შინაარსის მქონე საიტებისგან დაცვის აუცილებლობით ამართლებდნენ, მაშინ როდესაც საზოგადოება მასში სამთავრობო სკანდალების დაფარვის მცდელობას და რეჟიმ თაიფ ერდოღანის ავტორატიული ტენდენციების ზრდას ხედავდა.

კანონი ინტერნეტის შესახებ ცენზურას არა DNS (Domain Name System) ან IP (Internet Protocol) მიხედვით, არამედ URL (Uniform Resource Locator) დაყრდნობით ახორციელებდა. ეს ნიშნავდა, რომ ინტერნეტ პროვაიდერები დაემორჩილებოდნენ ტელეკომუნიკაციების სააგენტოს თავმჯდომარეს, რომელიც თავის მხრივ, პირდაპირ ექვემდებარებოდა პრემიერ-მინისტრის აპარატს. ტელეკომუნიკაციათა სააგენტოს თავმჯდომარე პირადად, სასამართლო ბრძანების გარეშე, განსაზღვრავდა, თუ რომელი ვებგვერდი არ აკმაყოფილებდა საჭირო კრიტერიუმებს.

კანონის მიხედვით, ასევე შესაძლებელი ხდებოდა ოთხი საათის განმავლობაში ნებისმიერი ვებგვერდის დაბლოკვა პრემიერ-მინისტრის პირდაპირი ბრძანებით.

2013 წლის დეკემბერში მმართველმა პარტიამ შეიმუშავა ახალი კანონპროექტი, რომლის მიხედვითაც სამოქალაქო სამსახურების წინააღმდეგ საპროტესტო გამოსვლები 2 - დან 5 წლამდე თავისუფლების აღკვეთით დაისჯებოდა. ეს კანონი მიმართული იყო ისეთი პროექტების დასაცავად, როგორიც იყო „გეზის“ პარკის რეკონსტრუქცია, ან ანკარაში ალტერნატიული ტრასის გაყვანა და ა.შ.

ყველაზე რთული მდგომარეობა თურქეთში მაინც სიტყვის თავისუფლების კუთხით იყო. 2013 წლის მონაცემებით თურქეთში დაპატიმრებულ ჟურნალისტთა რიცხვი 40-ს აღემატებოდა, რაც ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი იყო მსოფლიოში. პრესის თავისუფლების ინდექსის მიხედვით 2013 წელს თურქეთი 151-ე ადგილზე იმყოფებოდა. რამდენიმე წლის წინ, იგი სულ რამდენიმე ადგილით უსწრებდა ისეთ ქვეყნებს, როგორცაა: აზერბაიჯანი, ეგვიპტე, სუდანი, პაკისტანი, ყაზახეთი და ა.შ.

2014 წლის 14 დეკემბერს, მედიაზე მოწყობილი რეიდის შედეგად, თურქეთის მთავრობამ, ტერორისტული ორგანიზაციის ჩამოყალიბების მცდელობის ბრალდებით, დააპატიმრა 25-მდე ჟურნალისტი, მათ შორის გაზეთ „Zaman“- ის მთავარი რედაქტორი ექრემ დუმანლი და ხუთი სხვადასხვა სატელევიზიო მაუწყებლობის მქონე „Samanysolu“- ს ჯგუფის გენერალური დირექტორი ჰიდაეთ კარაჯა. ასევე 14 დეკემბრის დილის საათებში პოლიციამ სახლებსა და სამუშაო კაბინეტებში დააკავა ამ ორ დაწესებულებაში მომუშავე ჟურნალისტები, პროდიუსერები, სერიალების სცენარისტები და 32 - კაციანი ადმინისტრაცია.

ევროპარლამენტის თავმჯდომარემ, მარტინ შულცმა, პლენალურ სხდომაზე სიტყვით გამოსვლისას აღნიშნა, რომ ექრემ დუმანლისა და ჰიდაეთ კარაჯას დაკავებისას ჩატარებული სპეცოპერაცია შოკისმომგვრელი იყო. შულცმა განაცხადა: „თურქეთში პრესის თავისუფლებისა და თავისუფალი აზრის გამოხატვის მიმართ პრობლემები ახალი არ არის. „გეზის“ პარკის საპროტესტო აქციების შემდეგ ჟურნალისტებსა და სოციალურ მედიაზე ზეწოლაც გვახსოვს. გუშინ კიდევ ერთხელ მომსწრენი გავხდით მთავრობის მიმართ ოპოზიციურად განწყობილი პრესის დარბევისა პოლიციის მიერ. ბოლო დროს ოპოზიციურად განწყობილი პრესის მიმართ განვითარებული მოვლენები იმაზე მიგვანიშნებს, რომ თურქეთში საკმაოდ სახიფათო მდგომარეობაა და ჩვენ განვითარებულ მოვლენებს აქტიურად ვაკვირდებით. როგორც ევროპარლამენტი, ვითხოვთ, რომ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ევროკავშირში თურქეთის მუდმივი წარმომადგენლობისგან გაკეთდეს ოფიციალური განცხადება“.

ევროკავშირის მიერ გამოთქმულ კრიტიკას რ.თ. ერდო-
ღანმა უპასუხა, რომ მიმდინარე მოვლენები არ უკავშირდება
სიტყვის თავისუფლებას, ეს ქვეყნის შიდა უსაფრთხოების
საქმეა და დასავლეთის აზრი თურქეთის შიდა პოლიტიკაზე
მისთვის არარელევანტურია.

თურქეთში მედიაზე განხორციელებული ასეთი ზეწო-
ლა აუცილებლად იმოქმედებდა ამ ქვეყნის ევროკავშირში
გაწევრიანების პროცესზე. 2013 წლის „გეზის“ პარკის მოვ-
ლენების შემდეგ ურთიერთობა თურქეთსა და ევროკავშირს
შორის ისედაც საკმაოდ დამაბული იყო. თურქეთის პრეზი-
დენტმა ოფიციალურ გამოსვლაში განაცხადა, რომ მისთვის
არსებით მნიშვნელობას არ წარმოადგენს ის, თუ რა გავლენას
იქონიებს მიმდინარე მოვლენები ევროკავშირში გაწევრიან-
ების პროცესზე. პრემიერ-მინისტრის ერთ-ერთმა მრჩეველმა
თავის ინტერვიუში განაცხადა: „როგორ შეიძლება იყოს ავტო-
რიტარული ის მთავრობა, რომელმაც არჩევნებზე თითქმის
50% მოიპოვა?“ ეს ფრაზა ნათლად ასახავს თურქეთის მთა-
ვრობის პოზიციას – არჩევნებში გამარჯვება საკმარისი არგუმ-
ენტია მთავრობის ნებისმიერი ქმედების გასასამართლებლად,
მაგრამ დემოკრატია არ შემოისაზღვრება მხოლოდ თავის-

აჰმედ დავუთოღლუ

უფალი არჩევნებით, იგი გულისხმობს
ძალაუფლების გადანაწილებას ავტო-
ნომიურ ინსტიტუტებსა და ასოციაციებს
შორის, რომელთა კონტროლი კანონის
შესაბამისად უნდა ხდებოდეს.

2014 წლის 10 აგვისტოს ჩატარებ-
ული საპრეზიდენტო არჩევნები ერთ-
ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო თურქ-
ეთის რესპუბლიკის ისტორიაში. პირდა-

პირი წესით პირველად ჩატარებულ საპრეზიდენტო არჩევნებში 51,79%-ით გამარჯვება ქვეყნის ყოფილმა პრემიერ-მინისტრმა და სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ლიდერმა, რეჯევ თაიფ ერდოღანმა მოიპოვა, ხოლო იმავე წლის 28 აგვისტოს ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი გახდა აჰმედ დავუთოღლუ.

თავის წინასაარჩევნო გამოსვლებში ერდოღანი აცხადებდა, რომ არჩევის შემთხვევაში, იგი არ იქნებოდა მხოლოდ და მხოლოდ სიმბოლური პრეზიდენტი, არამედ მაქსიმალურად გამოიყენებდა მინიჭებულ ძალაუფლებას. მან ხაზი გაუსვა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის მიღწევებს და საზოგადოებას გააცნო თავისი ხედვა „ახალი თურქეთის“ შესახებ, რომლის შესაბამისად 2023 წლისათვის უნდა გაიზარდოს ქვეყნის კეთილდღეობა და გავლენა მსოფლიოში.

რ. თ. ერდოღანისა და მისი სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის გამარჯვება განპირობებული იყო იმით, რომ თურქული საზოგადოება გადაღლილი და გაწბილებული იყო ათწლეულების მანძილზე ჩამოყალიბებული და კორუფციაში ღრმად ჩაფლული ელიტის მოქმედებით. მის ფონზე სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის წარმომადგენლები უფრო მეტი პატიოსნებით, უბრალოებითა და ხალხთან სიახლოვით, აშკარად, მომგებიანად გამოიყურებოდნენ.

თავი II. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2015-2024 წლებში

თანამედროვე თურქეთის ცხოვრებაში მიღწეული უპრეცედენტო წარმატებისა და ქვეყნის პოლიტიკაში სამხედროების ჩარევის საფრთხის თავიდან აცილების შემდეგ, თურქეთის მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ შეძლო ახალი, ძლიერი ეტაპის დაწყება.

საპარლამენტო უმრავლესობის ფაქტორის გამოყენებით მმართველმა პარტიამ მნიშვნელოვანწილად განიმტკიცა თავისი პოზიციები სახელმწიფო აპარატში. ერთპარტიულმა მთავრობამ თავის გადაწყვეტილებებში თითქმის შეწყვიტა ოპოზიციური სპექტრის აზრის გათვალისწინება და დაადგა ქვეყნის ისლამიზაციის კურსს.

თანამედროვე თურქეთის ისტორიაში რ. თ. ერდოღანმა თითქმის შეუძლებელი შეძლო - მან მნიშვნელოვანწილად შეზღუდა ხელშეუხებელი და ძლევამოსილი სამხედრო ელიტა და ჩამოაშორა ის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას. ამისთვის მარჯვედ გამოიყენა ე. წ. „ერგენეკონის“ შეთქმულების საქმე და, ფართო საზოგადოებრივ მხარდაჭერაზე დაყრდნობით, უპრეცედენტო რამ მოახერხა - ციხეში მოათავსებინა თურქეთის უმაღლესი გენერალიტეტის წარმომადგენლები. მათთან ერთად თავისუფლება აღეკვეთა ძველი პოლიტიკური ელიტის მრავალ წარმომადგენელს: ბიზნესმენებს, ჟურნალისტებს, საზოგადო და პოლიტიკურ მოღვაწეებს, იმ ადამიანებს, რომლებმაც გაბედეს და წინ აღუდგნენ ერდოღანის სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის ახალ კურსს.

გენერალიტეტის შესუსტებასთან ერთად, პირდაპირ-პროპორციულად გაძლიერდა რელიგიურ ლიდერთა ერთი-

ანობა. რელიგიის საქმეთა სამმართველო (დიანეთი) თურქეთის სახელმწიფო სისტემის ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან სტრუქტურად იქცა. რ. თ. ერდოღანის მმართველობის განმავლობაში თურქეთში აშენდა 7300 მეჩეთი, განათლების სისტემის რეფორმის შედეგად უმაღლეს სამხედრო სასწავლებლებში რელიგია აუცილებელ საგნად იქნა შეტანილი, ხოლო საერო სკოლების საშუალო კლასებში შემოიღეს საგანი - რელიგიათმცოდნეობა, ასევე, მოიხსნა სკოლების ტერიტორიაზე მოსწავლე გოგონებისათვის თავსაბურავით სიარულის აკრძალვა, რაც ადრე წარმოუდგენელი იყო.

მართალია, რ. თ. ერდოღანი და მისი პარტია კვლავაც ოფიციალურად ინარჩუნებენ ევროკავშირში გაწევრიანების კურსს, მაგრამ პარალელურად მიმართავენ ოსმალეთის იმპერიის ყოფილ ტერიტორიებსა და თურქულენოვან სამყაროში ზეგავლენის აღდგენის იდეოლოგიასაც.

2015 წლის 7 ივნისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, სადაც მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ 550 მანდატიან პარლამენტში დაკარგა უმრავლესობა. მან მიიღო 256 მანდატი, მეორე ადგილზე გავიდა სახალხო – რესპუბლიკური პარტია – 132 ადგილი, მესამეზე - ნაციონალური მოძრაობის პარტია – 82 ადგილი და სახალხო- დემოკრატიული პარტია - 80 ადგილი.

რა შეიძლება ყოფილიყო ამ ეტაპზე ერდოღანის პარტიის დამარცხების მიზეზი? „გეზის“ პარკის გამოსვლების, დეკემბრის კორუფციული სკანდალის (რომელშიც მოქმედი მინისტრების შვილები და სხვადასხვა მაღალჩინოსანი პოლიტიკოსები იყვნენ გარეუღნი), სირიასთან მიმართებით არჩე-

ული პოლიტიკური კურსის კრაზის, მთავრობასა და ცნობილი თურქი თეოლოგის ფეთჰულაჰ გიულენის მიმდევრებს შორის არსებული დაპირისპირებისა და „სომას“ და „ერმენქის“ ქვანახშირის მადარობებში მომხდარი ტრაგედიების შემდეგ, შეიძლება ითქვას, რომ მმართველი სამართლიანობის და განვითარების პარტიის რეიტინგი საკმაოდ დაეცა, რაც ბევრ დამკვირვებელს აფიქრებინებდა, რომ თურქეთში შესაძლებელია მომხდარიყო ცვლილებები დემოკრატიული არჩევნების გზით.

არჩევნების შემდეგ, თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა აჰმედ დავუთოღლუმ, მეჯლისში სხვა პოლიტიკურ პარტიებთან კოალიციური მთავრობის შექმნა ვერ შეძლო, რასაც მოჰყვა თურქეთის პრეზიდენტის მხრიდან მთავრობის დათხოვნა და ქვეყანაში რიგგარეშე 26-ე საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნა.

2015 წლის 1 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები, სადაც ერდოღანმა გამოიყენა მის ხელთ არსებული ყველა სახელმწიფო მექანიზმი, რათა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას გამარჯვება მოეპოვებინა, და მან, მართლაც, დაიბრუნა პარლამენტში უმრავლესობა, რომელიც 2015 წლის ივნისში დაკარგა.

არჩევნებში მმართველმა პარტიამ 49.4% დააგროვა, მთავარმა ოპონენტმა, სახალხო რესპუბლიკურმა პარტიამ კი - 25.4%. 10%-იანი ზღვარი გადალახეს და პარლამენტში ადგილები მოიპოვეს პროქურთულმა და ნაციონალისტურმა პარტიებმა. პრემიერ-მინისტრმა აჰმედ დავუთოღლუმ⁴ არჩევნების

---

⁴ 2016 წლის 22 მაისს, თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის თავმჯდომარეობიდან და პრემიერ-მინისტრის თანამდებობიდან გაანთავისუფლა აჰმედ დავუთოღლუ და მის ნაცვლად დანიშნა ბინალი ილდირიმი. 2016 წლის 24 მაისს, პრეზიდენტმა თურქეთის რესპუბლიკის 65-ე მთავრობა დაამტკიცა.

შედეგს თურქი ხალხისა და დემოკრატიის გამარჯვება უწოდდა.

მთავარი ფაქტორები, ქვეყნის შიდა მდგომარეობისა, რომლებმაც 2015 წლის 1 ნოემბრის საპარლამენტო არჩევნების შედეგებზე გავლენა იქონია, შემდეგია:

1) ე. წ. სამშვიდობო პროცესი (Çözüm süreci) – რომელიც თურქეთის ხელისუფლებასა და ქურთისტანის მუშათა პარტიის დე-იურე ლიდერს - ამჟამად პატიმრობაში მყოფ აბდულა ოჯალანს შორის წარმოებული მრავალრუნდიანი მოლაპარაკებების შედეგად დაიწყო, მიუხედავად იმისა, რომ სამშვიდობო პროცესის ფარგლებში გადაიდგა გარკვეული ნაბიჯები, ერდოღანმა ჩათვალა, რომ ამ საკითხს ომის გზით მოაგვარებდა და ურთიერთობა შეიარაღებულ კონფლიქტში გადაიყვანა;

2) დღითიდღე მწვავედებოდა დაპირისპირება ავტორიტარულ რეჟიმს თაივ ერდოღანის ხელისუფლებასა და თურქეთის ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან გაერთიანებას - „ჰიზმეთს“ და მის ლიდერ ფეთჰულაჰ გიულენს შორის. პრეზიდენტმა ერდოღანმა ფეთჰულაჰ გიულენი და მისი მიმდევრები ღიად დაადანაშაულა გადატრიალების მცდელობაში, რასაც მოჰყვა მასობრივი დაპატიმრებების ტალღა სხვადასხვა სახელმწიფო და მედია სტრუქტურებში, პოლიციამ დააკავა პოლიციისა და რელიგიურ საქმეთა სამინისტროს ათასობით თანამშრომელი ჯამუშობის, გადატრიალების მცდელობისა და სხვა მსგავსი ბრალდებებით; ასევე განხორციელდა რეიდები და დაპატიმრეს ფეთჰულაჰ გიულენის მოძრაობის მთავარ მედია საშუალებებად ცნობილ გაზეთ „Zaman“-ისა და ტელევიზია „Samanyolu“-ს ოფისების ათობით ჟურნალისტი.

2015 წელს თურქეთში დაახლოებით 26851 ვებ-გვერდი დაიბლოკა. სატელეკომუნიკაციო კავშირგაბმულობის მმარ-

თველობამ (TIB) ამ საიტებზე წვდომა აკრძალა. დაბლოკილი საინფორმაციო სააგენტოებისა და გაზეთების ვებ-გვერდების რაოდენობამ განსაკუთრებით 2015 წლის ივნისის შემდეგ მოიმატა.

გაზეთ „ზამანის“ მმართველობის ჩაბარებასთან დაკავშირებით გაეროს გენერალურმა მდივანმა პან გი მუნმა თურქეთს ადამიანის უფლებათა მოვალეობებთან მიმართებით იმ დოკუმენტის შესაბამისად მოქმედებისკენ მოუწოდა, რომელზეც თვითონაც ხელი აქვს მოწერილი.

გენერალურმა მდივანმა განცხადებაში აღნიშნა: „თურქეთის ოფიციალურ პირებს, თურქეთის ადამიანის უფლებათა ვალდებულებების შესაბამისად, აზრის გამოხატვის თავისუფლებისა და მომიტინგეების მიმართ პატივისცემისკენ მოვუწოდებ.“

პან გი მუნის მიერ გაკეთებულ განცხადებაში, სადაც ის პირდაპირ თურქეთის ხელისუფლებას მიმართავდა, აღნიშნული იყო, რომ „დემოკრატიული, ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობის განვითარება იმაზეა დამოკიდებული, თუ იდეებისა და აზრის გამოხატვა რამდენად მშვიდ გარემოშია შესაძლებელი, თუნდაც ეს კრიტიკული იყოს“.

გაზეთებისა და ახალი ამბების მსოფლიო ასოციაციამ (WAN-IFRA - პრეზიდენტი ტომას ბრუნეგარდი), რომელშიც 120 ქვეყნის 18 ათასი გაზეთი და ტელევიზია, 15 ათასი საინფორმაციო საიტი და 3 ათასი მედია კომპანიაა გაერთიანებული, პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანს წერილით მიმართა, რომ თურქეთის მთავრობამ გაზეთ „ზამანის“ დარბევით საერთაშორისო კონვენციები დაარღვია.

2016 წლის 15 ივლისის საღამოს მსოფლიო მედიის ყურადღება თურქეთში განვითარებულმა მოვლენებმა მიი-

პერო. ხელისუფლების დამხობის მიზნით ქვეყნის რამდენიმე ადგილზე შეიარაღებული დაჯგუფების თავდასხმას 300-მდე ადამიანის სიცოცხლე ემსხვერპლა.

პარასკევს, საღამოს, ანკარასა და სტამბოლში ტანკები გამოჩნდნენ, რომლებმაც თურქეთის პარლამენტის შენობასა და პრეზიდენტის სასახლეს ცეცხლი გაუხსნეს. თვითმფრინავებმა დედაქალაქში მდებარე ეროვნულ სადაზვერვო შტაბს ქვემეხები დაუშინეს.

სამხედროებმა კი ბოსფორის ხიდი გადაკეტეს, რომელიც სტამბოლის აზიურ და ევროპულ ნაწილებს აკავშირებს ერთმანეთთან. ისინი ამბობდნენ, რომ ქვეყნის დემოკრატიის დასაცავად მოქმედებდნენ და ხელისუფლების დამხობა სურდათ. ხელისუფლების ქმედებების შედეგად, სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობა წარუმატებლად დასრულდა, თუმცა სოციალურ ქსელში ვრცელდებოდა ვიდეოები, რომლებშიც ჩანდა, რომ დაპირისპირება მეამბოხე სამხედროებსა და ქუჩაში გამოსულ მოქალაქეებს შორის მაინც გრძელდებოდა. თავის მხრივ, სამხედრო დაჯგუფება გადატრიალებას წარმატებულად აფასებდა.

15 ივლისს ასევე გავრცელდა ინფორმაცია, რომ ამბოხების ღამეს, როდესაც პრეზიდენტი ერდოღანი შვებულებიდან სტამბოლში ბრუნდებოდა, მეამბოხეების ორ გამანადგურებელს მისი თვითმფრინავი მიზანში ჰყავდა ამოღებული, თუმცა გაურკვეველი მიზეზების გამო, თავდასხმა არ განხორციელდა და ის სტამბოლში მშვიდობით ჩავიდა.

აღნიშნულთან დაკავშირებით, ერდოღანმა ასევე განმარტა, რომ მარმარისში, სასტუმროში, სადაც ის ამბოხების ღამეს, სტამბოლში ჩაფრენამდე იმყოფებოდა, მისი წამოსვლის შემდეგ შეიარაღებული თავდასხმა განხორციელდა. პრეზიდ-

ენტის განცხადებით, მან თავდასხმას „სულ რამდენიმე წუთით გამოასწრო“.

ამბოხების ღამეს, ზემოაღნიშნულ მოვლენებს პროსახელისუფლებო ტელეარხი CNN Turk პირდაპირი ეთერით გადასცემდა. ქვეყნის პრეზიდენტმა, რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა კი არხის სტუდიიდან, Facetime-ის მეშვეობით, მოსახლეობას მოუწოდა, მისი და თურქეთის დემოკრატიის მხარდასაჭერად და თავდამსხმელების წინააღმდეგ, ქუჩაში გამოსულიყვნენ. რამდენიმე საათის შემდეგ თურქული მედია, მათ შორის CNN Turk-იც, იძულებული გახდნენ მაუწყებლობა შეეწყვიტათ. არხი მას შემდეგ გაითიშა, რაც სტუდიაში სამხედროები შეიჭრნენ. ამასთან, სრულად შეწყდა წვდომა Twitter-სა და YouTube-ზეც.

მას შემდეგ, რაც ხელისუფლების დამხობის მცდელობა წარუმატებლად დასრულდა, 16 ივლისის ღამეს, სტამბოლში, თაქსიმის მოედანზე, პრეზიდენტის მხარდასაჭერად და სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობის მარცხით დასრულების აღსანიშნავად ათასობით ადამიანი ქუჩაში გამოვიდა, რის შემდეგაც მათ სიტყვით ერდოღანმა მიმართა და გამარჯვება მიულოცა.

ბოლო მონაცემებით, გარდაცვლილია სულ ცოტა 300 ადამიანი, საიდანაც 161-ზე მეტი მშვიდობიანი მოქალაქე ან პოლიციელია, დანარჩენი კი გადატრიალებაში მონაწილე პირი. მთლიანობაში დაშავდა ათასზე მეტი მოქალაქე.

გადატრიალების მცდელობაში ბრალდებული 150 ათასი პირი დააკავეს, მათ შორის არიან მოსამართლეები და მაღალი თანამდებობის სამხედრო პირები. მათ რიცხვში შედის ავიაბაზა ინჯირლიკის მეთაური, ასევე პრეზიდენტის თანაშემწე სამხედრო საკითხებში, ალი ალბაიც. გარდა ამისა, თანამდ-

ებობა დაატოვებინეს 2 745 მოსამართლესა და 8 ათას პოლიციელს. დაკავებულთა შორის არიან: თურქეთის მესამე არმიის ხელმძღვანელი - გენერალი ერდალ ოზთურკი, მეორე არმიის ხელმძღვანელი - გენერალი ადემ ჰუდუტი, საჰაერო თავდაცვის ყოფილი უფროსი - აკინ ოზთურქი, ერთ-ერთი მთავარი მოსამართლე - არფარსლან ალთანი.

გადატრიალების მცდელობის შემდეგ თურქეთის ხელი-სუფლებამ 37 500 საჯარო მოხელე და პოლიციის ოფიცერი დაითხოვა სამსახურიდან, 21 000 მასწავლებელს შეუჩერდა ლიცენზია.

16 ივლისს ვრცელდებოდა ინფორმაცია, რომ თურქეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, სირიის საზღვართან მდებარე ინჯირლიკის ავიაბაზა, რომლიდანაც აშშ-ის ხელმძღვანელობით მოქმედი საერთაშორისო კოალიცია ISIS-ის⁵ წინააღმდეგ იბრძოდა, თურქეთმა დახურა.

თუმცა, მოგვიანებით ბაზა გაიხსნა და კოალიციამ თურქეთის ბაზებიდან საჰაერო ოპერაციები განაახლა.

თურქეთის პრეზიდენტმა მომხდარიდან სულ მალე ხელი გაიშვირა აშშ-ში, პენსილვანიაში მცხოვრები ფეთქულაჰ გიულენისკენ, რომელიც თურქეთს ხელისუფლების გადატრიალების მცდელობაში აქამდეც არაერთხელ დაუდანაშაულებია.

---

⁵ ISIS (სირიისა და ერაყის ისლამური სახელმწიფო) არის სალაფიტური ტერორისტული ორგანიზაცია, რომელიც ჩამოყალიბდა 1999 წელს იორდანიაში, რადიკალი ისლამისტის აბუ მუსაბ ალ-ზარკავის ხელმძღვანელობით.

2004 წელს შეუერთდა ალ-ქაიდას, რის შემდეგაც ორგანიზაციას სახელი გადაერქვა და გახდა *ჯიჰადისა და მონოთეიზმის ორგანიზაცია*.

2006 წელს დაჯგუფება გაერთიანდა სხვა სუნიტურ ტერორისტულ ორგანიზაციებთან და ჩამოაყალიბეს *ახალი ორგანიზაცია ერაყის ისლამური სახელმწიფო*.

ISIS მოიხსენიება ალტერნატიული სახელებითაც, ISIL (ერაყისა და ლევანტის ისლამური სახელმწიფო) და დაეში.

თურქეთში 2016 წლის ივლისში სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობაში ოფიციალური ანკარა ყოფილ იმამს, ფეჰულაჰ გიულენს ადანაშაულებს, თუმცა პენსილვანიაში მცხოვრები რელიგიური ლიდერი აჯანყებასთან რაიმე სახის კავშირს კატეგორიულად უარყოფს.

„ის პირები, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობაში, უნდა იყვნენ დასჯილნი კანონის მთელი სიმკაცრით. მე ვემხრობი საერთაშორისო კომისიის შექმნას, რომლის გადაწყვეტილებასაც სრულად გავიზიარებ და დავეთანხმები, მე ვთავაზობ თურქეთის ამჟამინდელ ხელისუფლებას თანამშრომლობას პროცესის ობიექტურად გამოძიებაში, მე მოვითხოვ შეიქმნას საერთაშორისო კომისია, რომელიც ობიექტურად გამოიძიებს სახელმწიფო გადატრიალების ყველა დეტალს. იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი ჩემდამი წაყენებული ბრალდებების მეთაუდიც დამტკიცდება, მე მზად ვარ დავბრუნდე თურქეთში და პასუხი ვაგო კანონის სრული სიმკაცრით“-აღნიშნავდა გიულენი.

თურქეთის პრეზიდენტი ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტს, ბარაკ ობამას მოუწოდებდა, დაეკავებინა ფეთჰულაჰ გიულენი, რომელსაც თურქეთის ხელისუფლება ბრალს სახელმწიფო გადატრიალების მოწყობის მცდელობაში სდებდა, ან დათანხმებოდა მის ექსტრადირებას თურქეთში.

2016 წლის 15 ივლისს თურქეთში მომხდარ მოვლენებს გამოეხმაურა თეთრი სახლი, რომლის გავრცელებული ინფორმაციით, აშშ-ის პრეზიდენტი, ბარაკ ობამა და სახელმწიფო მდივანი, ჯონ კერი, შეთანხმდნენ, რომ თურქეთში ყველა პარტიამ მხარი უნდა დაუჭიროს დემოკრატიულად არჩეულ მთავრობას, რათა თავიდან აიცილონ ძალადობა და სისხლის ღვრა. აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა ხაზი გაუსვა, რომ მისი

ქვეყნის სახელმწიფო დეპარტამენტი გააგრძელებს ყურადღების გამახვილებას ამერიკის შეერთებული შტატების მოქალაქეებზე, რომლებიც თურქეთში იმყოფებიან.

2017 წლის 16 აპრილს, თურქეთის მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ ჩაატარა საკონსტიტუციო რეფერენდუმი, რომელიც ითვალისწინებდა ქვეყნის საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტოზე გადასვლას, პრემიერ-მინისტრის თანამდებობის გაუქმებას, ასევე საპარლამენტო მანდატთა რაოდენობის 550-დან 600-მდე გაზრდას და თურქეთის უზენაესი სასამართლოსა და პროკურორების კოლეგიის (HSYK) რეფორმირებას.

ცვლილებები განიცადა კონსტიტუციის შემდეგმა მუხლებმა:

მუხლი 9. სასამართლო ვალდებულია იყოს მიუკერძოებელი;

მუხლი 75. პარლამენტის წევრების რაოდენობა 550-დან 600-მდე გაიზარდა;

მუხლი 76. პარლამენტის წევრად გახდომის ასაკობრივი ცენზი 25-დან 18 წლამდე შემცირდა, ხოლო სამხედრო სავალდებულო სამსახურის გავლის აუცილებლობა ამოღებულ იქნა. პირს, რომელსაც აქვს კავშირი სამხედრო სტრუქტურასთან, არ აქვს უფლება არჩეული იყოს პარლამენტის წევრად;

მუხლი 77. პარლამენტის ვადა ოთხიდან ხუთ წლამდე გაიზარდა. საპარლამენტო და საპრეზიდენტო არჩევნები ჩატარდებოდა ყოველ ხუთ წელიწადში ერთ და იმავე დღეს. თუ საპრეზიდენტო არჩევნებში კანდიდატი ვერ გაიმარჯვებს პირველ ტურში უბრალო უმრავლესობით, უნდა ჩატარდეს მეორე ტური;

მუხლი 87. პარლამენტის უფლებამოსილებაა დეტალურად შეისწავლოს მინისტრების საქმიანობა და მოითხოვოს მთავრობისგან მისი საქმიანობის ანგარიში, აგრეთვე უქმდება მინისტრების ბრძანებულების გამოცემის უფლება რაიმე საკითხზე.

მუხლი 98. პარლამენტს შეუძლია შეამოწმოს მთავრობა და ვიცე პრეზიდენტი: საპარლამენტო გამოკვლევით, საპარლამენტო გამოძიებით, საჯარო დისკუსიით და წერილობითი შეკითხვით. ვიცე პრეზიდენტი ვალდებულია წერილობით შეკითხვას 15 დღის განმავლობაში უპასუხოს.

მუხლი 101. პრეზიდენტობის კანდიდატს იმისათვის, რომ მონაწილეობა მიიღოს არჩევნებში, მხარი უნდა დაუჭიროს ერთმა ან მეტმა პარტიამ, რომელმაც ბოლო საპარლამენტო არჩევნებში მოიპოვა 5% ან მეტი ხმა, ასევე საჭიროა 100000 ამომრჩევლის ხელმოწერა. არჩეულ პრეზიდენტს, შეუძლია შეინარჩუნოს პარტიული კუთვნილება, თუ რომელიმე პარტიის წევრია.

მუხლი 104. პრეზიდენტი ხდება, როგორც სახელმწიფოს, ისე მთავრობის მეთაური. მას გააჩნია ძალა, დანიშნოს მინისტრები და ვიცე-პრეზიდენტი. პრეზიდენტს შეუძლია გასცეს აღმასრულებელი განკარგულებები. თუ პარლამენტმა იგივე აღმასრულებელი განკარგულება გამოსცა, მაშინ პრეზიდენტის განკარგულება ბათილად ცხადდება.

მუხლი 105. საპარლამენტო გამოძიება, რომელიც ეხება პრეზიდენტის მიერ შესაძლო ჩადენილ დანაშაულებს შეიძლება დაიწყოს პარლამენტის 3/5 ხმით. გამოძიების დასრულების შემდეგ, პარლამენტს შეუძლია დაადანაშაულოს პრეზიდენტი წევრთა 2/3 ხმით.

მუხლი 106. პრეზიდენტს შეუძლია დანიშნოს ერთი ან მეტი ვიცე-პრეზიდენტი. იმ შემთხვევაში, თუ პრეზიდენტის თანამდებობა ვაკანტურია, მაშინ ახალი საპრეზიდენტო არჩევნები უნდა ჩატარდეს 45 დღის განმავლობაში. თუ საპარლამენტო არჩევნებამდე ერთ წელზე ნაკლები დროა დარჩენილი, მაშინ საპარლამენტო და საპრეზიდენტო არჩევნები ერთდროულად ტარდება. იმ შემთხვევაში, თუ პარლამენტს ვადის ამოწურვამდე ერთ წელზე მეტი აქვს დარჩენილი, მაშინ ახლად არჩეული პრეზიდენტი საპარლამენტო ვადის ამოწურვამდე მუშაობს, რის შემდეგაც ორივე, საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები ტარდება. მას არ თვლიან პრეზიდენტის მეორე ვადად. საპარლამენტო გამოძიება, რომელიც ეხება ვიცე-პრეზიდენტების და მინისტრების მიერ ჩადენილ დანაშაულებს, შეიძლება დაიწყოს პარლამენტის 3/5 ხმით. გამოძიების დასრულების შემდეგ, პარლამენტს შეუძლია დაადანაშაულოს ვიცე-პრეზიდენტები და მინისტრები, დეპუტატთა 2/3 ხმით. ბრალის დამტკიცების შემთხვევაში ვიცე-პრეზიდენტი ან მინისტრი ტოვებენ თანამდებობებს. თუ პარლამენტის წევრი დაინიშნა მინისტრად ან ვიცე-პრეზიდენტად, მისი საპარლამენტო მანდატი წყდება.

მუხლი 116. პრეზიდენტს და პარლამენტის 3/5 შეუძლიათ გადაწყვიტონ არჩევნების დანიშვნა. ამ შემთხვევაში, საკანონმდობლო ორგანო იშლება.

მუხლი 119. საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების უფლება ენიჭება პრეზიდენტს, ხოლო ძალაში შედის პარლამენტის დამტკიცების შემდეგ. საგანგებო მდგომარეობა შეიძლება გაგრძელდეს ოთხ თვემდე, ხოლო საომარ მდგომარეობაში, საგანგებო მდგომარეობის ვადა განუსაზღვრელია.

ამ დროს პრეზიდენტის მიერ გაცემულ ყველა ბრძანებას სჭირდება პარლამენტის დამტკიცება.

მუხლი 142. გაუქმდა სამხედრო სასამართლოები. მათი განახლება შესაძლებელია, მხოლოდ ომის დროს ჯარისკაცების მიერ ჩადენილი დანაშაულების გამოსაძიებლად.

მუხლი 159. მოსამართლეთა და პროკურორთა უმაღლესი საბჭო გარდაიქმნა „მოსამართლეთა და პროკურორთა საბჭოთ“, წევრების რაოდენობა შემცირდა 22-დან 13-მდე, დეპარტამენტები მცირდება 3-დან 2-მდე. 4 წევრს ნიშნავს პრეზიდენტი, 7-ს ნიშნავს პარლამენტი. მოსამართლეთა და პროკურორთა უმაღლესი საბჭოს (HSYK) წევრობის კანდიდატმა უნდა მიიღოს პარლამენტის წევრის 2/3 (400) ხმა პირველ ტურში და 3/5 (360) წევრის ხმა მეორე ტურში, რომ გახდეს საბჭოს წევრი (სხვა 2 წევრი არის იუსტიციის მინისტრი და იუსტიციის მინისტრის მოადგილე, რომლებიც უცვლელია);

მუხლი 161. პრეზიდენტი წარუდგენს ბიუჯეტს პარლამენტს, ახალ საფინანსო წლამდე 75 დღით ადრე. პარლამენტის წევრებს არ შეუძლიათ შეიტანონ ცვლილებები სახელმწიფო ხარჯების ნაწილში. თუ ბიუჯეტი ვერ დამტკიცდა, მაშინ დროებითი ბიუჯეტი იქნება შემოთავაზებული. თუ დროებითი ბიუჯეტიც ვერ დატკიცდა, წინა წლის ბიუჯეტი იქნება გამოყენებული წინა წლის მონაცემებით;

მოხდა კონსტიტუციის რამდენიმე მუხლის ადაპტაცია, რომელიც მინისტრთა კაბინეტის უფლებამოსილებას გადასცემს პრეზიდენტს.

დროებითი მუხლი 21. მომავალი საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები გაიმართება 2019 წლის 3 ნოემბერს. თუ პარლამენტმა გადაწყვიტა ვადამდელი არჩევნები, მაშინ ორივე არჩევნები გაიმართება იმავე დღეს. მოსამართლეთა და

პროკურორთა საბჭოს არჩევნები გაიმართება ამ კანონის მიღებიდან 30 დღის განმავლობაში. სამხედრო სასამართლოები გაუქმდება მას შემდეგ, რაც ეს კანონი ძალაში შევა.

ცვლილებები (2, 4 და 7) ძალაში შევა მას შემდეგ, რაც ჩატარდება ახალი არჩევნები, ხოლო სხვა ცვლილებები (გარდა დროებითი მუხლისა) ძალაში შევა ახლად არჩეული პრეზიდენტის ფიცის დადების მომენტიდან. უქმდება ის მუხლი, რომელიც უკრძალავს არჩეულ პრეზიდენტს პოლიტიკური პარტიის წევრობას.

2017 წლის 16 აპრილს, ჩატარებული საკონსტიტუციო რეფერენდუმით, რესპუბლიკური თურქეთი გადავიდა საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტო, ერთმართველობით სისტემაზე, რაც მუსტაფა ქემალ ათათურქის რეფორმების შემდეგ თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში გადადგმული ერთ-ერთი მტკიცე ნაბიჯი იყო.

2018 წლის 24 ივნისს თურქეთში გაიმართა ვადამდელი საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები, სადაც კიდევ ერთხელ მოიპოვა დამაჯერებელი გამარჯვება პრეზიდენტმა რ. თ. ერდოღანმა და მისმა პარტიამ.

პოლიტიკურმა პარტიებმა, 2018 წლის 24 ივნისს გამართულ საპარლამენტო არჩევნებში შემდეგი შედეგი აჩვენეს:

პარტიის დასახელება	(%)	პარლამენტში გაყვანილი დეპუტატების რაოდენობა
AK Parti(სამართლიანობისა და აღორძინების პარტია)	42,6	295
CHP(სახალხო-რესპუბლიკური პარტია)	22,6	146
HDP(ხალხთა დემოკრატიული პარტია)	11,7	67
MHP(ნაციონალისტური მოძრაობის პარტია)	11,1	49
İYİ Parti (კარგი პარტია)	10,0	43
SP (კეთილდღეობის პარტია)	1,3	0

არჩევნების შედეგების მიხედვით, თურქეთის ახალ პარლამენტში 5 პოლიტიკური პარტია იქნა წარმოდგენილი. მმართველმა პარტიამ, წინა არჩევნებთან შედარებით, დაახლოებით 7%-ით ნაკლები ხმა მიიღო, მაგრამ მაინც დამაჯერებლად გავიდა პირველ ადგილზე. ეს ამ პარტიის ზედიზედ მე-13 გამარჯვებაა, რაც რეკორდულია თურქეთის ისტორიისთვის. მართალია, პარტიამ ვერ შეძლო საკანონმდებლო ორგანოში 301 დეპუტატის გაყვანა, რაც საშუალებას მისცემდა მას დამოუკიდებლად ჩამოეყალიბებინა ახალი მთავრობა, მაგრამ მან ადვილად შეძლო AK Parti – MHP-ის საარჩევნო ალიანსის სამთავრობო კოალიციად გარდაქმნა.

ქვეყნის რეგიონების მიხედვით საპარლამენტო არჩევნების შედეგებს თუ გადავხედავთ, დავინახავთ, რომ ამ მხრივ ის მნიშვნელოვნად არ განსხვავდება საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგებისგან. მმართველმა პარტიამ ტრადიციულად გაიმარჯვა ცენტრალურ ანატოლიასა და შავიზღვისპირეთში, ასევე დიდ ქალაქებში (იზმირის გარდა). მან ასევე ხმების მნიშვნელოვანი ნაწილი მიიღო ქვეყნის აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონებში. ოპოზიციური CHP კი კვლავ ძლიერი იყო ქვეყნის დასავლეთ ნაწილში - ეგოსის ზღვის სანაპიროსა და თრაკიაში (თურქეთის ევროპული ნაწილი). ხოლო პროქურთულმა HDP-მ უპირატესობა მოიპოვა ძირითადად ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ გუბერნიებში. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მან ხმების გარკვეული ნაწილი მიიღო თურქეთის დასავლეთ ნაწილში მცხოვრები ულტრამემარცხენე ამომრჩევლებისგანაც. მართალია, MHP-მ და İYİ Parti-მ ვერ შეძლეს რომელიმე კონკრეტულ რეგიონში ხმების სათანადო რაოდენობის მიღება, მაგრამ მათ მიღებული ხმების რაოდენობით დაამტკიცეს, რომ ისინი

თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ძალები არიან.

2018 წლის 9 ივლისს ჩატარებული პრეზიდენტის ინაუგურაციის შემდეგ, რ. თ. ერდოღანი შეუდგა საპრეზიდენტო საქმიანობას.

2019 წლის 31 მარტს თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები. უნდა ითქვას, რომ ეს არ ყოფილა რიგითი არჩევნები. წინასაარჩევნო კამპანია ძალზე პოლარიზებულ გარემოში მიმდინარეობდა, რადგან მხარეები ამ არჩევნებს ერთგვარ ნდობის ვოტუმად მიიჩნევდნენ პრეზიდენტ რეჯევ თაიფ ერდოღანისა და მისი პარტიის 17 - წლიანი მმართველობის მიმართ.

31 მარტის ადგილობრივ არჩევნებში მთავარი ინტრიგა იყო ის, თუ ვინ გაიმარჯვებდა დედაქალაქ ანკარასა და ყველაზე დიდ ქალაქ სტამბოლში, რადგან ერთი ქვეყნის პოლიტიკური დედაქალაქია, ხოლო მეორე - ეკონომიკური და კულტურული. მათ შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა სტამბოლის შედეგებს, რადგან თურქული პოლიტიკის დაუწერელი კანონის მიხედვით, ვინც აკონტროლებს სტამბოლს, ის აკონტროლებს მთელ ქვეყანასაც. თავის დროზე თავად პრეზიდენტმა რ. თ. ერდოღანმა საკუთარი პოლიტიკური კარიერაც ხომ სწორედ სტამბოლის მერობიდან დაიწყო.

რ. თ. ერდოღანის მომხრეები - მმართველი მემარჯვენე-ცენტრისტული ორიენტაციის სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AK Parti) და ასევე მემარჯვენე-ცენტრისტული ნაციონალისტური მოძრაობის პარტია (MHP) გაერთიანდნენ საარჩევნოდ ჩამოყალიბებულ ე.წ. „სახალხო ალიანსში“. ხოლო რ.თ. ერდოღანის მოწინააღმდეგეებმა ჩამოაყალიბეს

ე.წ. „ეროვნული ალიანსი“, რომელშიც შევიდნენ მემარცხენე-ცენტრისტული ორიენტაციის სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP) და მემარჯვენე-ცენტრისტული კარგი პარტია (İYİ Parti). რ. თ. ერდოღანის მოწინააღმდეგე მემარცხენე ორიენტაციის პროქურთული ხალხთა დემოკრატიული პარტია (HDP) ტაქტიკური მოსაზრებებით ალიანსში არ გაერთიანებულა, თუმცა დიდ ქალაქებში საკუთარი კანდიდატების არდაყენებით ფაქტიურად მხარი დაუჭირა „ეროვნულ ალიანსს“.

მთელი თურქეთის მასშტაბით მმართველმა პარტიამ 20,6 მლნ. ხმა მიიღო და 44,3%-ით პირველ ადგილზე გავიდა. თუ ამას დავემატებთ მისი მოკავშირე ნაციონალისტური მოძრაობის პარტიის მიერ მიღებული ხმების 7,3%-ს, სამთავრობო ალიანსმა საერთო ჯამში მიიღო 51,6%, რაც ძალიან ახლოსაა წინა წლის 24 ივნისს თურქეთის საპრეზიდენტო არჩევნებისას ერდოღანის მიერ მიღებული ხმების რაოდენობასთან (მაშინ რ. თ. ერდოღანმა ხმების 52,6% მიიღო).

ოპოზიციურმა ალიანსმა, საერთო ჯამში, ხმების 37,6% დააგროვა, მაგრამ მნიშვნელოვანი იყო ის, რომ მისმა კანდიდატებმა ექრემ იმამოღლუმ და მანსურ იავაშმა, შესაბამისად, სტამბოლსა და ანკარაში გაიმარჯვეს. ოპოზიციის მიერ წამოყენებულმა კანდიდატებმა გაიმარჯვეს კიდევ რამდენიმე მნიშვნელოვან რეგიონში (მათ შორის ხმელთაშუაზღვისპირეთსა და საქართველოს მოსაზღვრე რეგიონებში), რომლებსაც წლების განმავლობაში სამართლიანობისა და განვითარების პარტია აკონტროლებდა.

ამ არჩევნების უმთავრესი მოვლენა უდავოდ იყო ოპოზიციის მიერ სტამბოლში მოპოვებული გამარჯვება, სადაც მათ მცირედი სხვაობით (21 000 ხმით, რაც 0,25%-ია) ხელ-

ისუფლების ცნობად სახეს, ყოფილ პრემიერ-მინისტრ ბინალი ილდირიმს სძლიეს.

აღსანიშნავია, რომ მემარცხენეებმა სტამბოლის მერის არჩევნებში ბოლოს 30 წლის წინ გაიმარჯვეს. თუმცა ახლანდელი წარმატება უფრო კოალიციური გამარჯვებაა, რაზეც დიდი გავლენა იქონია ბოლო პერიოდში ქვეყანაში წარმოქმნილმა სირთულეებმა.

შესაბამისად, არჩევნების შედეგების მიხედვით, ოპოზიციამ ფსიქოლოგიური უპირატესობა მოიპოვა. ოპოზიციონერებმა ამავე დროს დაიბრუნეს რწმენა საკუთარ თავში და იგრძნეს, რომ შესაძლებელი იყო მმართველი პარტიის დამარცხება (ბოლო 16 წლის განმავლობაში თურქეთში ჩატარებულ ვერც ერთ არჩევნებში მათ ვერ შეძლეს ერდოღანსა და მის პარტიაზე უპირატესობის მოპოვება).

პროქურთულმა ხალხთა დემოკრატიულმა პარტიამ ტრადიციულად გაიმარჯვა თურქეთის აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონის გუბერნიების იმ ნაწილში, სადაც ქურთული წარმოშობის ბევრი მოქალაქე ცხოვრობდა.

2015 წლის შემდეგ, თურქეთში საგრძნობლად გაუარესდა ეკონომიკური მდგომარეობა: ქვეყნიდან გაედინება უცხოური (განსაკუთრებით დასავლური) კაპიტალი, გაიზარდა ინფლაცია (განსაკუთრებით გაიზარდა სურსათის ფასი), უმუშევრობის დონე (განსაკუთრებით მაღალია უმუშევრობის დონე ახალგაზრდებში - 30%), დაიხურა ქარხნები და ა.შ.

ანალიტიკოსების შეფასებით, თურქული ლირის მნიშვნელოვანი გაუფასურება და მზარდი ინფლაცია ნაწილობრივ სწორედ ერდოღანის არაორდინალური ეკონომიკური პოლიტიკის, ცენტრალურ ბანკზე მისი მაღალი გავლენისა და ფინანსურ ბაზრებზე სახელმწიფო კონტროლის დაწესების

შედეგია. ბოლო ერთ წელიწადში თურქული ლირა აშშ დოლართან მიმართებით 40%-ით, ხოლო უკანასკნელ 5-წლიან ჭრილში თითქმის 250%-ით გაუფასურდა. ცნობისთვის, 2018 წელს თურქული ლირის საშუალო წლიური გაცვლითი კურსი აშშ დოლართან მიმართებით შეადგენდა 4.8 ლირას, 2019 წელს – 5.7 ლირას, 2020 წელს – 7 ლირას, 2021 წელს – 8.9 ლირას, 2022 წელს კი – 16.5 ლირას. მიმდინარე ეტაპზე ერთი ამერიკული დოლარის ღირებულება 28 ლირაა. Goldman Sachs-ის პროგნოზის თანახმად, 2023 წლის ბოლოს 1 აშშ დოლარის ღირებულებამ 34 ლირას მიაღწია.

რაც შეეხება ინფლაციას, გასულ წელს თურქეთში ფასების ზრდის დონის საშუალო წლიურმა მაჩვენებელმა 70%-ზე მეტი შეადგინა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგნოზის თანახმად, მიმდინარე წელს აღნიშნული მაჩვენებელი 51%-მდე შემცირდება. ცნობისთვის, თურქეთში 2018 წელს ინფლაციის საშუალო წლიური მაჩვენებელი იყო 16.3%, 2019 წელს – 15.2%, 2020 წელს – 12.3%, ხოლო 2021 წელს – 19.6%. 2023 წლის მაისში კი ინფლაციის წლიურმა მაჩვენებელმა 39.6% შეადგინა.

ცხადია, თურქეთის ეკონომიკის წინაშე მდგარი პრობლემები მხოლოდ ეროვნული ვალუტის გაუფასურებითა და ინფლაციით არ შემოიფარგლება. მისი უმნიშვნელოვანესი გამოწვევებია ცენტრალური ბანკის სავალუტო რეზერვების შემცირება და მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი.

2022 წლის 14 მაისისთვის, თურქეთის ცენტრალური ბანკის სავალუტო რეზერვები კიდევ 2.3 მილიარდი აშშ დოლარით შემცირდა, რაც ქვეყნისთვის 21-წლიანი მინიმუმი. ბოლო წლებში თურქეთის ცენტრალური ბანკის სავალუტო რეზერვები მნიშვნელოვნად შემცირდა სავალუტო

ბაზარზე ხშირი ინტერვენციისა და უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნის შემცირებისთვის გაწეული ძალისხმევის გამო. როგორც ჩანს, თურქეთის მოსახლეობა უფრო მეტად ცდილობს უცხოური ვალუტის შეძენას, რაც, თავის მხრივ, თურქული ლირის რეკორდულ გაუფასურებას უწყობს ხელს. ჯამში, 2022 წლის ბოლოდან დღემდე სავალუტო რეზერვები 27.7 მილიარდი აშშ დოლარით შემცირდა და მიმდინარე ეტაპზე დაახლოებით 50 მილიარდ აშშ დოლარამდე შეადგენს, ხოლო ოქროში დენომინირებული რეზერვების წილი დაახლოებით 50 მილიარდი აშშ დოლარია.

2022 წლის 12 ივნისს თურქეთის ცენტრალურმა ბანკმა განაცხადა, რომ აპრილში მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი, მარტთან შედარებით, თითქმის 1 მილიარდი აშშ დოლარით გაიზარდა და 5.4 მილიარდი შეადგინა, რაც გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით დაახლოებით 3 მილიარდი აშშ დოლარით მეტია. ცნობისთვის, მიმდინარე ანგარიშის ბალანსი ერთ-ერთი ფართოდ გამოყენებული ეკონომიკური ინდიკატორია. მისი უარყოფითი მაჩვენებელი ნიშნავს რეზიდენტების უცხოური ვალდებულებების ზრდასა და ქვეყნის საერთაშორისო საინვესტიციო პოზიციების გაუარესებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დეფიციტური მიმდინარე ანგარიში გვიჩვენებს, რომ ქვეყანაში მოხმარება უფრო მეტია, ვიდრე რეზიდენტების შემოსავლები და დანაზოგები, მათ შორის სხვაობა კი საერთაშორისო რესურსებით ფინანსდება, რაც მეტწილად მოიცავს საგარეო ვალს, პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებსა და სხვადასხვა სახის ტრანსფერს.

2021 წლიდან რეჟიმე თაიფ ერდოღანის ეკონომიკური პოლიტიკა ფულად-საკრედიტო სტიმულირებაზე იყო დაფუძნებული. მისი აზრით, დაბალი საპროცენტო განაკვეთები

ქვეყანაში გაზრდიდა წარმოების მოცულობას, ექსპორტის დინამიკასა და წაახალისებდა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს. თუმცა დაბალპროცენტობიანი კრედიტებს შედეგად მოთხოვნის ზრდა მოჰყვა, რამაც ქვეყანაში რეკორდულად მაღალი ინფლაცია და ისტორიულად გაუფასურებული ეროვნული ვალუტა გამოიწვია. თურქული ლირის დევალვაციას ბუნებრივად მოჰყვა ფასების ზრდა იმპორტირებულ პროდუქტებზე. ასევე, გადასახადი გაეზარდათ საოჯახო მეურნეობებსა და ბიზნესსუბიექტებს, რომელთაც სესხი უცხოურ ვალუტაში ჰქონდათ აღებული.

გამოწვევის წინაშე აღმოჩნდა ქვეყნის ბიუჯეტიც, საიდანაც კოლოსალური თანხების აკუმულირება მოხდა 2023 წლის თებერვალში სამხრეთ თურქეთის ტერიტორიაზე მომხდარი დამანგრეველი მიწისძვრებისგან მიყენებული ზარალის ასანაზღაურებლად. ამასთან ერთად, მნიშვნელოვანი საბიუჯეტო ტვირთი იყო, წინასაარჩევნო პერიოდში ერდოღანის გადაწყვეტილებით, საჯარო მოხელეებისთვის ხელფასებისა და პენსიების ზრდა, ასევე მოსახლეობისთვის ბუნებრივი აირის სუბსიდირება. ამ სახელმწიფო ხარჯებმა გარკვეულწილად ხელი შეუწყო ეკონომიკურ ზრდას, თუმცა, მეორე მხრივ, წაახალისა ინფლაცია.

2023 წლის 14 მაისს თურქეთში გაიმართა საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები, ხოლო 28 მაისს საჭირო გახდა საპრეზიდენტო არჩევნების მეორე ტურის ჩატარებაც.

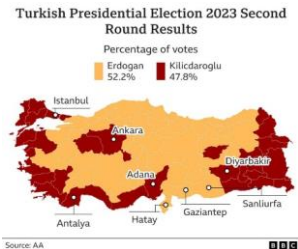
2023 წლის 14 მაისს თურქეთის საპრეზიდენტო არჩევნებში მოქმედმა პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა ხმების 49,5% მოაგროვა და მცირე რაოდენობა დააკლდა პირველივე ტურში გამარჯვებისთვის.

რ. თ. ერდოღანმა მეორე ტურში ადვილად შეძლო მომხრეთა მობილიზება და ხმების 52,2% მიიღო. აღსანიშნავია, რომ არჩევნების მეორე ტურში მას მხარი დაუჭირა მესამე ადგილზე გასულმა ნაციონალისტმა კანდიდატმა სინან ოღანმა, რომელსაც პირველ ტურში ხმების 5,2% ჰქონდა მიღებული.

ამ არჩევნებმა კიდევ ერთხელ აჩვენა, რომ რ. თ. ერდოღანის ძირითადი ამომრჩეველი კონსერვატიული და ნაციონალისტურად განწყობილი შიდა ანატოლიისა და შავიზღვისპირეთის რეგიონებია.

მას მილიონობით ამომრჩეველი ჰყავს აგრეთვე დიდ ქალაქებში - სტამბოლსა და ანკარაში. ერდოღანმა ეს ქალაქები მხოლოდ მცირედი განსხვავებით (შესაბამისად, 3,5% და 2,5%-ით) წააგო. სხვანაირად რომ ყოფილიყო, მაშინ დიდი ქალაქების ხმებს შესაძლოა შეეცვალა არჩევნების საერთო სურათი.

რ. თ. ერდოღანმა და მისმა გუნდმა კარგად იმუშავეს საკუთარ ამომრჩეველთან და ორგანიზაციული თვალსაზრისითაც ოპოზიციაზე უკეთ გამოიყურებოდნენ.

ხელისუფლებამ ქვეყანაში არსებულ ეკონომიკურ სირთულეებს უპასუხა ხელფასებისა და პენსიების გაზრდით, იაფი კრედიტებითა და სხვადასხვა ეკონომიკური შეღავათის შემოღებით (მაგალითად, ერთი თვით უფასო გახადეს ბუნებრივი აირის მოხმარება მოქალაქეებისთვის, დადეს ხელფასების კიდევ უფრო მეტად გაზრდის პირობა და ა.შ.). პოლი-

ტიკური მიმართულებით კი დაიცვეს საპრეზიდენტო მმართველობის ფორმა (რის საპარლამენტო მმართველობის ფორმით შეცვლის პირობასაც ოპოზიცია დებდა გამარჯვების შემთხვევაში) და გააძლიერეს კონსერვატიული და ნაციონალისტური ნარატივი მთელი წანასაარჩევნო კამპანიის მიმდინარეობისას.

გაერთიანებულმა ოპოზიციამ, რომელშიც 6 სხვადასხვა ორიენტაციის (მემარცხენე-ცენტრისტები, მემარჯვენე-ცენტრისტები, ნაციონალისტები და კონსერვატორები) პოლიტიკური პარტია შედიოდა, არაერთი შეცდომა დაუშვა და შესაბამისი შედეგიც მიიღო. ოპოზიციის შეცდომებს შორის შესაძლოა დასახელდეს: საპრეზიდენტო კანდიდატად ნაკლებად პროაქტიული, თითქმის უქარიზმო და არასუნიტი ქემალ ქილიჩდაროღლუს შერჩევა (უფრო მეტი შანსი შეიძლება ჰქონოდათ სტამბოლის მერ ექრემ იმამოღლუს ან ანკარის მერს მანსურ იავაშს, რომლებსაც ჰქონდათ როგორც ქარიზმა, ისე ამ დიდ ქალაქებში გამარჯვების ფორმულის მთელ ქვეყანაზე გავრცობის შანსი);

ოპოზიციონერებს სერიოზული ჩავარდნა ჰქონდათ ამომრჩევლებთან კომუნიკაციის საქმეშიც. მათ ვერ შეძლეს ქვეყანაში არსებული სირთულეების სათავისოდ გამოყენება. ოპოზიციამ წააგო ისეთ ადგილებშიც კი (მაგალითად, თებერვლის თვეში მიწისძვრით დაზარალებულ რეგიონებში (მალათია, ადანა, ქაჰრამანმარაში, ჰათაი და სხვა, რასაც 50 000-ზე მეტი მოქალაქის სიცოცხლე შეეწირა), სადაც, ერთი შეხედვით, ყველა პირობა ჰქონდა წარმატებისთვის, მაგრამ მათ ამ მიმართულებით ნაკლებად იმუშავეს. რატომღაც ჩათვალეს, რომ დაზარალებულების უმეტესობა ავტომატურად მათ მისცემდა ხმას, მაგრამ გამორჩათ ან ყურადღება არ

მიაქციეს იმ ფაქტს, რომ აქ ხელისუფლება სერიოზულად მუშაობდა და დაზარალებულებსაც დიდ დახმარებას უწევდა;

ოპოზიციამ ვერ შეძლო ქვეყანაში კონსერვატიული და ნაციონალისტური განწყობების ზრდის სათანადოდ შეფასება. მათ მიერ სირიელი ლტოლვილების ქვეყნიდან გამეფების მოწოდებებმა ნაკლებად იმუშავა. ქემალ ქილიჩდაროღლუმ არჩევნების პირველი ტურის შემდეგ კი გააფორმა შეთანხმება ნაციონალისტების ერთ ნაწილთან, მაგრამ ელექტორატის თვალსაზრისით, ეს არ იყო დიდი შენამენი, რადგან მეორე მხრივ ამ ნაბიჯმა მას მეორე ტურში ქურთული წარმომოშობის მოქალაქეთა ხმები დააკარგვინა;

ოპოზიციამ ვერ შეძლო მოქალაქეებისთვის ეკონომიკური სირთულეების გამოსწორების კონკრეტული გეგმის შეთავაზება. ისინი მხოლოდ იმ მარტივი დაპირებით შემოიფარგლნენ, რომ გამარჯვების შემთხვევაში დაუბრუნდებოდნენ ორთოდოქსულ ეკონომიკურ პოლიტიკას, გაზრდიდნენ ხელფასებს და მოქალაქეებს ჩამოაწერდნენ საბანკო ვალეებს. როგორც გამოჩნდა, ამ დაპირებამ ნაკლებად იმუშავა;

ოპოზიციამ მკაფიოდ ვერაფერი დაუპირისპირა ხელისუფლების ბრალდებას, რომ მათ თითქოსდა კავშირი ჰქონდათ PKK-სთან (თურქეთში ტერორისტულ ორგანიზაციად მიჩნეული „ქურთისტანის მუშათა პარტია“). ამ ბრალდებას აძლიერებდა ის ფაქტიც, რომ საპრეზიდენტო არჩევნებზე პროქურთულმა ძალებმა არ დააყენეს საკუთარი კანდიდატი და არაპირდაპირი გზით მხარი დაუჭირეს ქემალ ქილიჩდაროღლუს კანდიდატურას.

არჩევნების შედეგების გამოქვეყნების შემდეგ ოპოზიციის საერთო კანდიდატმა გააკრიტიკა ხელისუფლება, რომელიც სახელმწიფო რესურსების არჩევნებისთვის მობილიზე-

ბაში დაადანაშაულა და მას ბრალი დასდო „ბოლო წლების ყველაზე უსამართლო არჩევნების ჩატარებაში“.

საპარლამენტო არჩევნებშიც დამაჯერებლად გაიმარჯვა მმართველმა კოალიციამ, რომელშიც რ. თ. ერდოღანის კონსერვატიული AK Parti-ის (სამართლიანობისა და განვითარების პარტია“) გარდა შედიან ულტრანაციონალისტური MHP (ნაციონალისტური მოძრაობის პარტია) და კიდევ რამდენიმე წვრილი მემარჯვენე ორიენტაციის პოლიტიკური პარტიები.

მმართველმა პარტიამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 2023 წლის 14 მაისს ჩატარებულ საპარლამენტო არჩევნებში ხმების 49,5% მიიღო, რითაც 600-კაციან პარლამენტში 323 დეპუტატის გაყვანა შეძლო, ანუ ახალ პარლამენტშიც მანდატების უმრავლესობა აიღო. რომელმაც რ. თ. ერდოღანს საშუალება მისცა თავისუფლად დაემტკიცებინა ბიუჯეტი, გაეტანა და დაემტკიცებინა მისთვის სასურველი კანონები და ა.შ.

შესაბამისად, გაერთიანებულმა ოპოზიციამ ცუდი შედეგები აჩვენა საპარლამენტო არჩევნებზეც, სადაც, საერთო ჯამში, მან ხმების მხოლოდ 35% მიიღო და პარლამენტში 212 დეპუტატის შეყვანა შეძლო.

ცუდი შედეგი აჩვენეს პროქურთულმა ძალებმაც. მათ ხმების 10,6% მიიღეს, რითაც ახალ პარლამენტში მხოლოდ 64 მანდატის მოპოვება შეძლეს.

საპარლამენტო არჩევნებში ასევე მონაწილეობდა რამდენიმე პატარა ნაციონალისტური პარტია, რომლებმაც, მართალია, ცოტა ხმები არ მიიღეს, მაგრამ თურქეთში არსებული საპარლამენტო ბარიერის გამო ვერ შეძლეს დეპუტატების გაყვანა პარლამენტში.

რამდენადაც თურქეთის საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნებში გაიმარჯვა მოქმედმა პრეზიდენტმა რეჯეფ

თაიფ ერდოღანმა და მისმა პარტიამ, ძირითადად გაგრძელებდა ის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, რასაც ბოლო 21 წლის განმავლობაში ვხედავდით.

ამავე დროს, გამორიცხული არაა, ამომრჩევლების ზოგადი განწყობებიდან გამომდინარე, კიდევ უფრო გაიზარდოს პოლიტიკური კონსერვატიზმისა და ნაციონალიზმის როლი თურქულ პოლიტიკაში.

თუმცა მთავარი საკითხი, რომლის წინაშეც თურქეთი და, შესაბამისად, მისი ხელმძღვანელობა ამ მომენტისთვის დგას, არის ეკონომიკური სირთულეები (თურქული ლირის დევალვაცია, მაღალი ინფლაცია, ცხოვრების გაძვირება, დიდი შიდა და საგარეო ვალი და ა.შ.);

ჯერჯერობით უცნობია, ანკარა ეკონომიკური სირთულეების დაძლევის მიზნით რომელ უცხოელ აქტორებთან (დასავლეთი, რუსეთი თუ არაბული ქვეყნები) დაიწყებს თანამშრომლობას, ანუ ვისი გავლენა შეიძლება გაიზარდოს ამ ქვეყანასა და მის პოლიტიკაზე.

თურქეთის ოპოზიციას მოუწევს დამარცხების მიზეზების შესწავლა და გაანალიზება.

2023 წლის მაისში, თურქეთის საპრეზიდენტო არჩევნებში გამარჯვების შემდეგ, რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა თითქმის სრულად განაახლა მთავრობის შემადგენლობა, გარდა კულტურისა და ტურიზმის და ჯანდაცვის მინისტრებისა. განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია ცვლილებებმა მთავრობის ეკონომიკურ გუნდში, სადაც ხაზინისა და ფინანსთა მინისტრის თანამდებობა მეჰმეთ შიმშექმა, ხოლო თურქეთის ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელის პოზიცია ჰაფიზე გაიე ერქანმა დაიკავა. ექსპერტების ვარაუდით, ეს ცვლილებები შესაძლოა მიგვანიშნებდეს, რომ თურქეთს არატრადიციული

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის დასრულება და ტრადიციულ ეკონომიკურ მოდელზე გადართვა სურს, რაც განპირობებულია ეროვნული ვალუტის რეკორდული გაუფასურებითა და მზარდი ინფლაციით.

2024 წლის 31 მარტს თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები. ეს იყო მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენა ქვეყნისთვის, რომელმაც გამოავლინა მნიშვნელოვანი ცვლილებები პოლიტიკურ ლანდშაფტში.

არჩევნები ჩატარდა თურქეთის 81 პროვინციაში. აირჩიეს მერები, საქალაქო საბჭოების წევრები და სოფლის ხელმძღვანელები.

ოპოზიციურმა რესპუბლიკურმა სახალხო პარტიამ (CHP) მოიპოვა მნიშვნელოვანი გამარჯვება. CHP-მ შეინარჩუნა კონტროლი სტამბოლზე და ანკარაზე, ასევე მოიგო სხვა მსხვილ ქალაქებში.

მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ (AKP) განიცადა მნიშვნელოვანი დანაკარგები. CHP-ს კანდიდატმა ევრემ იმამოღლუმ კვლავ გაიმარჯვა სტამბოლის მერის არჩევნებში. ეს იყო მნიშვნელოვანი დარტყმა პრეზიდენტ ერდოღანის პარტიისთვის. CHP-ს კანდიდატმა მანსურ იავაშმა შეინარჩუნა ანკარის მერის პოსტი.

ეს შედეგები აღიქმება როგორც მნიშვნელოვანი გამოწვევა პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის ხელისუფლებისთვის.

არჩევნებმა აჩვენა ოპოზიციის მზარდი მხარდაჭერა, განსაკუთრებით დიდ ქალაქებში.

არჩევნები ჩატარდა თურქეთში არსებული ეკონომიკური სირთულეების ფონზე, მაღალი ინფლაციითა და ლირის გაუფასურების პირობებში.

ეკონომიკური საკითხები იყო ამომრჩეველთა მთავარი საზრუნავი.

ეს არჩევნები მიჩნეულია მნიშვნელოვან მოვლენად თურქეთის პოლიტიკურ ისტორიაში, მან აჩვენა ცვლილებები საზოგადოებრივ განწყობებში და პოლიტიკურ ძალთა ბალანსში.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი კვლავ რჩება თურქეთის პრეზიდენტად. ის ამ პოსტს 2014 წლიდან იკავებს.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP) კვლავ რჩება მმართველ პარტიად. ოპოზიციური ძალები აგრძელებენ ბრძოლას ხელისუფლების წინააღმდეგ, განსაკუთრებით დიდ ქალაქებში.

ეკონომიკური პრობლემები, მათ შორის ინფლაცია და ლირის კურსის არასტაბილურობა, კვლავ რჩება მთავარ გამოწვევად.

თავი III. თანამედროვე თურქეთის ორი ძირითადი პოლიტიკური დოქტრინა

თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, როგორც XX, ისე XXI საუკუნის დასაწყისში, დღის წესრიგში დადგა ჯერ ახალი სახელმწიფო მმართველობის სისტემის დაარსებისა და შემდეგ შეცვლის საკითხი, რომელმაც სამეცნიერო ლიტერატურაში „ქემალიზმის“ და „ერდოღანიზმის“ დოქტრინის სახელი მიიღო.

ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა (1881-1938) ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისაკენ მიმართა და ევროპეიზაციის უცვლელი პოლიტიკა რესპუბლიკური თურქეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის უმთავრეს პრინციპად გამოაცხადა.

XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში თურქეთში მიმდინარე მოვლენებმა გვაჩვენა, რომ პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა ქვეყანაში დაიწყო ახალი სახელმწიფო იდეოლოგიის ჩამოყალიბება, რომელიც მკვეთრად განსხვავდებოდა ათათურქის „ქემალიზმის“ სახელმწიფო მმართველობისგან. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს რესპუბლიკური თურქეთი დემოკრატიული და ევროპული ფასეულობებით სვლას და შეინარჩუნებს „ქემალიზმის“ მმართველობის ფორმას თუ ქვეყანა „ერდოღანიზმის“ სახელმწიფო მმართველობაზე გადავა.

რა არის „ქემალიზმის“ და „ერდოღანიზმის“ ძირითადი დოქტრინა?

„ქემალიზმი“ (თურქ. Kemalizm), აგრეთვე ცნობილია როგორც „ათათურქიზმი“ (თურქ. Atatürkçülük, Atatürkçü

düşünce) ეფუძნება ექვსი ისრის პრინციპს (თურქ. Altı Ok) და თურქეთის რესპუბლიკის იდეოლოგიის უმთავრესი ნაწილია.

„ქემალიზმის“ რეფორმები განახორციელა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა. იგი გულისხმობდა პოლიტიკური, კულტურული, სოციალური და რელიგიური მიმართულებით რეფორმების ვესტერნიზაციას, მათ შორის დემოკრატიის ჩამოყალიბებას, ქალთა სამოქალაქო და პოლიტიკურ თანასწორობას (აღსანიშნავია, რომ რეფორმის მიხედვით ქალებმა 1934 წლის 5 დეკემბრის საკანონმდებლო ცვლილებების მეშვეობით არჩევნებში მონაწილეობის უფლება მიიღეს), რელიგიური სწავლების სასკოლო პროგრამებიდან ამოღებისთვის შედეგიან ბრძოლას, მეცნიერების განვითარებას, უფასო განათლების მხარდაჭერას და ა.შ.

„ქემალიზმი“ ეწოდება იდეოლოგიურ და ფილოსოფიურ მიმდინარეობას, რომელთა საფუძველზეც მრავალეროვნული ოსმალეთის იმპერიის ადგილას შეიქმნა თურქული ეროვნული სახელმწიფო და რომელიც, მოგვიანებით, მისი დამაარსებლის მუსტაფა ქემალ ათათურქის სიკვდილის შემდეგ ოფიციალურ სახელმწიფო იდეოლოგიად გამოცხადდა.

„ქემალიზმის“ ჩამოყალიბების იდეას ჯერ კიდევ ოსმალეთის იმპერიის არსებობის დროს ჩაეყარა საფუძველი. XX საუკუნის დასაწყისში ახალგაზრდა თურქებმა სცადეს, ჩამოეყალიბებინათ ოსმალეთის ნაციონალიზმის იდეოლოგია ან „ოტომანიზმი“, რათა ჩაეხშოთ ეთნიკური ნაციონალიზმის განვითარება და შეეზღუდათ ისლამის გავლენა დემოკრატიულად. „ქემალიზმი“ თანამედროვე, მოდერნიზებული ფილოს-

ოფია, რომელმაც ყველაზე მეტად შეუწყო ხელი თურქეთის რესპუბლიკის დაარსებას და შემდგომში მის განვითარებას.

იდეოლოგიას აქვს 6 უმთავრესი პრინციპი: 1. რესპუბლიკურობა; 2. ლაიციზმი; 3. ნაციონალიზმი; 4. ხალხოსნობა; 5. ეტატიზმი და 6. რევოლუციურობა.

„ქემალიზმის“ პარალელურად, XXI საუკუნის დასაწყისიდან, თანამედროვე თურქეთში დამკვიდრება დაიწყო ახალმა დოქტრინამ, რომელსაც „ერდოღანიზმი“ ეწოდება.

„ერდოღანიზმი“ ან „თაიპიზმი“ (თურქ. Erdoğanlık ან Tayyipçilik) წარმოადგენს თურქეთის პრეზიდენტისა და ყოფილი პრემიერ-მინისტრის, რეჯეფ თაიფ ერდოღანის, პოლიტიკური იდეალებისა და შეხედულებების გამოხატულებას. „ერდოღანიზმი“ მიჩნეულია, როგორც „ყველაზე ძლიერი ფენომენი თურქეთში „ქემალიზმის“ შემდეგ და ფართო მხარდაჭერით სარგებლობს მთელი ქვეყნის მასშტაბით. მისი იდეოლოგიური ფესვები სათავეს იღებს თურქული კონსერვატიზმიდან და მისი პოლიტიკური მიმდევარია მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია (AKP), რომელიც თავად ერდოღანმა დააარსა 2001 წელს.

ტერმინი „ერდოღანიზმი“ პირველად გაჩნდა ერდოღანის 2011 წლის საყოველთაო არჩევნებში მორიგი გამარჯვების შემდეგ, ხოლო უფრო დიდი აღიარება მან მოიპოვა გლობალურ ასპარეზზე, აქტიური საგარეო პოლიტიკური იდეალების გამო, რომელიც დაფუძნებულია ნეოსმანიზმზე.

„ერდოღანიზმის“ ძირითადი იდეალები მოიცავს რელიგიურად შთაგონებულ ძლიერ ცენტრალიზებულ ხელმძღვანელობას, რომელიც დაფუძნებულია ძირითადად საარჩევნო თანხმობაზე და ნაკლებად ძალაუფლების გამიჯვნაზე და ინსტიტუციურ კონტროლსა და წონასწორობაზე.

„ერდოღანიზმზე“ ასევე ძლიერ გავლენას ახდენს „ახალი თურქეთის“ დაარსების სურვილი, რომელიც ტოვებს თურქეთის რესპუბლიკის დამფუძნებელ „ქემალისტურ“ პრინციპებს და აუქმებს იმ საკვანძო კონსტიტუციურ იდეალებს, რომლებიც ეწინააღმდეგება ერდოღანის ხედვას, როგორცაა სეკულარიზმი.

„ერდოღანიზმის“ მომხრეები ხშირად ითხოვენ ოსმალეთის იმპერიის კულტურული და ტრადიციული ფასეულობების აღორძინებას და აკრიტიკებენ პროდასავლურ სოციალურ რეფორმებსა და მოდერნიზაციას, რომლებიც წამოწყებულ იქნა თურქეთის რესპუბლიკის დამფუძნებლის, მუსტაფა ქემალ ათათურქის, დროს. „ერდოღანიზმის“ ძირითადი მხარდაჭერა მის გარშემო პიროვნების კულტის ჩამოყალიბებიდან იღებს სათავეს, რომელიც აქტიურად გამოიხატა თურქეთის საპრეზიდენტო არჩევნების დროს ლოზუნგების სახით, როგორცაა - „ერისკაცი“, თურქულად ითარგმნება როგორც „Milletin Adam“.

ამერიკულმა საინფორმაციო გამოცემამ „Foreign Policy“-მა აღწერა „ერდოღანიზმი“, როგორც იდეოლოგია, რომელიც ფუნდამენტურად დაფუძნებულია ერდოღანის ირგვლივ არსებულ პიროვნების კულტზე და მოიხსენიებს მას, როგორც პოპულისტური ავტორიტარიზმის ფორმას. „Foreign Policy“ ასევე აღწერს ოტომანიზმს (ოსმალეთის იმპერიის განდიდებას), ისლამიზმს, ქემალიზმის უარყოფას და დემოკრატიული პროცესისა და არჩევნების შეზღუდვას, როგორც „ერდოღანიზმის“ მთავარ ატრიბუტებს.

„ქემალიზმის“ და „ერდოღანიზმის“ შედარებისას გამოიკვეთა, რომ ამ ორ პოლიტიკურ დოქტრინას შორის არსებობს როგორც მსგავსებები, ისე მნიშვნელოვანი განსხვავებებიც.

მათ შორის მსგავსებაა ავტორიტარიზმის, ნეოპატრიმონიალური სისტემის და პოპულიზმის ნაწილში, ისევე როგორც ნაციონალისტური რიტორიკის საკითხში. მათ შორის არსებული პრინციპული განსხვავებები კი ძირითადად გამოიხატება ქემალიზმისთვის დამახასიათებელი სეკულარიზმის ისლამიზმით ჩანაცვლებით. ამასთან, „ქემალიზმის“ ვესტერნიზაციის პრინციპი შეცვალა „ერდოღანიზმის“ დასავლეთისგან გამიჯვნის და მასთან დაპირისპირების პოლიტიკამ, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა თურქეთის ახალი საშინაო და საგარეო პოლიტიკური კურსის ფორმირებაზე.

დისკუსია

XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში, თურქეთში მიმდინარე მოვლენებმა, გვაჩვენა, რომ ქვეყანაში ყალიბდება ახალი სახელმწიფო დოქტრინა. ისმება კითხვა, გააგრძელებს რესპუბლიკური თურქეთი დემოკრატიული და ევროპული ფასეულობებით სვლას და შეინარჩუნებს მუსტაფა ქემალ ათათურქის სახელმწიფო მმართველობას თუ მოგვევლინება როგორც ახალი, განსხვავებული ტიპის სახელმწიფო?

თურქეთისა და მისი ლიდერის რეჟეფ თაიფ ერდოღანისათვის, ისლამი ინსტრუმენტია, რომლითაც მას სურს პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად ჩამოყალიბება, სადაც ნაკლები იქნება სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

უახლოესი ათწლეულები კი, პასუხს გასცემს კითხვას, შეიძლება თუ არა მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვე-

ყნის ადაპტაცია დემოკრატიულ, დასავლურ ცივილიზაციასთან და როგორი იქნება მისი შედეგები?

ნებისმიერი ქვეყანას, რომელიც გადაწყვეტს დემოკრატიული განვითარების ღირებულებებზე ავიდეს, სჭირდება ძლიერი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ნება. ჯერ კიდევ თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლის მუსტაფა ქემალ ათათურქის (1881-1938) გადაწყვეტილებით, მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისკენ იქნა მიმართული და ევროპეიზაციის გზა უცვლელ საგარეო პოლიტიკურ პრინციპად იქნა გამოცხადებული. მუსტაფა ქემალ ათათურქის მიერ შემუშავებული ექვსი პრინციპი, რომელიც „ქემალიზმის“ სახელითაა ცნობილი (რესპუბლიკანიზმი, ლაციზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი), თურქეთის კონსტიტუციის პრეამბულაშია ჩაწერილი და ისინი ამ ეტაპისათვის გადახედვას არ ექვემდებარებიან.

„ქემალიზმის“ პოლიტიკური იდეოლოგია, ათწლეულების განმავლობაში იყო თურქული ნაციონალიზმი და სეკულარიზმი. „ქემალიზმის“ მნიშვნელოვანი მახასიათებელი იყო აგრეთვე თავად მუსტაფა ქემალ ათათურქის პიროვნების კულტი, რისი გარკვეული დასტური მისი გვარიცაა, რაც ითარგმნება, როგორც „თურქების მამა“ და აგრეთვე იმ იდეოლოგიის სახელწოდება, რომელიც ათათურქის სახელიდან წარმოდგა.

არის თუ არა თანამედროვე თურქეთი და მისი დამფუძნებელი რ. თ. ერდოღანი, მუსტაფა ქემალ ათათურქის იდეური მემკვიდრე?

ბოლო ოცდაოთხი წელია, დანარჩენ მსოფლიოსთან ერთად, ინტერესით ვადევნებთ თვალყურს რესპუბლიკურ

თურქეთში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს, მისი ქარიზმატული ლიდერის, პრეზიდენტ რეჯევ თაიფ ერდოღანის და ისლამური ფასეულობის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ (Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) პარტიის საქმიანობას.

სამართლიანობისა და განვითარების პარტიას ისლამური ფესვები გააჩნია. პოლიტიკურ ისლამს კი ქვეყანაში დიდი ისტორია აქვს, ის ხომ ჯერ კიდევ XX საუკუნის 60-იან წლებში „ქემალიზმის“ დოქტრინის საწინააღმდეგოდ აღმოცენდა.

ისლამური იდეოლოგიის მქონე პოლიტიკური პარტიები („ეროვნული ხსნის“ პარტია, „კეთილდღეობის“ პარტია) ეწინააღმდეგებოდნენ „ქემალიზმის“ პრინციპებს, მათ შორის, განსაკუთრებით სეკულარულ ნაციონალიზმს, ვესტერნიზაციას და მოდერნიზაციას. ერთ-ერთი ასეთი პარტია იყო „კეთილდღეობის“ პარტია (RF), რომლის მანდატით 1994 წელს რეჯევ თაიფ ერდოღანმა გაიმარჯვა და გახდა სტამბოლის მერი.

ისლამური იდეოლოგიის „კეთილდღეობის“ პარტია ხელისუფლებაში 1995-1997 წლებში იყო. 1997 წლის 28 თებერვალს, პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა მოიწვია ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომა, რომელმაც თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მნიშვნელოვანი ცვლილებები განახორციელა. რის შედეგადაც „კეთილდღეობის“ პარტიამ დაკარგა ძალაუფლება, თუმცა თურქი პოლიტიკური ისლამის მომხრე ახალგაზრდა რეფორმისტთა თაობამ მალევე განაცხადა, რომ შეიცვალა თავისი შეხედულებები დემოკრატიისა და სხვა დასავლური ფასეულობების სასარგებლოდ მათ შორის იყო ახალგაზრდა რ. თ. ერდოღანიც.

დემოკრატიულ ფასეულობებზე აპელირებით, 2001 წელს, რ. თ. ერდოღანის ხელშეწყობით დაარსდა „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია, რომელმაც 2002 წლის საპარლამენტო არჩევნებში გაიმარჯვა და მოვიდა ხელისუფლებაში, რის შემდეგაც ევროკავშირში გაწევრიანება გამოცხადდა ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად, მიუხედავად იმისა, რომ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის მანიფესტად წოდებულ „სტრატეგიულ სიღრმეში“ ევროკავშირის წევრობა გამოცხადებულია თურქეთისთვის სასურველ, მაგრამ არა მთავარ სტრატეგიულ მიზნად.

„სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის მმართველობის მეორე პერიოდიდან (2007 წლიდან), ქვეყანაში გამოიკვეთა დემოკრატიული ინსტიტუტების დასუსტების და რეისლამიზაციის ზრდის პროცესი, რასაც პარტია ოფიციალურად უარყოფდა (ქალების მიერ ბურკის ტარების აკრძალვის გაუქმება, ალკოჰოლური სასმელების მოხმარებაზე შეზღუდვების დაწესება, რელიგიური მიმართულების სკოლების გახსნა, საჯარო სკოლებში და უმაღლეს სასწავლებლებში, მათ შორის სამხედრო აკადემიაში, ისლამის სავალდებულო საგნად შეტანა და სხვა).

რეჟიმე თაიფ ერდოღანის ხელისუფლება „ქემალიზმის“ რიგი დებულებების ცვლილებას დღესაც აქტიურად ახორციელებს. იგი მხარს უჭერს დემოკრატიული, სეკულარული საზოგადოების ისლამურ ტრადიციულ საზოგადოებად გარდაქმნას და უარს ამბობს სოციალურ მოდერნიზაციაზე. რ. თ. ერდოღანმა შემოიტანა ე.წ. „ახალი თურქეთის“ კონცეფცია, რასაც სამეცნიერო ლიტერატურაში „ერდოღანიზმის“ სახელით მოიხსენიებენ და რომელსაც ახასიათებს შემდეგი

ნიშნები: ავტორიტარიზმი, როგორც მართვის ფორმა; ნეოპატრიმონიალიზმი, როგორც ეკონომიკური სისტემა; ანტიელიტიზმი / პოპულიზმი, როგორც პოლიტიკური სტრატეგია და ისლამიზმი, როგორც პოლიტიკური იდეოლოგია, ნაციონალიზმი და მორალიზმი.

ავტორიტარულ ქვეყნებს ახასიათებს სამი ძირითადი ფაქტორი: ოპოზიციისათვის დატოვებული არათანაბარი სამოქმედო არეალი, სერიოზული დარღვევებით ჩატარებული არჩევნები და ადამიანის უფლებების მასობრივი შელახვის ფაქტები.

2011 წლიდან, მას შემდეგ, რაც „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია მესამედ ჩაუდგა სათავეში სახელმწიფო მმართველობას, უკვე შეინიშნებოდა ავტორიტარიზმის ყველა ზემოჩამოთვლილი ნიშანი: უკიდურესად შეიზღუდა სამოქმედო არეალი ოპოზიციური პარტიებისთვის, პოლიტიკოსებისთვის, დამოუკიდებელი მედიისთვის, განხორციელდა დაპატიმრებები, რეპრესიები და სხვა.

მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკურ თურქეთში არასდროს ყოფილა დამკვიდრებული ლიბერალური დემოკრატია, 1950-იანი წლების შემდეგ ქვეყანაში ყოველთვის ტარდებოდა თავისუფალი არჩევნები. წაგების შემთხვევაში ხელისუფლებები მშვიდობიანად ტოვებდნენ მმართველ პოზიციებს, მაგრამ 2015 წლის ივნისის და ნოემბრის არჩევნებმა და, განსაკუთრებით, 2017 წლის რეფერენდუმმა აჩვენა, რომ ეს საარჩევნო ტრადიცია წარსულს ჩაბარდა.

ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ „ერდოღანიზმი“ „ახალი თურქეთის“ პოლიტიკური მმართველობის არსებითი მახასიათებელია კლასიკური ავტორიტარულობა.

„ერდოღანიზმისთვის“ დამახასიათებელი მნიშვნელოვანი ფაქტორია „ნეოპატრიმონიალიზმი“, ნეოპატრიმონიალური სისტემის პირობებში მმართველებსა და მართულებს შორის ნებისმიერი სახის ურთიერთობა, მათ შორის პოლიტიკური და ადმინისტრაციული, დაიყვანება პიროვნულ ურთიერთობამდე. ეს ურთიერთობები კი მოიაზრებს მმართველისადმი ლოიალობასა და უსიტყვო დაქვემდებარებას.

„ერდოღანიზმის“ კიდევ ერთი მახასიათებელია ანტი-ელიტიზმი/პოპულიზმი, რომელიც წარმოადგენს პოლიტიკის ერთგვარ მორალისტურ აღქმას, როდესაც საზოგადოება იყოფა მორალურად „წმინდა“ და „სხვა“ ნაწილებად. „სხვებში“ პოპულისტები მოიაზრებენ კორუფციონერებს და გაბატონებულ კლასებს, ასევე, განსხვავებული იდენტობის მქონე ადამიანებს. ამასთან, პოპულისტები არიან არა მხოლოდ ანტი-ელიტისტები, არამედ ანტიპლურალისტებიც. ისინი უარყოფენ წარმომადგენლობით დემოკრატიასა და მის ინსტიტუციებს. მიიჩნევენ რა საკუთარ თავს ხალხის ერთადერთ ლეგიტიმურ წარმომადგენლად, ნებისმიერი, ვინც მათ არ უჭერს მხარს, მათი მტერია. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პოპულისტებისთვის ზემოგანხილული ავტორიტარიზმი და ნეოპატრიმონიალიზმი ქვეყნის მართვის აპრობირებული მეთოდია. რ. თ. ერდოღანი და მისი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიაც კლასიკური პოპულისტური ხერხებით და მეთოდებით მართავენ ქვეყანას. ამ დოქტრინით, ისინი საზოგადოებას ყოფენ პატიოსან მოქალაქეებად და კორუფციულ ელიტად, ამასთან, რ. თ. ერდოღანი, საკუთარ თავს წარმოაჩენს „სახალხო“ პოლიტიკოსად. გარდა ამისა, 2011 წლის შემდეგ, გაიზარდა რ. თ. ერდოღანის პიროვნების კულტის მნიშვნელობაც, რამაც თანამედროვე

თურქეთში დღის წესრიგში დააყენა ერის მხსნელის, ახალი „ათათურქის“ საკითხიც.

რ. თ. ერდოღანი, როგორც „ქარიზმატული“ ლიდერი, აქტიურია ნაციონალისტური რიტორიკით, ის ცდილობს უტოპიური პოლიტიკური მიზნების მიღწევას როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკაში (მაგ., 1923 წლის ლოზანის ხელშეკრულების გადახედვა და თურქეთის მიერ ოტომანთა იმპერიის ზოგიერთი ტერიტორიის დაბრუნება, რომლებიც ამჟამად სხვა სუვერენული სახელმწიფოების ფარგლებშია).

რ. თ. ერდოღანის პოლიტიკური პოპულიზმის ნაწილია ასევე დასავლეთის და განსაკუთრებით აშშ-ს არაერთგზის დადანაშაულება სხვადასხვა კონსპირაციულ შეთქმულებებში.

რ. თ. ერდოღანის ანტიდასავლური რიტორიკის მიზანია დასავლეთისაგან მტრის ხატის შექმნა, რასაც ის წარმატებით იყენებს შიდა-პოლიტიკურ ასპარეზზე საკუთარი პოზიციების განმტკიცებისა და ქვეყნის რეალური პრობლემებიდან მოსახლეობის ყურადღების გადატანისათვის.

ისლამიზმი წარმოადგენს ისლამის ინსტრუმენტალიზების ფორმას იმ ინდივიდების, ჯგუფების თუ ორგანიზაციების მხრიდან, რომლებსაც აქვთ პოლიტიკური მიზნები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ისლამისტები არიან ცალსახად რაციონალური აქტორები, რომლებიც თეოლოგიურ იდეალებს „ცვლიან“ პოლიტიკურ ქულებში. ისინი იყენებენ იდეოლოგიას საარჩევნო ხმების მოპოვებისა და ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ თავიანთი პოლიტიკის გასამართლებლად.

„ქემალიზმის“ იდეოლოგიით თურქეთი წარმოადგენდა კონსტიტუციურ და სეკულარულ რესპუბლიკას, სადაც ისლამის როლი საზოგადოების ცხოვრებაში მინიმუმამდე იყო დაყვანილი. მიუხედავად ამისა, ისლამი თურქული საზოგა-

დოებიდან არსად წასულა. თურქეთში ისლამმა განსაკუთრებული გაძლიერება 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დაიწყო (უფრო ადრეც, 1967 წელს პირველი პროისლამური „განთავისუფლების პარტიის“ შექმნა, ასევე 1970 წელს პროისლამური „ეროვნული წესრიგის პარტიის“ დაარსება და ლეგალურად საქმიანობა ქვეყანაში ისლამის გაძლიერების უტყუარ დასტურს წარმოადგენდა).

თვალსაჩინო გაძლიერება კი ისლამმა 2002 წლიდან დაიწყო, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლებაში ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია და მისი ლიდერი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი მოვიდა. ამ პერიოდიდან თურქეთში 17 ათასი ახალი მეჩეთი აშენდა. დღეისათვის თურქეთში ორჯერ მეტი მეჩეთია, ვიდრე ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში.

2007 წლიდან რ. თ. ერდოღანისა და „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ხედვა გახდა მხოლოდ ისლამისტური, ხოლო 2011 წელს ხელისუფლების კონსოლიდირების შემდეგ პარტიამ დაიწყო თურქული საზოგადოებისა და პოლიტიკის ისლამიზაციის ამბიციური გეგმის განხორციელება. აქვე უნდა აღინიშნოს, ეს პროცესი არ ნიშნავს იმას, რომ თურქეთი გახდა თეოკრატიული სახელმწიფო, რადგან ქვეყნის რელიგიური ისტებლიშმენტი მთლიანად პოლიტიკოსებისადმი დაქვემდებარებული და არ გააჩნია დამოუკიდებელი პოლიტიკური პოზიციები. ამასთან, ისლამისტები თავიანთ დოქტრინებს აყალიბებენ უმეტესად ნაციონალური კონტექსტიდან გამომდინარე, რის გამოც მათთვის მმართველობის იდეალური ფორმაა ან ოტომანური სასულთნო, ან სუნიტური ხალიფატი ანდა შიიტური იმამატი შესაბამისი ეროვნული იდენტობიდან გამომდინარე. სწორედ ამით

აიხსნება ა. დავითოღლუს „სტრატეგიულ სიღრმეში“ ოტომ-
ანური წარსულისთვის ასეთი დიდი მნიშვნელობის მინიჭება
როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკის ფორმირებისას და
ამით აიხსნება ზოგადად, ნეოოტომანიზმის ქვეყნის „ახალ
იდენტობად“ ჩამოყალიბების ფაქტი.

ისლამიზმმა, ისევე როგორც მისმა პოპულიზმმა, „ახალი
თურქეთის“ იდეოლოგიაში თავი იჩინა ქვეყნის საგარეო
პოლიტიკურ ქმედებებშიც. 2016 წელს თურქეთში არშემდ-
გარი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ რ. თ. ერდოღანის
ანტიდასავლური რიტორიკა იმდენად შორს წავიდა, რომ
დაპირისპირება გადაიტანა მუსლიმურ თურქეთსა და
ქრისტიანულ დასავლეთს შორის რელიგიურ-ცივილიზაციურ
ჭრილში, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს მისი ხელი-
სუფლების მიერ რელიგიის პოლიტიკური მიზნებისათვის
გამოყენების ფაქტს.

ქვეყანაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა
„თურქული ეროვნული იდენტობის“ ჩამოყალიბებას. რ. თ.
ერდოღანის მთავრობამ რევოლუციური დარტყმა მიაყენა მ. ქ.
ათათურქის მიერ შექმნილ თურქი ერის იდენტობას, რაც
თურქული საზოგადოების ნაწილისათვის შოკის მომგვრელი
აღმოჩნდა.

ოსმალეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, რომელიც მულ-
ტიეთნიკური წარმონაქმნი იყო, მ. ქ. ათათურქმა, დასუსტ-
ებული თურქეთის კიდევ უფრო დაშლა თავიდან რომ აეცი-
ლებინა, „ახალი თურქი“ ერის მშენებლობა დაიწყო. ნებისმ-
იერი, ვინც თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ცხოვ-
რობდა და ამ ქვეყნისათვის იღვწოდა, იყო თურქი. ასწლ-
ეულის განმავლობაში ამ პარადიგმას ემყარებოდა თურქული
ნაციონალიზმი, თურქეთის მონოლითურ ერად ქცევის

პროცესს ფარულად ეწირებოდა სხვადასხვა ეთნიკური უმცირესობები და მათი წარმომავლობის საკითხი ნელ-ნელა ტაბუირებული ხდებოდა. ამ მხრივ საინტერესოა თურქეთის პრეზიდენტ რ. თ. ერდოღანის მიერ წარმოთქმული მოსაზრება. ერთ-ერთ ინტერვიუში იგი დასძენდა: „კითხულობდნენ თუ საიდან ვიყავი, ერთმა ქართველიაო, მეორემ ბოდიში და უფრო საშინელი რამ თქვა - სომეხიო, მაგრამ მე, მამით და ბაბუით, ყოველმხრივ თურქი ვარ“.

თურქეთის ამჟამინდელმა პრეზიდენტმა, ქვეყნის სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურის მოქალაქეთა რეგისტრაციის საიდუმლო საინფორმაციო ბაზა საჯარო და ყველასათვის მისაწვდომი გახადა. თურქეთის ნებისმიერ მოქალაქეს შესაძლებლობა მიეცა, გაერკვია მისი წინაპრების წარმომავლობა XIX საუკუნის შუა პერიოდიდან მოყოლებული დღემდე. ბაზის გახსნიდან, მხოლოდ რამდენიმე დღეში 8 მილიონმა თურქმა გამოიკვლია საკუთარი გენეალოგიური შტო. აღმოჩნდა, რომ აქამდე ეროვნებით თურქთა ნაწილს სომხური, ბერძნული, ებრაული, ლაზური და არაბული წარმომავლობა ჰქონდა.

ამ მოვლენამ თავდაყირა დააყენა ათათურქის დროიდან არსებული ერთიანი თურქი ერის იდენტობის შექმნის პოლიტიკა.

„ქემალიზმსა“ და „ერდოღანიზმს“ შორის დაპირისპირება საგარეო პოლიტიკაშიც აისახა. ათათურქის ევროპული ვესტერნიზაცია ერდოღანის მკვეთრმა ანტიდასავლურმა რიტორიკამ და დასავლური სამყაროსაგან დაშორებამ ჩაანაცვლა.

რ. თ. ერდოღანი დღეს განმათავისუფლებელ მოძრაობას ახორციელებს, რომელიც თურქეთს დასავლეთის ჩრდი-

ლიდან გამოიყვანს და დასაბამს მისცემს ახალ, სუვერენულ რესპუბლიკურ თურქეთს, რომელსაც საკუთარი, დამოუკიდებელი ინტერესები ამომრავებს.

„ქემალიზმის“ პრინციპებიდან გადახვევის მაგალითი იყო 2017 წლის 16 აპრილს, მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის და მისი დამფუძნებლის, პრეზიდენტ რ. თ. ერდოღანის მიერ თურქეთში ჩატარებული საკონსტიტუციო რეფერენდუმი. ამომრჩევლებმა ხმა მისცეს თურქეთის კონსტიტუციაში 18 ცვლილებას, რომლებიც ითვალისწინებდა ქვეყნის საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტოზე გადასვლას, პრემიერ-მინისტრის თანამდებობის გაუქმებას, ასევე საპარლამენტო მანდატთა რაოდენობის 550-დან 600-მდე გაზრდას და თურქეთის უზენაესი სასამართლოსა და პროკურორების კოლეგიის (HSYK) რეფორმირებას.

რეფერენდუმის შემდეგ პრეზიდენტი გახდა როგორც სახელმწიფოს, ისე მთავრობის მეთაური. მას მიეცა უფლება, დანიშნოს მინისტრები და ვიცე-პრეზიდენტი. პრეზიდენტს შეუძლია გასცეს აღმასრულებელი განკარგულებები.

ფაქტობრივად, ამ რეფერენდუმის შემდეგ „ქემალისტური“ თურქეთი დიდი გამოწვევების წინაშე დადგა. თურქულ საზოგადოებაზეა დამოკიდებული, თუ რა გზას აირჩევს მომავალში რესპუბლიკური თურქეთი.

კულტურათაშორისი დიალოგიდან გადახვევის ნათელი მაგალითია სტამბოლში აია-სოფიას ტაძრის მეჩეთად გადაკეთება.

თურქეთის სახელმწიფო საბჭოს მიერ 2020 წლის 10 ივლისს მიღებული გადაწყვეტილებით, აია-სოფიას ტაძარი მეჩეთად გადაკეთდა და აქ მუსლიმური მსახურება დაიწყო.

მთავრობამ გააუქმა 1934 წლის გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვით სტამბოლში მდებარე აია-სოფიას ტაძარი მუზეუმად გადაკეთდა. შესაბამისად, ქრისტიანული სამყაროს მნიშვნელოვანი სიმბოლო, აია-სოფიას ტაძარი კვლავ მეჩეთი გახდა.

თურქეთის ამ გადაწყვეტილებას საერთაშორისო საზოგადოების მხრიდან დიდი გამოხმაურება მოჰყვა. ეკლესიათა მსოფლიო საბჭომ თურქეთის პრეზიდენტს რეჯეფ თაიფ ერდოღანს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ მოუწოდა.

თურქეთის პრეზიდენტს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ ასევე მოუწოდა აშშ-ის ყოფილმა სახელმწიფო მდივანმა მაიკ პომპეომ. აშშ-ის სენატის წევრების, საგარეო საქმეთა კომიტეტის თავმჯდომარის, ჯიმ რიშის და რობერტ მენენდესის განცხადებით კი, ერდოღანის გადაწყვეტილება ქრისტიანების შეურაცხყოფაა.

„ჩვენ, მტკიცედ ვგმობთ პრეზიდენტ ერდოღანის გადაწყვეტილებას, წმინდა სოფიას მეჩეთად გადაკეთების თაობაზე. ისტორიის გარკვეულ მომენტებში წმინდა სოფიას ტაძარი ქრისტიანებისა და მუსლიმების თაყვანისცემის ადგილი, ხოლო ათწლეულების განმავლობაში ყველა სარწმუნოების ხალხისათვის არაჩვეულებრივი და სტუმართმოყვარე ცენტრი იყო“.

თურქეთის პრეზიდენტმა მათ საპასუხოდ განაცხადა, რომ აია-სოფია თურქეთის სუვერენიტეტის საკითხია და არავის შეუძლია ამ საქმეში ჩარევა, ასევე ერდოღანმა აღნიშნა, რომ აია-სოფიასათვის სტატუსის შეცვლით, თურქეთის ხელისუფლებამ ისტორიული შეცდომა გამოასწორა.

თანამედროვე თურქეთის ორი ძირითადი პოლიტიკური დოქტრინის - „ქემალიზმის“ და „ერდოღანიზმის“ ანალიზმა და აღნიშნული საკითხის შესწავლამ, შესაძლებლობა მოგვცა, ნათლად გაგვეაზრებინა როგორც საკითხის ისტორიული ასპექტი, ისე მისი დღევანდელი რეალობა. ჩვენ შევეცადეთ მკვეთრი ხაზი გაგვესვა ამა თუ იმ პრობლემაზე, რომლებმაც აქტიურად იჩინა თავი მათ ურთიერთობაში, მკითხველის განსასაჯელია, თუ რამდენად შევძელით ეს.

დასკვნა

თურქეთის მოვლენებმა, XXI საუკუნის პირველი ათწლეულის ჩათვლით, გვაჩვენა, რომ ქვეყანა ყალიბდება ძლიერ სახელმწიფოდ. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს ის დემოკრატიული ფასეულობებით სიარულს და რამდენად შეინარჩუნებს „ქემალიზმის“ ევროპული ღირებულების სახელმწიფო მმართველობას.

„ერდოღანიზმის“ მთავარი მიზანი ნეოსმალური სახელმწიფოს შექმნაა. თანამედროვე თურქეთი თავს ოსმალეთის იმპერიის სამართალმემკვიდრედ მიიჩნევს, მას სურს სახელმწიფოს ოსმალეთის დროინდელი ძლიერება დაუბრუნოს, რაც „ქემალიზმის“ გზის შეცვლის ტოლფასია.

შეიძლება ითქვას, რომ ერდოღანის მთავარი პრობლემა, განსხვავებით ქემალ ათათურქისაგან, გახლავთ ის, რომ ათათურქი, ხელისუფლების სათავეში სამხედრო პირის, გენერლის რანგში მოვიდა, ხოლო რ. თ. ერდოღანი არჩევნების, დემოკრატიული მანდატის გზით. შესაბამისად, ის საკუთარი რევოლუციური განზრახვების უდიდეს წინააღმდეგობას აქ აწყდება. თურქეთში კრიზისიც სწორედ ამ მოცემულობის გამოა შექმნილი. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ თურქული საზოგადოება ორ: პროერდოღანულ და ანტიერდოღანულ ჯგუფებადაა დაყოფილი. ხოლო იქიდან გამომდინარე, რომ თურქეთში დემოკრატია ჯერ კიდევ დიდი პოპულარობით სარგებლობს, ეს ფაქტორი ხელს უშლის რ. თ. ერდოღანის იდეების განხორციელებას. რაც, თავის მხრივ, გახდა მიზეზი ერდოღანის ანტილიბერალური მიდგომებისა. მან საკუთარი მიზნების მისაღწევად დემოკრატია და ლიბერალიზმი უკიდურესად შეზღუდა და ნაცვლად იმისა, რომ ეზრუნა მრავალფეროვანი, პლურალისტური საზოგა-

დოების განვითარებისათვის, მან საკუთარი მოწინააღმდეგეების დაკავებები დაიწყო და მათ დისიდენტების სტატუსიც მიანიჭა.

თუ როგორი იქნება 85 მილიონიანი ქვეყნის მომავალი და რა ადგილს დაიკავებს თანამედროვე თურქეთში ორი ძირითადი პოლიტიკური დოქტრინა - „ქემალიზმი“ და „ერდოღანიზმი“ გრძელვადიან პერსპექტივაშიც ისტორია გვიჩვენებს.

დასკვნის სახით, შეიძლება შევთავაზოთ რეკომენდაციები 2024 წლის თურქეთის საშინაო პოლიტიკის შესახებ.

პირველი და აუცილებელი ფაქტორი გახლავთ პოლიტიკური დიალოგის გაძლიერება.

ხელისუფლებამ უნდა გააძლიეროს დიალოგი ოპოზიციურ პარტიებთან, განსაკუთრებით ადგილობრივი არჩევნების შედეგების გათვალისწინებით. შექმნას პლატფორმები კონსენსუსის მისაღწევად მნიშვნელოვან საკითხებზე;

პრიორიტეტი მიანიჭოს ინფლაციის შემცირებას და ვალუტის სტაბილიზაციას. გაატაროს სტრუქტურული რეფორმები ეკონომიკის გასაძლიერებლად და უცხოური ინვესტიციების მოსაზიდად;

აამაღლოს სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობა. უზრუნველყოს მედიის თავისუფლება და პლურალიზმი;

გააძლიეროს ანტიკორუფციული მექანიზმები. უზრუნველყოს გამჭვირვალობა სახელმწიფო კონტრაქტებსა და ტენდერებში;

გააგრძელოს ეთნიკური უმცირესობების ინტეგრაცია და დიალოგი ქურთულ თემთან. უზრუნველყოს უმცირესობების უფლებების დაცვა და მათი ჩართულობა პოლიტიკურ პროცესებში;

ითანამშრომლოს ოპოზიციის მიერ მართულ დიდ ქალაქებთან ინფრასტრუქტურული პროექტების განსახორციელებლად და სხვა.

ეს რეკომენდაციები მიზნად ისახავს თურქეთის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის გაძლიერებას. თუმცა, მათი განხორციელება დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, მათ შორის პოლიტიკურ ნებაზე და რესურსებზე.

თურქეთის მომავალი მხოლოდ და მხოლოდ დემოკრატიის კულტურის კიდევ უფრო გაღრმავებასა და ხელისუფლების მიერ ხალხისადმი ანგარიშვალდებულების პრინციპებზე გადის. არც სამხედრო გადატრიალება და არც ავტორიტარული პოლიტიკური მმართველობა არ არის ის ხაზი, რომელსაც უნდა გაჰყვეს რესპუბლიკური თურქეთი.

თურქეთის საზოგადოების ევროპულად მოაზროვნეთა ნაწილი საკმაოდ მრავალრიცხოვანია, ის უკვე მეტად გააქტიურებულია პოლიტიკურად და სეკულარიზმის პრინციპებს იოლად არ დათმობს. ამავე დროს, შეიმჩნევა, რომ თურქული საზოგადოების დასავლური მენტალიტეტის მატარებელი ნაწილი და, განსაკუთრებით, ახალგაზრდობა, თავისი მსოფლმხედველობით და მოთხოვნებით უკვე ათათურქისეულ სეკულარიზმზეც ამბობს და იკავებს დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების მაღალი ევროპული სტანდარტების პოზიციებს. რაც შეეხება პრეზიდენტ რეჟიმს თაიფ ერდოღანს, მართალია, ის რჩება ძლიერ პოლიტიკურ ფიგურად, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ თურქეთში განვითარებული ბოლოდროინდელი კრიზისის გამო, გარკვეული ხნის შემდეგ შეიცვალოს თავისი მიდგომები.

ქრონოლოგია

- 2000 წლის 16 მაისი - აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი აირჩიეს თურქეთის რესპუბლიკის მე-10 პრეზიდენტად.
- 2001 წლის 22 ივნისი - დაიშალა ისლამური „სათნოების“ პარტია.
- 2001 წლის ივლის-აგვისტო - თურქეთში ჩამოყალიბდა ისლამური ორიენტაციის - „ბედნიერების“ და „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიები.
- 2002 წლის 22 ივლისი - შეიქმნა „ახალი თურქეთის“ პარტია.
- 2002 წლის 3 ნოემბერი - თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები.
- 2002 წლის 18 ნოემბერი - თურქეთის პრემიერ-მინისტრი გახდა აბდულაჰ გიული.
- 2003 წლის 14 მარტი - თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი გახდა რეჯეფ თაიფ ერდოღანი.
- 2007 წლის 22 ივლისი - თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები.
- 2007 წლის 28 აგვისტო - აბდულა გული აირჩიეს თურქეთის რესპუბლიკის მე-11 პრეზიდენტად.
- 2007 წლის 21 ოქტომბერი - თურქეთში ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებების შესახებ.
- 2007 წლიდან დაიწყო და დღემდე გრძელდება ე. წ. „ერგენეკონის საქმის“ გამოძიება.

- 2009 წლის 29 მარტი - თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები.
- 2010 წლის 12 სექტემბერი - თურქეთში ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებების შესახებ.
- 2011 წლის 12 ივლისი - თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები.
- 2012 წელი – რ. თ. ერდოღანსა და ფ. გიულენის ურთიერთობის დამაბვა.
- 2013 წლის 31 მაისი - გეზის პარკის მოვლენები.
- 2013 წელი – ფეთჰულა გიულენისა და „ჰიზმეთის“ გააქტიურება.
- 2014 წლის 10 აგვისტო - რეჯეფ თაიფ ერდოღანი აირჩიეს თურქეთის რესპუბლიკის მე-12 პრეზიდენტად.
- 2015 წლის 15 აპრილი - ფეთჰულა გიულენს მშვიდობაში შეტანილი წვლილისათვის გადაეცა „Gandi-King-Ikeda“ – „განდის მშვიდობის ჯილდო“.
- 2015 წლის 7 ივნისი- თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები.
- 2015 წლის 1 ნოემბერი - თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები.
- 2016 წლის 22 მაისი - თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა, სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის თავმჯდომარეობიდან და პრემიერ-მინისტრის თანამდებობიდან გაათავისუფლა აჰმედ დავუთოღლუ.

- 2016 წლის 24 მაისი - სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის თავმჯდომარე და პრემიერ-მინისტრი გახდა ბინალი ილდირიმი.
- 2017 წლის 16 აპრილი - თურქეთის მმართველმა სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ ჩაატარა საკონსტიტუციო რეფერენდუმი, რომელიც ითვალისწინებდა ქვეყნის საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტოზე გადასვლას.
- 2018 წლის 24 ივნისი - თურქეთში გაიმართა ვადამდელი საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები, სადაც კიდევ ერთხელ მოიპოვა დამაჯერებელი გამარჯვება პრეზიდენტმა რ. თ. ერდოღანმა და მისმა პარტიამ.
- 2019 წლის 31 მარტი - თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები.
- 2022 წლის 14 მაისი - თურქეთის ცენტრალური ბანკის სავალუტო რეზერვები 2.3 მილიარდი აშშ დოლარით შემცირდა.
- 2023 წლის 14 მაისი - თურქეთში გაიმართა საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები, ხოლო 28 მაისს საჭირო გახდა საპრეზიდენტო არჩევნების მეორე ტურის ჩატარებაც, სადაც გაიმარჯვა მოქმედმა პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა.
- 2024 წლის 31 მარტი თურქეთში ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები. ეს იყო მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენა ქვეყნისთვის, რომელმაც გამოავლინა მნიშვნელოვანი ცვლილებები პოლიტიკურ ლანდშაფტში.

ბიოგრაფიული ცნობები

ნეჯმეთინ ერბაქანი - დაიბადა 1926 წელს სინოპში. დაამთავრა მექანიკის ინსტიტუტი, სტამბოლისა და ეიხენის ტექნიკური უნივერსიტეტები. 1948 - 1966 წლებში მუშაობდა ჯერ ასისტენტად, შემდეგ კი ლექტორად მექანიკის ინსტიტუტსა და სტამბოლის ტექნიკურ უნივერსიტეტში. 1951 წელს გახდა პროფესორი. 1966-1968 წლებში იყო თურქეთის სავაჭრო-სამრეწველო პალატის ინდუსტრიული დეპარტამენტის დირექტორი. 1970 წელს დააფუძნა ისლამისტური „ეროვნული წესრიგის“ პარტია, რომელიც მალე აიკრძალა. 1973 წელს ჩამოაყალიბა და სათავეში ჩაუდგა „ეროვნული ხსნის“ პარტიას, რომელიც სამხედროების მიერ აიკრძალა 1981 წელს. 1974 წელს იყო ვიცე-პრემიერი და სახელმწიფო მინისტრი. 1975-1977 წლებში კვლავ იჭერს ვიცე-პრემიერის თანამდებობას. 1980 წელს ის დააპატიმრეს, 1983 წელს ჩამოაყალიბა „კეთილდღეობის“ პარტია. 1996 წლის 29 ივლისს „რეფაჰიოლის“ მთავრობაში დაიკავა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა. 1998 წლის თებერვალში კეთილდღეობის პარტიის დახურვასთან ერთად ნ. ერბაქანს ხუთი წლით აეკრძალა პოლიტიკური მოღვაწეობა.

ნეჯმეთინ ერბაქანი 2011 წლის 27 თებერვალს მძიმეავადმყოფობის შემდეგ, 85 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი – დაიბადა 1941 წლის 13 სექტემბერს ქ. აფიონში. 1958 წელს წარჩინებით დაამთავრა აფიონის საშუალო სკოლა. 1962 წელს უმაღლესი განათლება მიიღო ანკარის უნივერსიტეტის სამართლის ფაკულტეტზე. ა. სეზერმა სავალდებულო სამხედრო სამსახური სამხედრო აკადემიაში რეზერვის ოფიცრის რანგში დაასრულა. 70-იანი წლების დასაწყისში სეზერი დიჯლესა და იერქოიში მუშაობდა სასამართლო სისტემაში, საიდანაც იგი საკასაციო სასამართლოში გამოძიებლად ინიშნება. 1977-1978 წლებში ანკარის სასამართლოს უმაღლეს სკოლაში მან მიიღო ხარისხი სამოქალაქო სამართალში. 1988 წლის 27 სექტემბერს პრეზიდენტმა ქ. ევრენმა იგი საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრად დანიშნა. 1998 წლის 6 იანვარს სეზერი აირჩიეს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარედ. 2000 წლის 5 მაისს თურქეთის დიდმა მეჯლისმა მას ანდო თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტის პოსტი, რომელიც 2007 წლის 28 აგვისტომდე ეკავა. ახმედ ნეჯდეთ სეზერი კავკასიიდან გადმოსახლებულთა ოჯახშია დაბადებული. 2007 წლის 28 აგვისტოდან იგი ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას.

ბიულენტ ეჯევიტი – დაიბადა 1925 წლის 28 მაისს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა პრესტიჟული ინგლისურენოვანი რობერტ კოლეჯი (ახლანდელი ბოსფორის უნივერსიტეტი). ცოდნა გაიღრმავა სტამბოლის, ანკარის, ლონდონის და ჰარვარდის უნივერსიტეტებში. 1946 -1950 წლებში

მსახურობდა ლონდონში. პოლიტიკაშია 60-იანი წლებიდან. 1961 -1965 წლებში შრომის მინისტრი, 1966 -1971 წლებში სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის გენერალური მდივანია, ხოლო 1972-1980 წლებში ამავე პარტიის ლიდერი. 1974, 1977, 1978-1979 წლებში იყო თურქეთის პრემიერ-მინისტრი. 80-იან წლებში სამხედრო გადატრიალების შემდეგ რამდენჯერმე იქნა დაპატიმრებული და აეკრძალა პოლიტიკური მოღვაწეობა. 1987 წელს აკრძალვა მოეხსნა და ორი წლის შემდეგ ის სათავეში ჩაუდგა „მემარცხენე-დემოკრატიულ“ პარტიას. სხვადასხვა დროს იყო ანკარისა და ზონგულდაქის ვილაიეთების დეპუტატი. 1997 წლიდან არის ვიცე პრემიერი, ხოლო 1999-2002 წლებში კი პრემიერ-მინისტრი. ბიულენტ ეჯევითი გარდაიცვალა 2006 წლის 5 ნოემბერს.

დეველეთ ბაჰჩელი - დაიბადა 1948 წელს ქ. ოსმანიეში, ფეთაჰოღლულარებად ცნობილ დიდ თურქმენულ ოჯახში. პირველდაწყებითი განათლება ოსმანიეში, ხოლო საშუალო განათლება სტამბულში მიიღო. შემდეგ სწავლა გააგრძელა ანკარის ეკონომიკური და მართვის მეცნიერებათა აკადემიაში.

1970-1971 წლებში თურქეთში სტუდენტთა ეროვნული ფედერაციის გენერალური მდივნის მოვალეობას ასრულებდა. 1972 -1973 წლებში იყო ანკარის ვაჭრობისა და ეკონომიკის სამეცნიერო აკადემიისა და მასთან დაკავშირებულ უმაღლეს სასწავლებლებში ეკონომიკის კათედრის ასისტენტი. გაზის უნივერსიტეტის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ინსტიტუტის ეკონომიკის დოქტორის წოდების მიღების შემდეგ იმავე უნივერსიტეტში 1987 წლამდე კითხულობდა ლექციებს. 1987 წლის 17 აპრილს ალფარსლან თურქემის ხელშეწყობით დ. ბაჰჩელს

„ნაციონალური შრომის“ პარტიის დიდ ყრილობაზე გენერალური მდივნის მოვალეობა დაეკისრა. 1997 წლის 6 ივლისს „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის რიგგარეშე კონგრესზე დ. ბაჰჩელს პარტიის გენერალური თავმჯდომარის მოვალეობის შესრულება დაეკისრა. 1997 წლის 23 ნოემბერს „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის მე-5 კონგრესზე ის არჩეული იქნა პარტიის თავმჯდომარედ. 1999 წლის 18 აპრილის საპარლამენტო არჩევნებში „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის გამარჯვების შემდეგ დ. ბაჰჩელი კოალიციურ მთავრობაში შევიდა და მან დაიკავა ვიცე-პრემიერისა და სახელმწიფო მინისტრის თანამდებობა. 2007 წლიდან დღემდე თურქეთის მეჯლისის დეპუტატია.

დენიზ ბაიკალი - დაიბადა 1938 წელს ქ. ანთალიაში. 1960 წელს დაამთავრა ანკარის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. აქვე 1968 წელს გახდა პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოცენტი. 1968 წელს ბაიკალი შევიდა „სახალხო-რესპუბლიკურ“ პარტიაში. 1973 -1980

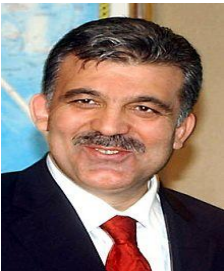
წლებში იგი იყო მეჯლისის დეპუტატი, ფინანსთა მინისტრი (1974), ენერგეტიკისა და ბუნებრივი რესურსების მინისტრი (1978 -1979). 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დ. ბაიკალს აპატიმრებენ. 1984 წელს დ. ბაიკალი შევიდა „სოციალ-დემოკრატიულ“ პარტიაში. „სახალხო“ პარტიასთან გაერთიანების შემდეგ ის გახდა „სოციალ-დემოკრატიული სახალხო“ პარტიის თავმჯდომარე. 1989 წლიდან კი - გენერალური მდივანი. 1992 წელს „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის აღდგენისთანავე ის დაინიშნა პარტიის გენერალურ თავმჯდომარედ, რომელსაც 2010 წლის 10 მაისამდე ედ-

გა სათავეში. 2010 წელს მის მიმართ განხორციელებული „ვიდეო კასეტების“ თემის შემდეგ ის ჩამოშორდა აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

თანსუ ჩილერი – დაიბადა 1945 წელს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა რობერტის კოლეჯი, სტამბოლის, კონექტიკუტის და იელის უნივერსიტეტები. 1983 წელს გახდა პროფესორი. მსახურობდა სხვადასხვა უნივერსიტეტში, განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მისი მოღვაწეობა

ბოსფორის უნივერსიტეტის ეკონომიკურ ფაკულტეტზე. 1990 წელს შევიდა „ქემმარიტი გზის“ პარტიაში. 1991 წელს აირჩიეს დეპუტატად და დაიკავა ეკონომიკის სახელმწიფო მინისტრის პოსტი. 1993-1996 წლებში იყო თურქეთის პრემიერ-მინისტრი. 1996-1997 წლებში შეთავსებით ეკავა ვიცე-პრემიერის და საგარეო საქმეთა მინისტრის პოსტები. ნ. ერბაქანთან კოალიციის დაშლისა და ხელისუფლებაში მ. ილმაზის მოსვლის შემდეგ ოპოზიციაშია. 2002 წელს არჩევნებში მარცხის შემდეგ ჩამოშორდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

აბდულაკ გიული - დაიბადა 1950 წლის 29 ოქტომბერს ქ. კაისერიში. დაამთავრა სტამბოლის უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი და იქვე მიენიჭა დოქტორის ხარისხი. სადოქტორო დისერტაციის დაცვის შემდეგ ლექციებს კითხულობდა საქარიის უნივერსიტეტის საინჟინრო-ინდუსტრიულ ფაკულტეტზე. 1983-1991 წლებში ეკონომისტად მუშაობდა საუდის არაბეთში ისლამური აღორძინების ბანკში. 1991 წელს მონაწილეობა მიიღო ვადამდე საპარლამენტო

არჩევნებში და „კეთილდღეობის“ პარტიის სიით დეპუტატი გახდა კაისერის ვილაიეთიდან. 1992 წელს აბდულაჰ გიული იყო ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის წევრი. 1991-1995 წლებში იყო პარლამენტის დაგეგმარებისა და საბიუჯეტო კომიტეტის წევრი. ნ. ერბაქანის მიერ ჩამოყალიბებულ 54-ე კოალიციურ მთავრობაში ეკავა სახელმწიფო მინისტრისა და მთავრობის სპიკერის თანამდებობები. „კეთილდღეობის“ და „სათნოების“ პარტიის აკრძალვის შემდეგ დაფუძნებულ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის თავმჯდომარის მოადგილეა. 2002 წლის 18 ნოემბერს მას პრემიერ-მინისტრად ირჩვევენ. 2003 წლის 14 მარტიდან ის არის ვიცე-პრემიერი და საგარეო საქმეთა მინისტრი. 2007 –2014 წლებში თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი. 2015 წლიდან ჩამოშორდა აქტიურ პოლიტიკას.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი - დაიბადა 1954 წლის 26 თებერვალს, ქალაქ სტამბოლში, მრავალშვილიან ოჯახში. რ. თ. ერდოღანი წარმოშობით ქალაქ რიზედანაა. სწორედ აქ გაატარა მან ბავშვობა და მოზარდობა.

საშუალო სკოლა რიზეში დაამთავრა. სკოლის დამთავრების შემდეგ ერდოღანი ჩაირიცხა რელიგიურ ლიცეუმში Imam Hatiplisesi-ში, სადაც მიიღო რელიგიური განათლება. პარალელურად, თამაშობდა ფეხბურთს „ფენერბახჩეს“ ადგილობრივ კლუბში. ლიცეუმის დამთავრების შემდეგ, სწავლა გააგრძელა სტამბოლში მარმარას ეკონომიკის უნივერსიტეტში, რომელიც წარმატებით დაასრულა.

1983 წლიდან 1994 წლამდე ერდოლანის პოლიტიკური საქმიანობა დაკავშირებული იყო კეთილდღეობის პარტი-ასთან. პარტიაში მისი მოღვაწეობის ზენიტი იყო სტამბოლის მერის არჩევნებში გამარჯვება. ეს თანამდებობა მას 1994-97 წლებში ეკავა.

პარტია, რომელსაც ერდოლანი წარმოადგენდა, გამოირჩეოდა პროისლამისტური მიმართულებით, რის გამოც იგი 1998 წლის 26 იანვარს ოფიციალურად აკრძალეს. პარტიის აკრძალვის შემდეგ ერდოლანი პოლიტიკური საქმიანობის გამო დააპატიმრეს. 1997 წელს პროვინცია სიირთში გამართულ მიტინგზე ერდოლანმა ისლამისტური ლექსი წაიკითხა და ამ ფაქტის გამო, ის ძებნილად გამოცხადდა. დაკავების შემდეგ, მას ათთვიანი პატიმრობა შეუფარდეს. აღსანიშნავია, რომ ის ლექსი, რომელიც ერდოლანმა წაიკითხა, სულაც არ იყო აკრძალული და პირიქით, ის თურქეთის განათლების სამინისტროს მიერ, სასკოლო პროგრამაშიც კი იყო შესული. მაგრამ, იმ პერიოდში ერდოლანი ოპოზიციაში იყო და მისი პარტიის საქმიანობა აკრძალული გახლდათ. მისჯილი ათი თვიდან, თურქეთის მომავალმა ლიდერმა, ციხეში მხოლოდ 4 თვე გაატარა.

კეთილდღეობის პარტიის გაუქმების შემდეგ პარტიის წევრებმა შექმნეს ახალი სათნოების პარტია, თუმცა პარტიის პოლიტიკა არ შეცვლილა, ამის საპასუხოდ, პარტიის ახალგაზრდა რეფორმისტთა ფრთა, აბდულაჰ გიულის ლიდერობით, პარტიას გამოეყო. 2001 წლის 22 ივნისს სათნოების პარტია, როგორც თავისი წინამორბედი, დაიხურა. რეჟეფ თაიფ ერდოლანი, ციხიდან გამოსვლის შემდეგ, აბდულაჰ გიულის გუნდს შეუერთდა, ამის შემდეგ მათ ახალი პარტიის შემქნაზე

დაიწყეს მუშაობა. 2001 წლის 14 აგვისტოს შექმნეს ახალი - სამართლიანობისა და განვითარების პარტია.

2002 წელს სამართლიანობისა და განვითარების პარტიამ პარლამენტში მოახერხა იმდენი მანდატის მოპოვება, რომ შეძლო ერთპარტიული მთავრობის შექმნა, თუმცა ერდოლანი პარლამენტში ვერ მოხვდა ნასამართლეობის გამო, მანამ, სანამ საკანონმდებლო ორგანომ მისი ნასამართლეობა ბათილად არ ცნო. 2003 წლის მარტში რ.თ. ერდოლანი, როგორც პარტიის ერთ-ერთი გამორჩეული ლიდერი, თურქეთის პრემიერ-მინისტრად დაინიშნა, რომლის ხელშიც კონცენტრირებული იყო ქვეყნის მთავარი ძალა. ამ თანამდებობაზე ყოფნის პერიოდში მისი ძირითადი მიღწევები იყო მონეტარული რეფორმა, წარმატებული ბრძოლა კორუფციასთან, ახალი ჰესების მშენებლობა და ქვეყანაში დემოკრატიული ინსტიტუტების გაძლიერება.

რეჯევ ერდოლანი პრემიერის თანამდებობას 13 წლის განმავლობაში, 2014 წლამდე იკავებდა.

რეჯევ თაივ ერდოლანი პრეზიდენტად პირველად 2014 წელს აირჩიეს, მეორედ - 2018 წელს, ხოლო მესამედ - 2023 წელს.

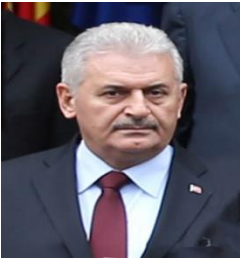

აჰმედ დავუთოღლუ – დაიბადა 1959 წლის 26 აგვისტოს ქ. კონიაში. სტამბოლის ვაჟთა ლიცეუმის დასრულების შემდეგ, 1983 – 1984 სასწავლო წელს დაამთავრა სტამბოლის ბოსფორის უნივერსიტეტი და ამავე უნივერსიტეტში მიენიჭა პოლიტიკურ მეცნიერებათა და საერთაშორისო ურთიერთობების დოქტორის ხარისხი. 1999 – 2004 წლებში იყო პროფესორი

ბაიქენტის უნივერსიტეტში. 2003 წლიდან ის აქტიურად მოღვაწეობს.

2009-2014 წლებში იყო თურქეთის რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრი. 2014 წლის 27 აგვისტოს აირჩიეს ისლამური მიმართულების „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის გენერალურ მდივნად, ხოლო 28 აგვისტოს - თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ - მინისტრად.

2016 წლის 22 მაისს, თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა, აკმედ დავუთოღლუ გაათავისუფლა - სამართლიანობისა და განვითარების პარტიის თავმჯდომარეობიდან და პრემიერ-მინისტრის თანამდებობიდან.

ბინალი ილდირიმი – დაიბადა 1955 წლის 20 დეკემბერს ერზინჯანში. დაამთავრა სტამბოლის ტექნიკური უნივერსიტეტის გემთმშენებლობის და საზღვაო მეცნიერებათა ფაკულტეტი და ამავე ფაკულტეტის მაგისტრატურა.

1994-2000 წლებში იკავებდა სტამბოლის მეტროპოლიის მუნიციპალიტეტის ზღვის ავტობუსების დეპარტამენტის (IDO) გენერალური მენეჯერის პოსტს.

2002 -2015 წლებში იყო თურქეთის მეჯლისის წევრი, მმართველი სამართლიანობისა და განვითარების პარტიიდან.

2015 წლის 24 მაისიდან იყო ტრანსპორტის, ზღვაოსნობის და კომუნიკაციის მინისტრი.

2016 წლის 22 მაისს თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა, ბინალი ილდირიმი დანიშნა „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის თავმჯდომარედ და პრემიერ-მინისტრად.

ექრემ იმამოღლუ - დაიბადა 1970 წლის 4 ივნისს ტრაპიზონში, თურქი პოლიტიკოსი და სტამბოლის მერი.

პირველად, 2019 წლის მარტის ადგილობრივ არჩევნებზე აირჩიეს ქალაქის მერად, როგორც „ეროვნული ალიანსის“ კანდიდატი, რომელიც სრპ-ისა და კარგი პარტიის ალიანსია, თუმცა ამ თანამდებობაზე მხოლოდ 17 აპრილიდან 6 მაისამდე იმუშავა, სანამ არჩევნების შედეგები არ გაუქმდა. ხელახლა მერად 2019 წლის 23 ივნისს, განახლებულ არჩევნებზე აირჩიეს. ქალაქის მერად არჩევამდე იყო სტამბოლის ბელიქდიუზიუს რაიონის მერი (2014-2019 წლებში), რომელიც ქალაქის დასავლეთით მდებარეობს.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

- ადეიშვილი კ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიები ხელი-სუფლებისათვის ბრძოლაში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, თსუ შრომები, №341, თბილისი, 2002.
- ალასანია გ., სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთობა თურქეთის რესპუბლიკაში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, №4, თბილისი, 2015.
- ბოკუჩავა თ., თურქული დემოკრატია და თანამედროვე გამოწვევები, ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, №8, თბილისი, 2014.
- ბოკუჩავა, თ. (2020). ერდოღანიზმის გაგებისთვის. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, ტ. XII, თბილისი, 2020;
- კომახია მ., პოლიტიკური ისლამი თურქეთში, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №47, თებერვალი 2001.
- ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
- სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
- მაკარაძე, ე. (2009). მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი რესპუბლიკურ თურქეთში. ბათუმი;
- მაკარაძე ე., თურქეთის ისტორია 1918–2018 წლები, სალექციო ჩანაწერები, თბილისი, 2019.
- მაკარაძე ე., თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1980–2011 წლებში, თბილისი, 2012.
- მაკარაძე ე., თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2000–2015 წლებში, თბილისი, 2016.
- მანჩხაშვილი მ., თურქეთი XX საუკუნის ბოლოს და XXI საუკუნის დამდეგს, თბილისი, 2014.

მანჩხაშვილი მ., მაკარაძე ე., ქემალიზმი და დემოკრატიზაცია
თურქეთში, თბილისი, 2014.

სანიკიძე გ., ალასანია გ, გელოვანი ნ, ახლო აღმოსავლეთის
ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან
(XIX ს.- XXI ს. დასაწყისი), თბილისი, 2011.

თურქეთში მმართველი პარტია პარლამენტში უმრავლესობას
იბრუნებს. ჟ., „ტაბულა,“ 1 ნოემბერი, 2015.

კოპალიანი ნ., თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკური
სისტემის თავისებურებები, დისერტაცია, თბილისი,
2024.

Aydinli Ersel 2011. Ergenekon. New pacts and the Decline of the
Turkish „Inner State“. Turkish Studies, 2012(2).

Binali Yıldırım, Wikipedi, özgür ansiklopedi,
www.tr.wikipedia.org. 2016.

Yayın organı: Zaman Gazetesi, 11.11.2014; 16.01.2015; 17.01.2015;
18.01.2015.

Atatürk Kemal (1975). Nutuk, c.III , İstanbul;

Bülent, Arınc (2013). „Tayyipçi olmayınız“. *CNN Türk*. 27 Aralık
2013. 29 Aralık 2013 tarihinde kaynağından arşivlendi;

YENİ TÜRKÇE SÖZLÜK. (1986). Ankara;

„*Erdoganizm ve üzerine oturduğu dört ana sütun*“. (2021). Tr724.
27 Mart 2018. 30 Mart 2018

tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 12 Şubat ;

Makaradze, E. (2023). New political theory about “Kemalism and
Erdoganism”. *History, Archeology, Etnology*,9: 339-350.

[http://www.sciencejournals. ge/index.php/HAE
/article/view/370](http://www.sciencejournals.ge/index.php/HAE/article/view/370) june.

Makaradze, E. (2024). Analysis of Two Main Political Doctrines of
Modern Türkiye. BULLETIN OF THE GEORGIAN

- NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, vol. 18, no. 1. 2024. p.158-164.
- Makaradze, E. (2019). Issues of intercultural dialogue and national identity in modern Turkey. *Herald of Oriental Studies*. Vol. 2. (2019), p. 23-30. <https://doi.org/10.61671/hos.2.2019.2775>. (in Georgian).
- Bokuchava, T. (2020). Understanding Erdoganism. *Middle East and Georgia*, **12**: 256, Tbilisi.
- Beridze, Z.(2020). Recep Tayyip Erdogan's political way. *Herald of Oriental Studies*. Vol. 3. (2020), p. 96-102. <https://doi.org/10.61671/hos.3.2020.2757>.
- Yilmaz, I., Bashirov G., (2018). *The AKP after 15 Years: Emergence of Erdoganism in Turkey, Third World Quarterly*. DOI: 10.1080/01436597.2018.1447371;
- Sıtkı, Özcan. (2014). „Davutoğlu'nun hocası şokta“, *Zaman*, December 17, 2014;
- Warning, M., Kardas, T. (2011). *The Impact of Changing Islamic Identity on Turkey's New Foreign Policy*. *Turkish Journal of International Relations*. Vol. 10, NO. 2-3. 158-160. www.alternativesjournal.net.
- Volkan S. Siyasal İslam ve AKP, Ankara, 2002.
- Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), İstanbul, 2005.
- Zürcher E. J., *Turkey: a modern history*. 2004
www.turkishdailynews.com.tr
www.Türkiye Büyük Millet Meclisi.org.tr

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემიის სტამბა
თბილისი – 2025
რუსთაველის გამზ. 52

Georgian National Academy Press
Tbilisi – 2025
52, Rustaveli Ave.